

63

Iratok a század eleji amerikai szlovák ki- és visszavándorlásról

A

1902 nov. 11

*Miniszterelnöki körlevél az érdekelt megyék főispánjaihoz az amerikai szlovák visszavándorlás tárgyában*¹

ME 1902 – XXIII – 4446
(Gépelv fogalmazvány.)

HIVATALBÓL

Az Amerikából visszavándorolt tótok politikai érzelmeiről itthoni forrásokból is értesülések szerzendők be.

I.	Abaúj-Torna megye	(35 828 tót)
II.	Árva megye	(80 487 tót)
III.	Bars megye	(94 879 tót)
IV.	Gömör megye	(74 517 tót)
V.	Hont megye	(45 189 tót)
VI.	Liptó megye	(75 938 tót)
VII.	Nógrád megye	(64 287 tót)
VIII.	Nyitra megye	(312 601 tót)
IX.	Pozsony megye	(153 870 tót)
X.	Sáros megye	(115 141 tót)
XI.	Szepes megye	(99 557 tót)
XII.	Trencsén megye	(266 763 tót)
XIII.	Túróc megye	(38 233 tót)
XIV.	Ung megye	(42 876 tót)
XV.	Zemplén megye	(106 114 tót)
XVI.	Zólyom megye	(111 050 tót)

főispánjának.

Az Amerikába kivándorolt tótjaink között üzött nagytót és pánszláv propaganda jelentőségét teljes alapossággal akarván ismerni, a következő kérdések megvilágítására van szükségem:

1. Tapasztalható-e a Cím kormányzatára bízott vármegyében, hogy a kivándorolt tótok visszajönnek, s ha igen, minő mértékben?

2. Mutatkoznak-e a visszavándorolt tótok politikai érzelmeiben elváltozások, s főleg telítve vannak-e

A) nagytót,

B) cseh-tót együvé tartozósági és

C) pánszláv és ruszofil eszmékkel, s ha igen, minő méretekben?

¹ A fenti körlevelet – mint az irathoz mellékelt sokszorosított példányból kitűnik – 1902 nov. 12-én küldötték ki a szóban levő megyék főispánjaihoz.

3. Tapasztalható-e, hogy a visszavándorolt tótok az Amerikában magukba szívott és a 2. pontban felsorolt eszméket itthon tovább propagálnák, s ha igen, név szerint kik ezek a visszajött fő agitátorok?

4. Tapasztalható-e nyoma annak, hogy a felvidéki tót nemzetiségi akció Amerikából jött pénzen szíttatik?

5. Az Amerikából pánszláv eszmékkel telítetten visszatérő tótok megmaradnak-e itthon, vagy ismét visszatérnek-e Amerikába, s ha igen végleg-e, vagy ismét csak ideiglenesen.

Midőn jelen leiratom bizalmas jellegét e helyütt is kiemelem, tisztelettel kérem Címet, legyen szíves válaszát nekem legkésőbb f. é. december hó 3-ig okvetetlenül megadni.

Fogadja stb.

Budapest, 1902. évi november hó 11-én

Klebensberg Kunó s. k.

B

1902 nov. 16

Péchy Abaúj-Torna megyei főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek az Amerikából visszavándorolt szlovákok politikai magatartására vonatkozólag

ME 1902 – XXIII – 4446

Abaúj-Torna vm. és Kassa sz. k. v. főispánjától.

116. eln.

Bizalmas

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

F. évi november hó 12-én 4446. sz. a. kelt felhívására van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, hogy a kormányzatomra bízott törvényhatóság területéről az amerikai kivándorlás *a tót vidéken körülbelül 8 év óta, a magyar vidéken körülbelül 5 év óta*¹ fordul elő nagyobb mérvben. Az amerikai kivándorlás *az első években nem történik azon célzattal, hogy állandóan ott maradjanak – s keresetüket a visszamaradt családtagnak küldik, mit terheik törlesztésére, ház és földek vételére használnak fel,*² *s három-négy év múlva legnagyobb részt visszatérnek.*³ Ezek egy része előbbi életmódját és foglalkozását folytatja, egy része azonban pénzzé téve itteni vagyonát, *családostól újból, végleg kivándorol.*⁴

Mindinkább *emelkedik azok száma, kik végleg*⁵ – különösen hajadon nők – vándorolnak ki Amerikába.

*E vármegye tót népessége kifogástalan hazafias érzelmű – s egyáltalán nem észlelhető, hogy az Amerikából visszajöttek politikai érzelmeiben elváltozás fordulna elő.*⁶ – A pánszláv agitációnak itt mi nyoma sincs.

Fogadja mély tiszteletem nyilvánítását

Kassa, 1902. nov. 16.

Nagyméltóságodnak alázatos szolgája

Péchy s.k.
főispán

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Ua.

³ Piros ceruzával aláhúzva.

⁴ Kék ceruzával aláhúzva.

⁵ Ua.

⁶ Ua.

C

1902 nov. 20

ifj. Justh György Túróc megyei főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek az Amerikából visszavándorolt szlovákok politikai magatartására vonatkozólag¹

ME 1902 – XXIII – 4446

Túróc vármegye főispánja
90/eln. szám.
1902. bizalmas

Nagyméltóságú magyar királyi
Miniszterelnök Úr!

Nagyméltóságodnak folyó évi november hó 12-én kelt 4446/M. E. I. számú nagybecsű felirata kapcsán az Amerikába kivándorolt tótok között űzött nagytót és pánszláv izgatások iránt tett kérdésekre válaszólag a következőket bátorodom tiszteletteljesen jelenteni:

Ad 1. A Túróc vármegyéből Amerikába kivándorolt egyének célja – az eddigi tapasztalatok szerint – egyedül az, hogy *pénzt szerezzenek, s a szerzeményt hazahozzák.*² – A kivándorlóknak alig számbavehető százaléka vándorolt ki családotól az Amerikában való megtelepülés céljából.

Ad 2. A vármegye területéről kivándorolt tótok rendszerint a műveltség legalacsonyabb fokán álló napszámosok, s csekélyebb részben munkahiányban szenvedő kisiparosok, akik *tót nemzetiségi politikai érzelmek*³ tekintetében már kivándorlásuk előtt is az itteni tót nemzetiségi izgatók által nagyobbbrészt *kioktatva és befolyásolva voltak*⁴; Amerikában az ottan kifejtett izgatások folytán, tapasztalat szerint, *tót nemzetiségi érzelmeikben megerősödnek ugyan,*⁵ hanem éppen csekély műveltségüknél fogva a tót nemzetiségi érzületből kifolyó azon irányhoz csatlakoznak, amelynek érdekében a helybeli tót nemzetiségi vezetők működnek, amely irány az eddigi észleletek szerint *a pánszláv és russzofil eszmék felé hajlik.*⁶

Ad 3. Ezen kérdésre a felelet legnagyobbbrészt már a második pontra adott válaszban foglaltatik. Külön e tárgyban csak azt jegyzem meg, hogy a tót nemzetiségi eszméknek e vármegye területén műveltebb helybeli terjesztői lévén, a kis műveltségű visszavándoroltaknak agitatori szerepe nálunk csak igen csekély mértékre szorítkozhatik.

Legjellemzőbb a visszavándorlóknál az, hogy Amerikában való tartózkodásuk alatt *szabad (köztársasági) eszméket szívnak magukba, s jellemük függetlenebbé és önállóbbá fejlődik.*⁷

Ad 4. Tény, hogy a kivándorlottak igen nagy százaléka megtakarított pénzét *Rovnyának Péter amerikai bankja és a túrócszentmártoni Tára bank közvetítésével*⁸ küldi haza, tehát a

¹ Figyelmet érdemlő adatként említjük, hogy a képviselőház egy nappal Justh Turóc megyei főispán közölt jelentésének elkészülte előtt foglalkozott az északi megyék népét fenyegető inség kérdésével. *Haydin Imre* interpellációjára, aki 1902. nov. 19-én (Képv. Napló 1901–6. X. 34–35. 1. fordult „a Trencséntől egészen fel a Szepességig” húzódó terület inségveszélye ügyében a miniszterelnökhöz. *Széll Kálmán* – az interpellációra ugyanakkor válaszolva – kilátásba helyezte a kormány megelőző intézkedéseit. Említett interpelláció utal arra is, hogy röviddel előbb *Barta Ödön* egy másik inségterület az „északkeleti Kárpátok alja” (é. Kárpátalja) ügyében intézett interpellációt a miniszterelnökhöz.

² Kék ceruzával aláhúzva.

³ Ua.

⁴ Ua.

⁵ Ua.

⁶ Ua.

⁷ Piros ceruzával aláhúzva.

⁸ Kék ceruzával aláhúzva.

tót nemzetiségi vezéremberek befolyása alatt áll; hogy azonban a kivándorlók által Amerikában szerzett pénznek egy része a tót nemzetiségi akció céljaira fordíthatnák, ámbár több mint valószínű, de az ügy természeténél fogva ennek beigazolására kézzelfogható bizonyítékokkal eddig még nem rendelkezünk.

Azonban kétségbevonhatatlan, miszerint *a túlzó tót nemzetiségieknek kell, hogy nagyobb mennyiségű pénz álljon rendelkezésére, mert minden téren kifejtett erélyes akciójuk anyagi eszközök híján oly mérvet nem ölthetne;*⁹ minélfogva azt kell feltételeznem, hogy a kivándorlóknak a fent nevezett bankok közvetítésével kezelt pénze után járó *időközi kamatok bizonyos hányada, mely évente igen tekintélyes összeget képviselhet, képezheti azon alapot, mely a nemzetiségieknek agitatórius céljait elősegítem hivatva van;*¹⁰ miért is a Tátra bank eziránybani működésének egy a bank élére állítandó, a viszonyokkal teljesen ismerős és feltétlenül megbízható elnök által való szigorú ellenőrzését mellőzhetetlenül fontosnak tartom.

Ad 5. Amint azt az első pontra adott válaszban is jeleztem, a kivándorlók végcélja mindig a pénzszerzés; ha ez sikerül, a *kivándorlott hazajön: sokan közülük ugyan csak rövid ideig maradnak itthon,*¹¹ azután újból kimennek, s ismét visszatérnek, de csak a legkritkább esetben történik a kivándorlás a tengerentúl való végleges megtelepedés szándékával.

A fentiekben igyekeztem a hozzám intézett kérdésekre az adott helyzetnek megfelelően nyilatkozni; egyben tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, miszerint jelentésemet magas figyelmére méltatni kegyeskedjék.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletem nyilvánítását.

Túrócszentmárton, 1902. évi november hó 20-án

ifj. Justh György s. k.

D

1902 nov. 29

Osztrólczky Géza Trencsén megyei főispán jelentése az Amerikából visszavándorolt szlovákok politikai magatartása tárgyában

ME 1902 – XXIII – 4446

Trencsén vármegye főispánja

109 biz. főisp. szám

1902.

Bizalmas

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Az Amerikába kivándorolt tótjaink között üzött nagyot és pánszláv propaganda jelentősége ügyében Excellenciádnak f.é. november hó 12-én kelt 4446/M.E. számú rendeletével feltett 5 kérdőpontra nézve tiszteletteljesen jelentem, hogy a kormányzatomra bízott Trencsén vármegyében

ad 1. Az Amerikába kivándorolt tótoknak nagyobbik felerésze csupán kenyérkereset céljából vándorol ki Amerikába, és ezek mihelyst néhány száz vagy ezer forintot összegyűjtöttek, visszatérnek Magyarországba.

⁹ Ua.

¹⁰ Ua.

¹¹ Ua.

A kisebbik felerész ellenben végleg kint marad, és csak 4–5 évi időközönként jön rövid időre Magyarországra az itt hagyott rokonsággal az összeköttetést fenntartani.

ad 2. A visszavándorolt tótok politikai érzelmeiben változás eddigelé csak annyiban észlelhető, hogy ezek mindgyakrabban kezdik hangoztatni, hogy Amerikában nemcsak anyagiilag van jobb sorsuk, hanem szellemi tekintetben is jobban el vannak látva mint Magyarországon.

Nyilvánosan és hangosan még nem követelik ugyan azt, hogy a közigazgatásnak hivatalos nyelve a tót legyen, azonban szórványosan és burkoltan kifejezést adnak annak, hogy ők nem értik a hatóságoknak hivatalos magyar nyelvét, és a magyar nyelven hozzájuk érkező közigazgatási vagy bírói rendeleteket.

*Pánszláv eszméssel telítve leginkább a kiszucaújhelyi és vágbesztercei és részben a nagybittsei járásban található a visszavándorolt tótok.*¹

Nézetem szerint kétségtelen, hogy a most még csak homályos körvonalakban mutatkozó pánszláv és nagyót eszmeáramlat a nép között *aránylag rövid idő alatt el fog terjedni,*² és néhány év múlva konkrét pontokba foglalt követelésekben fog nyilvánulni. –

ad 3. A visszavándorolt tótok az Amerikában magukba szívott és a 2. pontban felsorolt eszméket itthon eddigelé nyilvánosan nem, azonban *egymás között, titokban propagálják*³

Ezek főleg a következők:

*Raczik János Rovnéről, – Rehák Mihály Bittséről, – Jancsi József Styávníkról – és Grunik János Kottesóról,*⁶

ad 4. A tót nemzetiségi akció Amerikából minden valószínűség szerint pénzzel is szítatik, de ezt oly óvatosan teszik az agitátorok, hogy a pénzküldeményeket e célra nem posta útján, hanem az egyes visszavándorlók mint küldöncök útján juttatják rendeltetési helyükre.

ad 5. Az Amerikából pánszláv eszméssel telített *visszatért tótoknak mintegy felerésze újból visszatér Amerikába*⁵ és ezeknek legnagyobb része egy két év múltán – amikor ismét megtakarított pénze van – *ismét visszajön Magyarországra és itt földet és házat vásárolva nagyobbára véglegesen letelepszik és óvatosan és feltűnés nélkül folytatja aknamunkáját a magyar állam egysége ellen.*⁴

E helyütt még tisztelettel meg kell jegyezmem, hogy az Amerikából visszavándorolt pánszláv érzelmű tótok ez idő szerint még csupán titokban és nagyon óvatosan dolgoznak, azonban előre láthatólag néhány év múlva amikor a Cseh-Tót-Egység nevű egyesületnek magyarországi titkos ügynökei és tagjai kellőképpen megsaporodtak: – az Amerikában székelő és jelenleg Rovnyának pittsburgi ösmert pánszláv agitátor által vezetett pánszláv akció is nyíltan fog nemzetiségi szeparatiztikus törekvéseivel előállni.

Mostan még óvatosak a pánszlávok, mert attól tartanak, hogy a magyar kormány még csírájában elfojthatná az ő aknamunkájukat; – de mihelyst kellő számú híveket szereztek eszméiknek a nép körében is, úgyhogy nem kell attól félniök, hogy az agitátoroknak példás szigorral való megfélemezése a népnek imponálna, és a népet tőlük elfordítaná: – akkor minden tartózkodás nélkül és nyíltan fognak igényeikkel fellépni.

Fogadja Excellenciád mély tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Trencsénben, 1902. évi november hó 29-én

Osztroluczky Géza s. k.
főispán

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Ua.

³ Ua.

⁴ Zöld ceruzával aláhúzva.

⁵ Kék ceruzával aláhúzva.

⁶ Ua.

E

1902 dec. 1

Kürthy Zólyom vármegyei főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a megyei szlovák ki- és visszavándorlókra vonatkozólag¹

ME 1902 – XXIII – 4446 (ad 4509)

Zólyom vármegye főispánja

121 szám

1902.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Folyó évi november hó 12-én 4446/I. sz. a. kelt magas rendeletére van szerencsém az Amerikába kivándorolt tótjaink között üzött nagyót és pánszláv propaganda itteni működésére vonatkozólag megejtett nyomozás és eddigi megfigyelések eredményéről tiszteletteljesen jelenteni a következőket:

Előre bocsátom, hogy a kormányzatomra bízott vármegyéből a kivándorlás majdnem a múlt év végéig csupán Erdőköz községre szorítkozott, és csak *a múlt év december havától*² kezdve indult meg a vármegye más vidékeiről is, különösen a breznóbányai járásban Vacok, Benesháza és Bikás községekből, és elvéve ezen járás nyugati részén fekvő Garam menti községekből, a besztercebányai járásban Zólyomlipcse és Radvány községekből, továbbá Breznóbánya és Besztercebánya városokból, végül nagyobb mértékben a zólyomi járásban Dobronya községből és közvetlen környékéről. Tömegesebben a kivándorlás ez év tavaszán lépett föl, és legutóbb ősz óta megnövekedett arányokban.

A tömeges kivándorlás azonban eddigelé csupán Erdőköz, Vacok és Dobronya községekben mutatkozott. Ezek után áttérek a tisztelt rendeletében foglalt kérdőpontokra.

1. A kivándorolt tótok eddigelé csak Erdőköz községben tértek nagyobb számban vissza, de *csak kevesen maradtak végleg itthon, a többiek újra visszamentek Amerikába.*³ A máshonnan kivándoroltak eddig csak szórványosan tértek vissza, s ezek végleg idehaza is maradtak. Az erdőköziek hazajövetelének leggyakoribb oka *itthagytott családjuk látogatása;*⁴ de vannak esetek, hogy a *hazahozott pénzen földet szereznek, s a vagyonosabbak végleg itthon maradnak, a szegényebbek pedig, kifogyván a pénzből újra visszamennek.*⁵

2. A visszavándorolt tótok politikai érzelmeiben *elváltozások nem tapasztalhatók,*⁶ és csak azok vannak telítve pánszláv és nagyót eszmékkel, *akik már kivándorlásuk előtt is olyanok voltak.*⁷ Megjegyzem, hogy az itteni tót túlzók a nagyót és pánszláv s ritkábban a russzofil eszméknek is hívei; ellenben a cseh-tót egységnek a vármegyében még propagandája nincsen.

3. Nem tapasztaltattott, hogy a visszavándoroltak a szláv eszméket itthon terjesztenék.

4. Szintúgy nem volt még tapasztalható, hogy a felvidéki tót nemzetiségi akció Amerikából jött pénzen szíttatnék.

¹ Az iraton fekete ceruzával a következő feljegyzés olvasható: Előiratok gróf úrnál,,,, (Feltehetően gr. Klebelsberg Kunó min. s. titkárnál.)

² Kék ceruzával aláhúzva.

³ Ua.

⁴ Ua.

⁵ Ua.

⁶ Ua.

⁷ Ua.

5. Az 5. kérdőpontra tisztelettel jelentem, hogy olyan visszatért kivándorlók, kik Amerikában szívták volna magukba a pánszláv eszméket, a kormányzatomra bízott törvényhatóság területén nincsenek.

Végül tisztelettel jelentem, hogy Radványból egy Hanzlik nevű egyén vándorolt ki, akinek nagybátyja *Hanzlik Andor, besztercebányai ügyvéd*⁸ az amerikai tót egyesület útján jól jövedelmező szolgálatot szerzett, miből kitűnik, hogy nevezett ügyvéd az említett egyesülettel összeköttetésben áll.

Fogadja Excellenciád mély tiszteletem nyilvánítását.

Besztercebányán, 1902. évi december hó 1-én

Kürthy s.k.
főispán

F

1902 dec. 2

Bárdossy Jenő Sáros megyei főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a megyei szlovák ki- és visszavándorlók politikai magatartására vonatkozólag

ME 1902 – XXIII – 4446 (ad 4509)

Sáros megye főispánjától.

119. biz. szám.

Bizalmas

Nagyméltóságú m. k. Miniszterelnök Úr!

Az Amerikába kivándorolt tótok magatartása tárgyában f. év november 12-én kelt, 4446. sz. nagybecsű leiratára a következőket van szerencsém jelenteni:

1. Az Amerikába kivándorolt tótoknak átlag 50%-a tér vissza.¹ A visszatértek száma járásonként és vidékenként változik, így pl. míg a tapolyi és a sirokai járás területére átlag 80% tér vissza, addig a visszatértek száma a szekcsői és az alsótarcai járásban csak 25%-ra megy.

2. A visszavándorolt tótok politikai érzelmeiben *elváltozások nem mutatkoznak*.²

A visszatérő tótok inkább *szocialisztikus eszmékkel vannak telve, fennhézázók, s az itteni rend és szokásokkal legtöbbször elégedetlenek*.³

3. A visszavándorolt tótok között semminemű propaganda sem észlelhető, s köztük agitátorok nincsenek.

4. Hogy a felvidéki tót nemzetiségi akció Amerikából jött pénzen szíttatnék: az vármegyém területén még nem tapasztaltatott.

5. Az Amerikából visszatérő tótok *nagy része itthon marad*.⁴ Mert a tótok leginkább kenyérkereset, illetőleg *pénzszerezés céljából*⁵ vándorolnak ki, s amikor kisebb-nagyobb összeget

⁸ Zöld ceruzával aláhúzva.

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Ua.

³ Ua.

⁴ Ua.

⁵ Ua.

szereztek, visszatérnek, s rendesen földbirtokot vásárolnak⁶ és földműveléssel avagy korábbi mesterségükkel foglalkoznak, hogy *aztán ideiglenesen újból kivándoroljanak*.

*Vannak, kik háromszor is megteszik az utat.*⁷

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem nyilvánítását.

Eperjesen, 1902. december 2-án

Bárdossy Jenő s. k.
főispán

G

1902 dec. 2

*Gr. Török József, Ung vármegye főispánjának jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a megyei szlovák és más nemzetiségű ki- és visszavándorlók politikai magatartása tárgyában*¹

ME 1902 – XXIII – 4446 (ad 4509)

Ung vármegye Főispánja

81

biz. főisp. 1902. sz.

M. kir. Miniszterelnöknek

Budapest

Az Amerikába kivándorlott tótjaink között üzött nagyot és pánszláv propaganda tárgyában folyó évi 4446/M. E. szám alatt kelt rendeletre következőket jelentem.

1. A kormányzatomra bízott vármegyéből kivándorolt tótoknak körülbelül $\frac{9}{10}$ része tér vissza². Azonban a visszatértek is, – különösen, ha pénzt szereztek – *időnként újból kivándorolnak. Némelyikök 3-4-szer megjárja Amerikát.*³ Amerikában állandóan inkább csakis fiatal kivándorlók telepednek meg, kik *hadkötelesek*,⁴ és ezek is a büntetés előli félelemből maradnak ott végképpen.

2. A visszatérteknél mutatkoznak ugyan *szocialisztikus, pánszláv és ruzzsofil*⁵ eszmék, de csakis elvétve, *nagyon is kivételesen*⁶ egyes vidékeken – mint *Szerednye, Úbrezs és Felső Domonya*⁷ környékén. A szocialisztikus eszméket látszólag főleg az itteni adók és egyéb szolgáltatások magassága táplálja.

3. A pánszláv és ruzzsofil eszmékkel propagandát egyáltalán nem üznek. Ilyenmű agitációról tudomásunk egyáltalán nincs.

⁶ Ua.

⁷ Ua.

¹ Az irat első oldalán fekete ceruzával a következő feljegyzést találtuk: „Előiratok gróf úrnál”. (Feltehetően gr. Klebelsberg Kunó akkori min. s. titkárnál.)

² Kék ceruzával aláhúzva.

³ Ua.

⁴ Ua.

⁵ Ua.

⁶ Ua.

⁷ Ua.

4. Hogy a felvidéki nemzetiségi akció amerikai pénzen szíttatnék, annak ez idő szerint nyoma egyáltalán nincs. Úgy látszik azonban, hogy Amerikában magában vannak ilyenmű segélypénztárak, de hogy azok segélyezése átnyúlnék egészen ide, azt kitudni nem lehetett.

Általában véve a helyzet a népre nézve jelenleg előnyös, amennyiben Amerikában sok pénzt szereznek, és azon itthon – gyakran óriási árakon is – birtokokat szereznek. Csakis a nagy- és főleg a középbirtokosság helyzete válságos, mivel a kivándorlás folytán cseléd nélkül maradnak.

Megjegyzem, hogy ez a mai helyzet, melyben ha bármikor változás állana be, azonnal jelentést teendek.

Ungvárt, 1902. évi december hó 2-án

Gr. Török József s. k.
főispán

H

1902 dec. 2

Gr. Hadik Béla Zemplén megyei főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a megyei szlovák ki- és visszavándorlók politikai magatartása tárgyában

ME 1902 – XXIII – 4446 (ad 4509)

Zemplén vármegye főispánja
1403
főisp. 1902. szám

Bizalmas.

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!

Vonatkozással folyó évi november hó 12-én kelt 4446/M. E. I. számú nagybecsű leiratára, van szerencsém tiszteletteljes jelentésemet megtenni.

1. Az Amerikába kivándorolt tótok Zemplén vármegyébe *nagyobbrészt visszatérnek*¹, kivéve azokat, kik ott elpusztulnak, elzülленnek vagy Amerikában véglegesen letelepedve, ott állampolgárságot szereznek.

Ezeknek száma átlagosan körülbelül *20%-ra tehető*.²

2- és 3-szor. A visszavándorolt tótok politikai érzelmeiben *nagyobb elváltozások nem észlelhetők*,¹ nevezetesen sem a nagytót, cseh-tót együvé tartozósági, vagy a pánszláv és ruszofil eszmékkel telítve nincsenek, minélfogva itthon ily eszméket sem propagálnak, és agitációt ki nem fejtenek.

4. Annak nyoma itt nem tapasztalható, hogy a tót nemzetiségi akció Amerikából jött pénzen szíttatnék, végül:

5. amint már fentebb szerencsém volt jelezni, itt nem tapasztalható az, hogy az Amerikából visszatért tótok pánszláv eszmékkel telítve érkeznek vissza.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

S.A.-Ujhely 1902. december 2.

Gr. Hadik Béla s. k.
főispán

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Piros ceruzával aláhúzva.

I

1902 dec. 2

Kramolin Viktor Nyitra megyei főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a megyei szlovák ki- és visszavándorlás és egyéb gazdaságpolitikai kérdések tárgyában¹

ME 1902 – XXIII – 4446 (ad 4509)

Nyitra vármegye főispánja

1084 szám

f. i. 1902.

Kegyelmes Uram!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak f. évi november hó 12-én, 4446. sz. a. kelt nagybecsű leiratára, az amerikai kivándorlás tárgyában tiszteletteljes jelentésemet a következőkben terjesztem elő.

A kormányzatomra bízott vármegye területén az Amerikába való kivándorlás tényleg tapasztalható, és sajnos, ez hova-tovább rendszeressé válik. Terjedelme, hatása azonban a megye egyes részein nagy változatot mutat.

Vannak járásaink, melyeknek területéről a nép egyáltalán nem vándorol ki. Ilyenek a vágsellyei, érsekújvári, nyitrai járások, Érsekújvár és Nyitra városok. Itt a talaj termékenysége, s az ezzel járó jobb kereseti viszonyok a népet szilárdan kötik le szülőföldjéhez.

Kisebb mérvű, de az állandóság bizonyos mérvét feltűntető kivándorlás észlelhető a zsámbokréti, pöstyéni, nagy-tapolcsányi, privigyei s galgóci járásokban. Az innen kivándoroltak csekély része tér vissza, s információim egybehangzók a részben, hogy a visszatértek között politikai érzelmeikben elváltozások nem tapasztalhatók. E járások a pánszláv eszmék terjesztésére nem alkalmasak, s azzá a visszatértek sem teszik, meg sem kísérik.

Más a helyzet képe a miavai, szenici, szakolcai járásokban és Szakolca városban, melyek területileg is egybefüggnek. E járásokban, illetve városban a kivándorlás figyelemre méltó mérveket ölt. A beérkezett jelentések szerint a kivándoroltak tekintélyes része, körülbelül 20–25% érkezik vissza, kik közül azonban sokan újra kivándorolnak, ez utóbbiak azonban nagyobb részt csak azok közül kerülnek ki, akik Amerikából visszaérkezve, idehaza munkát nem keresnek, hanem az ott megtakarított garasait költik, s azoknak elfogytával újra Amerikába vándorolnak.

A visszavándoroltak nagy része a cseh-tót együvé tartozandóság eszméjétől telítve van; ez eszme híveit nevezik Nyitra megyében, miután a pánszlávizmus más árnyalatai egyáltalán nem, vagy alig vannak képviselve, – pánszlávoknak.

Nem szerezhettem adatot arra nézve, hogy a felvidéki tót nemzetiségi akció Amerikából jött pénzen szíttatnék, bár némi vonatkozás az amerikai kivándoroltak pénze s az itteni nemzetiségi akció között nem tagadható. Így a miavai járási főszolgabíró azt jelenti, hogy az Amerikából takarékbetét elhelyezése végett érkező pénzeket a miavai tót bank (Miavska Banka) hosszabb időn, néha egy évig is, kamat nélküli betétként kezeli, az összeget azonban forgatva, az azzal előálló nyereséget valószínűleg nemzetiségi célok előmozdítására fordítja; – ez utóbbi körülményre az enged következtetni, hogy a miavai tót bank a legutóbb lefolyt képviselőválasztásnál a nemzetiségi jelölt érdekében alkalmazottjai útján tevékeny részt vett, s köztudomású dolog, hogy a választás céljaira 6000 koronát folyósított; igaz ugyan, hogy egy Czádra

¹ Az irat első oldalán fekete ceruzával az „Előiratok gróf úrnál” (Klebensberg), kék ceruzával pedig a következő feljegyzést találtuk: „Fontos a pénzintézetek nemzetiségi üzemeinek szempontjából.” – A jelentést tevő nyitrai főispán korábban pozsonyi főügyész volt.

János és Dr. Szlabej János által aláírt váltóra, melyet az itt nevezettek azonban soha kifizetni nem fognak, hanem annál valószínűbb, hogy az a banknak fentebb vázolt eljárásából keletkező és számadás alá nem kerülő titkos jövedelméből nyeri majd kiegyenlítését.

A vágújhelyi főszolgabíró jelentése szerint a lubinai körjegyzőségből 20 kivándorlónak a vágújhelyi népbank – mely pánszlávnak tartatik – adott kivándorlás céljaira pénzt kölcsönképpen.

A szenici járásban a túróc-szent-mártoni Tátra-Bank szenici fiókja a pánszláv propagandának leghatalmasabb terjesztője, és egyes kivándorlóknak utazási kölcsönöket adott; mégpedig oly összegek erejéig, melyek a kölcsöntvevő anyagi erejét túlhaladták. A szenici járási főszolgabíró nem tartja kizártnak, hogy a Tátra-Bank Amerikából jött segélypénzzel dolgozik.

Az Amerikából visszatértek a pánszláv, illetve a cseh-tót testvériségi eszméknek – miként fentebb említettem – hívei ugyan, de a tulajdonképpeni agitátorok nem ezek, hanem az ezen járásokban lakó, tót születésű ügyvédek, orvosok, ev. papok, kiknek jó része cseh-morva, sőt oroszországi közép- és felső iskolákban szerezte meg képzettségét.

A pánszláv agitáció fészke: Cseh- és Morvaország. Az a körülmény, hogy a zsámbokréti, pöstyéni, nagytapolcsányi, privigyei s galgóci járásokban, dacára a visszavándorlásoknak, a pánszláv eszmék csírája is alig fejlődik, eklatáns bizonyítéka annak, hogy az amerikai kivándorlás magában a pánszláv eszmék terjesztésére kezdeményezőleg nem hat, csak elősegíti a helyi agitátoroknak munkáját. A miavai, szenici, szakolcai és vágújhelyi járások hosszú évtizedek óta fészkei a pánszláv eszméknek. A kivándoroltak már ezen tévtanokkal szaturálva mennek Amerikába, s mivel ott különféle szláv jellegű egyesületek tagjaivá válnak, ezen egyesületeknek hatása alatt, a már itthon beszívott pánszláv tanokban csak megerősítetnek, s így e vonatkozásban válik veszélyessé az Amerikába való kivándorlás.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte kifejezését.

Nyitrán, 1902. december 2-án

Dr. Kramolin Viktor s. k.
főispán

J

1902 dec. 3

Kazy János Bars vármegye főispánjának jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a megyei kivándorlás és a nemzetiségi mozgalmak tárgyában¹

ME 1902 – XXIII – 4446 (ad 4509)

Bars vármegye főispánja.

473 szám

1902

Bizalmas

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Folyó évi november hó 12-én, 4446 szám alatt kelt magas leiratára tiszteletteljesen jelentem, hogy a kormányzatomra bízott vármegyében az Amerikába való kivándorlás *csak újabb*

¹ Az akta jobb felső sarkában ceruzával írt szöveget olvassuk: „Összes iratok gróf úrnál.” (É. Klebelsberg Kunó min. titkárnál.)

*időben és igen szórványosan fordul elő,*² miért is a felvetett kérdésekre ezúttal még válasz nem adható.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Aranyosmarót, 1902. évi december hó 3-án

Kazy János s. k.
cs. és kir. kamarás
főispán

K

1902 dec. 3

*Hámos László Gömör-Kishont vármegye főispánjának jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek
a megyei kivándorlás és a nemzetiségi mozgalmak tárgyában*

ME 1902 – XXIII – 4446 (4509)

Gömör-Kishont t.e. vármegye főispánjától

528. szám.

1902. Biz.

Nagyméltóságú M. kir. Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Hivatkozással 4446. M. E. I. számú nagybecsű bizalmas rendeletére, van szerencsém a következőket jelenteni:

Ad 1–2. A vármegye tót községeiből kivándorolt lakosok *nagyobbrészt még eddig szülőhelyükre visszatértek; vannak olyanok számosan akik ismét visszamennek;*¹ legnagyobb része a visszatérőknek pénzt hoz magával; eddig *10%-ra*² tehető azoknak száma, kik 5, 6 évi Amerikában tartózkodás után *sem tértek vissza,*³ és nem is igen fognak többé visszatérni. Félni lehet azonban, hogy az utolsó években kivándorolt és útleveél nélkül kiment oly tót ajkú fiatalabb emberek kik hadkötelezettségöknek eleget nem tettek – visszatérni nem fognak. A visszavándorolt tótok politikai érzelmeiben ez ideig *nagyobb változás Gömör vármegye egész területén csakis a kishonti járás községeiből kivándorolt tótok között észlelhető,*⁴ a többi 5 főszolgabírói járás területéről kivándorlott és Amerikából visszatért tótok között eddig alig észlelhető hogy politikai nézetök megváltozott volna, ez leginkább *alacsony műveltségi állapotukban*⁵ leli magyarázatát; a kishonti járás területére Amerikából visszatért tótok között azonban, ahol az itthonmaradottaknál is tapasztalhatók *pánszláv érzelmek*⁶ a visszatérő tótok között a pánszláv érzelmek fokozottabb mértékben mutatkoznak, ezekre úgy látszik nagy hatással vannak az Amerikában közismert „Rovnanek” féle pánszláv egyesületek, melyek mindenféle kecsegtető ígéretekkel ezen egyesületekbe való belépésre csábítják a kivándorlott tótokat, a többi között minden egyes munkás élet- és baleset ellen igen csekély díjfizetés mellett biztosítva lesz;

² Kék ceruzával aláhúzva.

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Piros ceruzával aláhúzva.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

⁴ Ua.

⁵ Ua.

⁶ Ua.

baleset vagy elhalálozás esetén a biztosítási összeg a biztosítottnak, illetve hozzátartozójának pontosan ki is fizettetik. Ezen egyesületek minden lehetőet elkövetnek, hogy a tapasztalatlan és műveltség alacsony fokán álló tótokat *a magyar állameszme ellen izgassák*⁷, s habár a „nagy-tót”, a „cseh-tót” és a „pánszláv russzofil” eszmékkal ezen tótok nincsenek is tisztában, mert ezen eszmék elbírálása *túlhaladja szellemi képességüket*⁸, az éveken tartó fanatizálás folytán gondolkozásuk megmetyelveztetik, és *minden ellen, ami magyar gyűlölettel viseltetnek*.⁹

Félni lehet,¹⁰ hogy Gömör vmegye többi tót lakosai között is, a kik ez ideig jó hazafias érzelműek voltak, és még jelenleg a visszatérő többi tótok között a kishonti járásban mutatkozó hazafiatlan érzelmek nem észlelhetők, idővel a fent idézett amerikai „Rovnanek” féle pánszláv egyesületek által meg lesznek metyelvezve.

3. Propagandát csináló pánszláv agitátorok a visszatérő tótok között, általában még nem észleltettek, ilyenek még a megmetyelvezett kishonti járásbeli, Amerikából visszatérő tótok között sincsenek, általában főagitátor jelzéssel senki sem illethető ez ideig a visszatértek közül.

4. Eddig nem volt tapasztalható, hogy a felvidéki tót nemzetiségi akció Gömör megye területén Amerikából jött pénzzel szíttatnék, de kétségtelen az, hogy a kivándorló tótok odakint *igen sok pénzt keresnek*,¹¹ és évenként *tetemes pénzösszegeket küldenek haza, és az ide visszatérő tótok a szegény sorsú honlevőket Amerikában tapasztalt és hallott ferde eszmékkal telebeszélnek*,¹² s őket a nagy kereset reményében is az Amerikába való kivándorlásra csábítják.

5. Az Amerikából visszatérő tótok közül pár hónapi itthoni időzés után *sokan ismét visszatérnek*, különösen a legjobb munkaerők és a fiatalabb elemek, leginkább azért, mivel az itteni kereseti s egyéb viszonyokkal megbarátkozni nem tudnak, a nagyobb részök azonban, különösen az idősebbek egypár évi távollét után, ha Amerikában tetemes pénzt gyűjtöttek, hazatérnek, és itthon maradnak. Általában a legnagyobb része a kivándorlóknak *ha többször ki-megyén is az eddigi tapasztalatok szerint ismét visszatér*, nem térnek azonban vissza azok, akik hadkötelezettségük teljesítése előtt vándoroltak ki; az eddig történt tapasztalatok szerint ezek Magyarországról kivándorolt hajadonokkal, házasságot kötnek, Amerikában családot alapítanak, és eddigi tapasztalatok szerint többé vissza nem térnek.

Kiváló és megkülönböztetett tiszteletem nyilvánítása mellett maradtam

Berzétén, 1902. évi. dec. hó 3-án

alázatos szolgálja:
Hámos László s.k.
főispán

⁷ Kék ceruzával aláhúzva.

⁸ Ua.

⁹ Piros ceruzával aláhúzva.

¹⁰ Kék ceruzával aláhúzva.

L

1902 dec. 3

*Török Zoltán Nógrád megye főispánjának jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a megyei
kivándorlás és a nemzetiségi mozgalmak tárgyában*

ME 1902 – XXIII – 4446 (4509)

Nógrád vármegye főispánjától

624 szám
1902

Kegyelmes Uram!

Folyó évi 4446/I. szám alatt kelt nagybecsű rendeletére van szerencsém jelenteni Excellenciádnak, hogy a kormányzatomra bízott vármegyének bgyarmati, losonci, és gácsi járásából történnek *kisebb mértékben*¹ kivándorlások, s a felvetett kérdőpontokra a következőkben van szerencsém jelentésemet megtenni:

1. A kivándorlott tótok *pénzszerzés céljából vándorolnak ki s állandóan úgyszólván senki sem marad közülük Amerikában;*² némi vagyont gyűjtven, visszatérnek, s vagy *adósságaikat fizetik ki, vagy házaikat építik fel.*³

2. A visszavándorolt tótok politikai érzelmeiben *elváltozások eddigelé nem*⁴ tapasztaltak s nagyót, cseh-tót együvértartozósági vagy pánszláv és russzofil eszmékkal *telítve nincsenek.*⁵ Tény ugyan, hogy a kivándorolt tótok közül sokan amint Amerikába megérkeznek egy protesztáns tót egyesület tagjai közé belépnek, ezen egyesületnek ide ./ alatt mellékelt alapszabályai szerint a célja nem annyira nemzetiségi államellenes, mint vallásos és humanitárius, de féltő, hogy az egyesület vezetői – kik rendszerint Magyarországból kivándorolt tót papok – a pánszláv eszméket is megkísérlik hirdetni.

3. A fentebbi pontban felsorolt eszméket terjesztők vagy agitátorok eddigelé nem észleltek.

4. Hogy a tót nemzetiségi akció Amerikából jött pénzen szíttatnék; eddigelé tapasztalható nem volt.

5. E vármegye területéről, mint azt az 1. pontban előadni szerencsém volt, a kivándorlott tótok némi pénzt gyűjtven végleg visszatérnek, de eddigelé politikai érzelmeikben változások nem tapasztaltak.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Bgyarmat, 1902. évi december 3-án

Török Zoltán s. k.
főispán

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Ua.

³ Ua.

⁴ Piros ceruzával aláhúzva.

⁵ Kék ceruzával aláhúzva.

M

1902 dec. 4

*Szmrecsányi Liptó vármegyei főispán jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek a megyei kivándorlás és a nemzetiségi mozgalmak tárgyában*¹

Liptó vármegye főispánjától

60 szám

főisp. 1902.

*Bizalmas!
Saját kezéhez!*

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Excellenciádnak f. é. nov. hó 12-én 4446 sz. a. kelt magas leiratára van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, hogy:

ad 1. az Amerikába kivándorolt tótok, miután legnagyobbbrészt vagyoni viszonyaik gyors jobbrafordulása reményében vándorolnak ki, *hosszabb-rövidebb idő múltán általánosságban visszajönnek.*²

E visszatérők arányszámát megbízhatóan megállapítani, még százalék szerint is, csak hosszabb statisztikai megfigyelés alapján volna lehetséges; a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján csak annyit állíthatni, hogy a visszatérők azok, kik munkakeresés, vagy a katonakötelezettség alól való menekülés céljával mint egyes egyének távoztak; a családjukkal kivándoroltak – kiknek száma aránytalanul csekélyebb – kevés kivétellel odakint maradnak.

Ad 2. A visszavándoroltak *politikai érzelmeiben való elváltozások gyakran észlelhetők, sőt észlelhető az elváltozás azon* községek egész lakosságánál, amelyekből a kivándorlás gyakoribb.³

A nagyót, cseh-tót együvértartozósági, valamint a pánszláv és ruszofil eszmék egymástól elkülönülten és megkülönböztethetőleg a kivándorolni szokott alsóbb néposztálynál az amerikai behatás után sem domborodnak ki; e tendenciák különbözőségének elhatárolt felfogására *szellemi látkörük mintegy képtelennek mondható;*⁴ a nemzetiségi kérdés az illetőknél inkább egy *szociáldemokratikus színezetet kap,*⁵ melynek karakterisztikus vonása, hogy *a fennálló rendben mindenütt elnyomatást lásson. Ennek természetes következménye a kihívó dac és animozitás.*⁶

Ad 3. Az Amerikából importált eszmék céltudatos és közvetlen propagálását pozitív példákkal igazolni alig volna lehetséges, de hogy az ily eszmék a visszavándoroltak részéről terjesztetnek, kétséget kizáróan következtethető azon fentebb már említett körülményből, hogy *a nemzetiségi eszmék legkedvezőbb talaját olyan községek képezik, melyekből a kivándorlás gyakoribb,*⁷ ami odamutat, hogy itt agitációról alig s inkább csak *successiv mételyezésről* lehet szó,⁸ mely a lakosságnak társas érintkezésében, a korcsmai stb. beszélgetésekben leli fel médiu-mát, s éppen ezért nehezen ellenőrizhető.

Ad 4. Az, hogy a tót nemzetiségi akció direkt ezen céllal küldött amerikai pénzzel szíttat-nék, eddig a kérdés folytonos figyelemben tartása mellett sem tapasztaltatott, s dacára annak,

¹ Az akta felső részén, ceruzával írva, a következőket olvashatjuk: „Összes iratok gróf úrnál” (é. gr. Klebelsberg Kunó min. titkárnál.)

² Kék ceruzával aláhúzva.

³ Piros ceruzával aláhúzva.

⁴ Kék ceruzával aláhúzva.

⁵ Ua.

⁶ Piros ceruzával aláhúzva.

⁷ Ua.

⁸ Ua.

hogy az Amerikából érkező magán pénzküldemények gyakorisága mellett, fent érintett jellegű pénzek becsempészése könnyen elképzelhető, részemről azon nézetnek kell kifejezést adnom, hogy a köznép közé ilyes pénzek nem jutnak.

Ad 5. Az Amerikából visszatért tótok közül *tekintélyes rész az, amely újból visszatér Amerikába, s ha ezek számát megközelítőleg 50%-ra tehetni,⁹ ennek ismét mintegy felét tehetik ki azok, akik végleg ott maradnak,¹⁰ letelepülnek, vagy elzülnek.*

Fogadja Excellenciád mély tiszteletem nyilvánítását.

Liptószentmiklós, 1902. december 4.

Szmrecsányi s. k.¹¹
főispán

64

A választójog kiterjesztése ügyében beadott pozsonyi és a nemzetiségi törvény módosítása ügyében több törvényhatóság és város által benyújtott kérelem képviselőházi vitája¹

A

1902. dec. 19.

Pozsony város kérvénye és Holló Lajos felszólalása a választójog kiterjesztése és ennek nemzetiségi vonatkozásai tárgyában²

Daróczy Aladár előadó: Pozsony szabad kir. város új választási törvény alkotása iránt kérelmez.

Bátor leszek a kérvényből felolvasni azokat a pontokat, melyek alapján az új választási törvény megalkotását kívánják. (*Halljuk! Halljuk!*) Először a választás községenként fogantatandó (*Helyeslés a szélsőbaloldalon*); másodszer a szavazás titkos legyen (*Helyeslés a szélsőbaloldalon*); harmadszer a választókerületek, figyelemmel a választók számára, egyenlően alakítandók (*Helyeslés a szélsőbaloldalon*); negyedszer a cenzus egységesíttessék (*Helyeslés a szélsőbaloldalon*); ötödszer a választási jog a cenzus leszállításával kiterjesztessék. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) A kérvény oly indokokat hoz fel, melyek különben is a köztudatban élnek.

A kérvényi bizottság véleménye az, hogy a kérvény a belügyminiszter úrnak adassék ki. (*Helyeslés.*)

Rátkay László jegyző: Holló Lajos!

Holló Lajos: T. ház! A t. előadó úr azt mondta, hogy azok az indokok, melyeket Pozsony város kérvényében felsorolt, a köztudatba már átmentek. Ez teljesen megfelel a valóságnak,

⁹ Kék ceruzával aláhúzva.

¹⁰ Ua.

¹¹ A miniszterelnökségi körlevélre adott megyei jelentések sorát Pozsony vármegye alispánjának 1902. dec. 10-i jelentése zárja le. A jelentés lényegesen mértéktartóbb a Liptó megyei főispán elfogult jelentésénél: megállapítja, hogy a visszavándoroltak között semmiféle „államellenes agitációt” nem tapasztal. (ME 1902 – XXXIII – 4446/4509.)

¹ A szóban levő országgyűlési kérvények képviselőházi vitája visszanyúlik az 1868. évi nemzetiségi törvény megszorítását, módosítását célzó század eleji „háromszéki petíció”-hoz (1900. okt.), és összefügg az ezt támogató törvényhatósági csatlakozó beadványok ügyével. A kérdés előzményeit l. *Iratok* III. 18. sz. irat. – Törvényhatósági akciók (a háromszéki petíció és következményei) és nemzetiségi ellenmozgalmak az 1868. évi nemzetiségi törvény megszorító értelmezése és a módosítását célzó törvényhatósági feliratok körül.

² Közli: Képv. Napló 1901–1906. X. 145. l.

mert nemcsak Pozsony városnak ezen felirata, de a későbbi jegyzékben foglalt feliratok, melyek a legtekintélyesebb vármegyék kérelmeit hozzák a ház elé, mint Pest, Heves, Borsod, Csanád, Hajdú, Liptó, Szepes vármegyék, továbbá a törvényhatósági városok közül Komárom, Selmec, Szatmár, Kecskemét, mind egyhangúlag ezen kérelmet terjesztik elő. Én azt hiszem, a t. háznak honorálnia kell ezen nagy törvényhatóságok megnyilatkozásait azzal, hogy a parlamenti reform tárgyában, ha nem is most, egy elhatározó lépést tegyünk, és ezen kérdést közelebb vigyük a megvalósításhoz.

Megvallom, hogy azon nyilatkozattal, melyet a miniszterelnök úr tett ebben a tárgyban, valami nagy mértékben megnyugtatta nem lehetek. Elismerem, hogy a lehető legnagyobb körültekintést igényli éppen hazánkban a választási és parlamenti reform előkészítése, mert sehol sincsenek oly komplikált viszonyok, mint Magyarországon, s különösen nemzetiségi viszonyok, amelyeket méltóztatnak felhozni. De hogy ez akadályul nem szolgálhat a reform behozatalánál, erre tanúságul szolgálnak éppen a kérvényező vármegyék, melyek a legexponáltabb nemzetiségi helyeken vannak mint Liptó és Szepes vármegyék és a törvényhatósági városok közül Pozsony város, ahol ismerik a mi nemzetiségi nehéz viszonyainkat, és mégis e tekintetben aggodalmat nem látnak. Hiszen a nemzetiségi kérdés ebbe a dologba csak annyiban játszik bele, hogy ma azok a nemzetiségi veszedelmek, ha a passzivitással felhagynának a nemzetiségek, sokkal nagyobb mértékben nehezednének rá a házra, mint valamely egészséges reform következtében, amely egészséges reformnak alapgondolata csak az lehet, amit mindenkinek el kell fogadnia, hogy ebben az országban a magyar faj törvényhozó hatalmát és erejét minden eszközökkel biztosítani szükséges.

Igen, de a mai viszonyok mellett, t. képviselőház, éppen az a helyzet, hogy a nemzetiségi vidékek előnyben vannak elsősorban a censznak alacsonyabb volta folytán, másodsor előnyben vannak annak következtében, hogy sokkal kevesebb választóra esik náluk egy képviselő küldésének joga, mint a magyarlakta helyeken és a magyar lakosság által megszállott területen.

B

1902 dec. 20

Haydin Imre beszéde és Kovács Pál felszólalása több vármegye és város által a nemzetiségi törvény módosítása iránt benyújtott kérvénye és az északi megyékben folyó állítólagos „nemzetiségi izgatás” tárgyában¹

Dedovics György jegyző (olvassa): Pozsony vármegye, Baja város, Arad sz. kir. város, Moson vármegye, Hódmezővásárhely thj. város, Heves és Sáros várm. Kecskemét törvényhatósági város, Szepes, Zemplén és Nógrád vármegye, Szatmárnémeti sz. kir. város, Ugocsa, Ung, Háromszék, Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Liptó vármegye a nemzetiségi törvény módosítása iránt kérvényeznek.

Daróczy Aladár előadó: T. ház! A felsorolt törvényhatóságok a nemzeti egység és a nemzeti állam biztosítása érdekében a nemzetiségi törvénynek szigorított alapokon leendő módosítását kívánják. A kérvényi bizottság véleménye szerint ez a kérvény a miniszterelnök úr útján a kormánynak lenne kiadandó.

Dedovics György jegyző: Haydin Imre!

Haydin Imre: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Az előttünk fekvő feliratok azon nagymérvű nemzetiségi izgatás hatása alatt keletkeztek, amely a hazai Felvidéken szanaszét folyik, és amely hogy minő nagy méreteket ölt, annak legcsattanósabb bizonyítéka az, hogy a Felvidék

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, X. 174–178. l.

valamennyi törvényhatósága Pozsony vármegye kezdeményező feliratát magáévá tette, és azt hasonszellemű felirattal pártolja. És én, mint felvidéki képviselő nem térhetek ki, t. ház, azon kötelesség elől, hogy ezen feliratok érdekében szót emeljek, és hogy azokat mint a Felvidék szorongatott magyarságának szózatát a t. ház b. figyelmébe ajánljam. (*Helyeslés, Halljuk! Halljuk!*)

Hogy ezt tehessem, szükséges, hogy legalább nagy vonásokban ecseteljem azt a nemzetiségi izgatást, amely ezen feliratok politikai háttérét képezi. Elsősorban azonban két kijelentéssel tartozom. Az egyik az, hogy én tökéletesen osztom és vallom pártom vezérének, a t. miniszterelnök úrnak azon emlékezetes kijelentését, hogy ő Magyarországon politikai értelemben vett nemzetiségi kérdést nem ismer. Hiszen ez a kijelentés magából a nemzetiségi törvényből folyik, amely világosan és határozottan kimondja azt, hogy csak egy politikai nemzet van: a magyar és ebből folyólag a nemzetiségek, mint ilyenek nálunk politikai fogalmat nem alkothatnak, és így azok, akik ennek dacára politikai képviselőikre vállalkoznak, ellenkezésbe jutnak magával a nemzetiségi törvénnyel, tehát azzal a törvénnyel, amelynek alapjára helyezkednek és a melynek végrehajtására törekszenek.

Második kijelentésem az, t. ház, hogy felszólalásom nem irányul maguk a nemzetiségek ellen, nem különösen a Felvidék derék, jóra való és áldott lelkű tót ajkú népe ellen, hanem azon lelketlen izgatók ellen, (*Úgy van! jobbfelől*), akik a haza iránti hűségéből, a magyar nemzethez való ragaszkodásából, a magyar állameszméhez való tartozásából kiforgatni próbálják. (*Úgy van! a jobboldalon.*)

T. ház! A felvidéki nemzetiségi mozgalom két irányban halad; az egyik a tót nemzeti pártnak akciója, amelynek képviselői már itt ülnek e házban, s amelynek legfőbb orgánuma a Túrócszentmártonban megjelenő „Narodni Novini”.² Második iránya e mozgalomnak az ún. cseh-tót egység propagandája, amelynek látható politikai kifejezője még nincs ugyan, de amely annál hatályosabban és elevenebben agitál lapjaiban: a szakolcai „Hlas”-ban, a túrócszentmártoni „Ludové Noviny”-ben, a tiszolci „Dennicá”-ban és a liptószentmiklósi „Cirkevni Listy”-ben. A két irány között bizonyos antagonizmus létezik. Azonban bármennyire is veszekednek egymással, végső törekvéseikben mégis összetalálkoznak: a szlávok eszméjében. A tót nemzeti párt céljai és programja le vannak fektetve abba a választási szózatba, amelynek alapján képviselőik ide kerültek. Csakhogy téved az, aki azt hiszi, hogy ennek a pártnak igazi céljai ki vannak merítve ezen választási szózatban. A tót nemzeti pártnak legnagyobb hibája és egyúttal ez reánk nézve a legnagyobb veszedelem, hogy nem őszinte, hogy képviselői mást hirdetnek itt a házban és a párt mást hirdet és cselekszik ott künn a Felvidék körében. Engedje meg a t. ház, hogy ezt egészen röviden bizonyítsam. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) A tót nemzetiségi képviselők itt a házban kijelentik, hogy ők nem pánszlávok, sőt Kollár Márton t. képviselőtársam kijelentette, hogy ő szemébe akar nézni a pánszlávizmusnak. Hát nézzünk a szemébe ennek a pánszlávizmusnak (*Halljuk! Halljuk!*) Hiszen nem kell messzire mennünk, csak a pártnak a homlokára kell tekintenünk...

Ezután hosszasan fejtegeti, miért tartja a szlovák nemzetiségi mozgalom pártját „pánszláv” pártnak. A kormánypárti szónok a párt nevét „slovenská národna strana” – „szlovák nemzeti párt” sem tartja jogosultnak, mert Magyarországon – szerinte – csak egy politikai magyar nemzet van, tehát nem lehet külön szlovák nemzeti párt. Kifogásolja, hogy a párt és általában a szlovák nemzetiségi mozgalom hívei tiltakoznak a magyar nyelv „jogos és természetes terjedése” ellen, s a szlovák nyelv egyeduralmát hirdetik a szlovák többségű megyékben. A szlovák nemzetiségi mozgalom vezetői – Haydin szerint – állandóan a többi szláv nép fővárosaiba utazgatnak, s azokkal szolidaritást vállalnak. Véleménye szerint a szlovák nemzeti mozgalom sajtója, de a „Hlas” és a „Ludové Noviny” körül tömörülők is megsértették a békés megértést a képviselőházban elhangzott felszólalások bírálatával: rámutat arra, hogy például Hódossy Imre beszédét a legutóbb „szégyen és gyalázat”-nak nevezte a „mártoniak” napilapja, a Národnie Noviny. Kifogásolja, hogy a „szlovák

² Helyesen: Národnie Noviny.

nemzetiségi mozgalom sajtója általában” gyűlölettel, megvetéssel ír a „magyarokról”, a történeti múltról. A Széll-féle szabadelvű kormánypárthoz tartozó képviselő ezután sovíniszta kitételekkel bírálja J. M. Hurban 1848. évi politikai szereplését, amit a szlovák nemzeti párt oly nagyra becsül.

...Hát ők Hurban hazaáruló vállalkozását tót nemzeti felkelésnek tartják, s akkor ezek az urak tagadják, hogy még mindig lipótszentmiklosi program alapján állanak, és hogy még mindig az Okoljét, a tót nemzetiségi tartományt keresik? Maga a „Narodni Noviny”, az sem óvatos mindig; ti. megtámadták őket kívülről azért, hogy a tót nemzeti párt elhagyta a lipótszentmiklosi programot.³ Erre a „Narodni Noviny” védi a tót nemzeti pártot, és azt mondja: inkább csak a viszonyokkal és az idővel való megalkuvásból csináltuk meg a programot,⁴ de a lipótszentmiklosi program, tehát a külön tót nemzetiségi tartománynak eszméje, az minden jóra való tót lelkében mint örök ideál marad. (*Mozgás a jobboldalon.*)

Mit írt pl. a „Narodni Noviny” egy másik számában? „Azt gondolják a magyarok, hogy ők képezik a gyomrot, és mi vagyunk az ebéd benne”? (*Mozgás.*) Én mindezeket csak azért hozom fel, hogy ne ámítsuk magunkat, s még inkább ne ámíttassuk magunkat. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Méltóztassék teljesíteni ezeknek az uraknak a követelését, és meglátják, hogy holnap jönni fognak mások, kik többet fognak akarni, holnapután mások, kik még többet fognak akarni, és egyszerre ott leszünk abban az áldatlan nemzetiségi viszályban, mely, mint Ausztriában, emészti az állam egységét és a polgárok békés megélhetését. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Most engedje meg nekem a t. ház, hogy a Felvidék nemzetiségi izgatásainak egy másik irányára térjek át.

Szüllő Géza: A várnai választásra!

Rakovszky István: Ez az oka az ilyeneknek! (*Felkiáltások a jobboldalon: Nem tetszik?*)

Trubinyi János: Nagyon jól beszél!

Rakovszky István: De nem cselekszik jól!

Haydin Imre: Engedje meg nekem a t. ház, hogy a cseh-tót egységről és a cseh-tót nemzetiségi eszme propagálásáról röviden szólhassak. Már két ízben volt alkalmam a t. ház előtt ezen propagandának célját, terjedelmét és módszerét részletesen kifejteni. Nemrég megjelent egy füzet is ezen propagandáról dr. Czambel⁵ Samu kitűnő tollából, mely ritka avatottsággal tárgyalja ezt a kérdést, és mely, úgy tudom, szét is osztatott a t. ház tagjai közt. Röviden jelzem, hogy a cseh-tót egység egy gondolatból indul ki: hogy a cseh, morva és a magyarországi tót nép nemzetiségi egységet képez, vagyis egy nemzetet. Ebből a gondolatból szövi tovább a politikai tervet, hogy ti. ha az osztrák-magyar monarchia válságba kerülne és esetleg új államalakulások következnének, akkor ebből a három népből és ezen népek által lakott territóriumából, tehát Csehországból, Morvaországból és a magyar Felvidékből visszaállítassék Szvatopluk egykori szláv birodalma. (*Mozgás.*)

Ez a cél be nem vallott ennél a szövetségénél, de hogy mégis él lelkében, az magából a dolog természetéből következik; hiszen nem volna érthető, hogy egyszerre most miért vetették fel ennek a nemzetegységnek a kérdését, miért propagálják, és miért kultiválják azt annyira?

Ennek a célnak a szolgálatában áll a cseh-tót egység, és ennek a célnak kívánja kultúráilag, gazdaságilag és társadalmilag előkészíteni a hazai tótokat. Igen erős eszközökkel dolgozik ez, t. ház. Igen sok lapot tart fenn Magyarországon, a nyomtatványok és könyvek ezrével árasztja el az egész Felvidéket, anyagi térre lép, és éppen ezért igen veszélyes, mert anyagi lekötözésbe

³ Értsd az 1848. máj. 10-i lipótszentmiklosi szlovák program. (Nem tévesztendő a szlovák nemzeti párt jobbszárnyának 6 pontból álló, 1899. júl. 23-i határozatával – Vö. Iratok II. 840. l. 1. sz. jegyz.)

⁴ Értsd: a szlovák nemzeti párt 1901. évi ún. mérsékelt programja.

⁵ *Czambel, Samo* (1857–1909) neves szlovák nyelvész, szakíró és publicista. Ez idő tájt minisztériumi előadó, a Széll-kormány – szlovák szakértőként – több ízben kikérte véleményét nemzetiségpolitikai kérdésekben is.

akarja hozni a felvidéki tót népet. Alapít szövetkezeteket, a felvidéki nemzetiségi pénzügyintézeteket ellátja cseh tőkével, és – amint azt egy külön beszédemben kifejtettem – most már gyári vállalkozások terére is lépett azzal a cellulózgyárral, amelyet Túrócszentmártonban felállítani óhajtanak. Ennek a cellulózgyárnak sorsa közigazgatási úton most a t. kormánytól függ.⁶

Széll Kálmán miniszterelnök: Nem bizony!

Haydin Imre: Nem kívánom a t. kormány elhatározását befolyásolni...

Széll Kálmán miniszterelnök: Nem itt van, hanem az ottani hatóságoknál van.

Haydin Imre: ...mégis kötelességem egyre rámutatni, arra ti., hogy ez a vállalkozás cseh pénzzel indult, hogy cseh kiváló nemzetiségi politikusok vettek abban részt, hogy a prágai lapok pl. a Hlas Národa, azt mint cseh nemzetiségi vívmányt ünneplik. Hát, t. ház, hogyha ez a vállalat létesül Túrócszentmártonban, nemcsak hogy Túrócszentmártonban a nemzetiségi erőarányok a magyarság kárára meg fognak billenni, nemcsak hogy az eszmének egy újabb erőde támad, hanem t. ház, veszedelmes ez azért, mert ez a vállalkozás az egész Felvidékre kiterjesztheti szálait.

Tudvalevő, t. ház, hogy egy cellulózgyárnál nem annyira a gyárüzem a fő, hanem a faüzlet. Ennek a faüzletnek a révén a vállalat szét fogja küldeni ügynökeit az egész Felvidékre, az ottani községekbe és ezek az eszméket propagálni fogják, sőt a favételekkel anyagi lekötözésbe hozzák az egyes embereket. Ebből igen nagy veszély fejlődik. Én egyáltalában, t. ház, a cseh-tót szövetkezetet és a cseh-tót egység eszméjét igen veszélyesnek tartom. Megmondom, t. ház, hogy miért? Mert igen erős anyagi eszközökkel dolgozik.

Molnár⁷ Jenő: Jól teszi!

Széll Kálmán miniszterelnök: Nagyon kedves!

Haydin Imre: Másodszor, mert jól tudom, t. ház, hogyha egyszer a cseh valahová lábát betette, onnan ki nem mozdítható; és harmadszor, mert azt gondolom, hogy éppen erősebb eszközeivel azt a gyengébb tót nemzeti mozgalmat magába fogja szívni, amint hogy ennek a jelei már mutatkoznak is mert hiszen itt van Jánoska liptószentmiklósi pap esete, aki a tót nemzetiségi embereknél puhatóldozott, és ezek a cseh nyelv javára döntöttek.

Molnár Jenő: Az államnak tessék közbe lépni és ne hagyja meghalni éhen azokat az embereket, akiknek kenyér kell. (*Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Haydin Imre: A szegény nép érdekében én nagyon sokat beszéltem, e tekintetben engem semmiféle vád nem érhet.

Molnár Jenő: Nem önt mondom, hanem a kormányzatot, amely elhanyagolta őket. (*Zaj.*)

Haydin Imre: T. képviselőház! Így világítván meg a helyzetet, már most engedjék meg nekem, hogy magáról a nemzetiségi törvényről ejtsek néhány szót. Szerény véleményem szerint a nemzetiségi törvény két részből áll. Az egyik részben kitűzi a célt: a magyar államot a magyar nemzet erejében, a másodikban számol az akkor volt viszonyokkal. Tagadhatatlan, hogy ez a második rész sok tekintetben ellenkezik az elsővel. Csakhogy, t. ház, azt hiszem, ha ennek egyes részei végrehajthatlanok maradtak, az nem a kormányzat mulasztásán múlt: azoknak végrehajtását, hála Istennek, a magyar nemzetnek fejlődő életeréje tette feleslegessé, és azt gondolom, hogy minden törekvés, amely ezen elernyedte részeknek felújítására irányul, ezen a magyar nemzeti életerőn és annak hatalmán fog hajótörést szenvedni. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Én bízva ebben, bízva a kormánynak hazafias erélyében és elszántságában, minden utasítás nélkül nyugodtan teszem le ezen kérvényt az ő kezébe, leteszem mint a felvidéki magyarságnak

⁶ Az ügy előzményeit és a szónok ez ügyben elmondott 1902. ápr. 4-i beszédét I. iratgyűjteményünk jelen kötetében (*Iratok* III. 45. sz. – A turócszentmártoni cellulózgyár század eleji alapításának ügye.)

⁷ Néppárti képviselő.

panaszát, jajszavát, mementóját, és utalok Hódossy Imre t. képviselőtársam emlékezetes szavaira, hogy ütött már az utolsó óra. *(Úgy van! jobbfelől.)*

Én azt gondolom, t. ház, hogy a hazai Felvidék kérdése nem politikai kérdés, hanem kenyérkérdés... *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)*

Molnár Jenő: Ezt mondom én is!

Haydin Imre:... éppen ezért a Felvidék szegény népének elsősorban nemzeti béke kell, hogy kemény sorsával sikeresen megküzdhessen. *(Hosszantartó, élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon. A szónokot számosan üdvözlük.)*

Rátkay László jegyző: Kovács Pál!⁸

Kovács Pál: T. Képviselőház! A magam nevében a kérvényi bizottság javaslatát elfogadom. Csak azt jelentem ki, előre, hogy a tót nyelvet egyáltalában nem bírom, így közvetlenül ezekről az üzemekről, amelyekről a t. előttem szóló oly elítélőleg szólott, nincs tudomásom; de az általa előadottakhoz a magam részéről teljes mértékben hozzájárulok, mert nem lehet eléggé ostromozni azokat a támadásokat, amelyeket a magyar állameszme ellen ezen túlzók részéről tapasztalunk. *(Úgy van! a néppárton.)* Azonban csak egy körülményre akarom a háznak és különösen a minisztériumnak figyelmét felhívni, nevezetesen arra, hogy kutassuk, mi az oka annak, hogy ezen túlzók az utolsó időkben annyira grasszálnak, mert hiszen ok nélkül nem szokott a természetben semmi sem megfogamzani, a természet azt hozza magával, hogy ha valamely hatás van, az bizonyos ellenhatást szül. Ez minden téren érvényesül, és ezt tapasztalhatjuk mindenütt.

Hát én azt kérdezem, helyesen cselekszenek-e azok az urak, akik csak ilyen szépen beszélnek, mint az én t. előttem szóló képviselőtársam, de másrészt ellenkezőleg cselekszenek? *(Úgy van! a néppárton.)* Én nem akarom rekriminálni azokat az egyes tetteket, amiket egyesek elkövetnek és ezáltal előkészítik a kellő talaját ennek a propagandának, ennek a mozgalomnak további fejlődésére.

Én csak elítélhetem azokat, akik közreműködnek arra, hogy ez a talaj ezen mozgalmak kifejlődésére jóvá váljék. És ez senki más, t. ház, valljuk be, mint különösen a mi közigazgatási tisztviselőink. *(Egy hang a szélsőbaloldalon: Ezt mindenki elismeri!)*

Haydin Imre: Majd be fogom bizonyítani okmányokkal legközelebb, hogy kik csinálják a Felvidéken a nemzetiségi politikát. *(Halljuk! Halljuk!)*

Kovács Pál: Én fenn jártam a Felvidéken és tapasztalatból mondhatom ezeket, mert a múlt budget-vita alkalmával száz és száz esetet soroltam fel a t. ház előtt, amelyek egyebet nem bizonyítanak, mint azt, hogy azok az emberek valóságos üldöztetésnek vannak kitéve. *(Igaz! Úgy van! a néppárton.)* És kit látnak ők a közigazgatási tisztviselőkben? Az ellenségüket látják, és minthogy ott éppen ezek a magyar állameszmének hivatalos képviselői, tehát maga a magyar állameszme ellen fordulnak *(Igaz! Úgy van! a néppárton)*, és így a kedvező talajt a nemzetietlen elemek működésére e tisztviselők készítik elő. *(Helyeslés a néppárton.)* Azért, t. képviselőház, az én figyelmeztetésem oda irányul, hogy közigazgatási tisztviselőink különösen vegyék a szívükre azon nagy hivatást, amely őket kell, hogy lelkesítse, hogy őket a nép ne elnyomójának tekintse, hanem támogatójának, tanácsadójának és úgyszólván édesatyjának. *(Igaz! Úgy van! a néppárton.)* Hogyha, t. ház, ez bekövetkezik, akkor kirántjuk a gyékényt azoknak a túlzóknak lába alól, akik nem fognak semmiféle kérvénnyel ide merészkedni jönni, mert ilyen kérvények létesülése egyáltalában nem lesz lehetséges. *(Igaz! Úgy van! a néppárton.)* Akkor semmi ok nem lesz arra, hogy ezt a népet felizgassák és felbizgassák a magyar állameszme ellen, és nem fogják őket tömörülésre bírni, mert nem lesz alkalom, amely őket tömörülésre bírja. Mert, t. ház, legnagyobbbrészt önvédelemből tesznek ilyet. És nekünk mindig a szándékot kell vizsgálni, hogyha valakinek a jó- vagy rosszhiszeműségét egy dologban meg akarjuk ítélni. Ha azt látjuk, t. ház, hogy ez tulajdonképpen egy önvédelmi harc – mert én nem akarom a dolognak rosszabbik felét elhinni – akkor arra kell törekedni, hogy ezeket az embereket jó

⁸ Néppárti képviselő.

szerrel és emberséges bánásmóddal, tisztességes közeledéssel hozzuk magunkhoz közelebb, nem pedig arra, hogy őket elrémítsük, eltaszítsuk magunktól és őket eltiprottakként kezeljük. *(Igaz! Úgy van! a néppárton.)*

T. ház! Ez a jogos és méltányos álláspont az, amelyet a magyar államférfiak mindenkor elfoglaltak, és ez kell, hogy bennünket is vezessen. Nemcsak szóval, hanem tettel bizonyítsák be azok, akik hivatva vannak arra, hogy ott, ezeken a területeken közreműködjenek a magyar állameszme terjesztésében, oly módon, hogy ezekkel az emberekkel emberségesen bánva, rántsák ki már egyszer a gyékényt ezeknek a nemzetiségi izgatónak a lába alól. *(Igaz! Úgy van! a néppárton.)*

Ebben az irányban kívántam a felvetett kérdéshez hozzászólni. *(Helyeslés a néppárton.)*

Elnök: Szólásra senki sincsen feljegyezve, ha tehát szólani senki sem kíván, a vitát bezárom. Minthogy a kérvényi bizottság indítványát senki meg nem támadta, kimondom, hogy a ház azt elfogadja.

65

Iratok a magyar kultuskormányzat század eleji „vend akció”-jához

A

1903 jan. 10

Széll Kálmán miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás és közoktatásügyi miniszterhez a Vas megyei vend nemzetiségű lakosság nemzetiségi kapcsolatai tárgyában¹

VKM eln. 1904 :1573 (176/1903)

(Gépírásos irat)

Magyar királyi miniszterelnök

4569 I. 1902

M. E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Az utóbbi időben sajnosan észlelhető dél-magyarországi pángermán mozgalom következtében, szükségesnek láttam mindazon vármegyék főispánjának figyelmét különösen felhívni a nemzetiségi mozgolódásokra, amely vármegyékben, német ajkú magyar állampolgáraink tömegesebben laknak.

Ilyen irányban leiratot intéztem Vas vármegye főispánjához is, ki megnyugvásomra azt jelentette, hogy a kormányzatára bízott vármegye területén az erdélyrészi szászok vagy az

¹ Az ügyre von. l. még az irathoz mellékelve dr. István Vilmos szombathelyi r. kat. püspök 1902 nov. 21-én kelt említett levelének másolatát, továbbá Reiszig Vas megyei főispán 1903 jan. 14-i, Széll miniszterelnökhöz intézett jelentését (VKM eln. 1904: 1573, 455/903), valamint gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök 1903 júl. 30-án kelt, Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett átiratát (VKM eln. 1904: 1573, 3154/903). Utóbbi Reiszig főispánnak „a vend ajkú lakosság körében terjesztett szláv irodalmi termékek ellensúlyozására” tett javaslatát fogadja el, és helyesli Wlassics „kilátásba helyezett intézkedéseit.” – Vö. végül a Széll-kormány „nemzetiségi akciói” vonalán kétségen kívül összefüggő, a szabadkai bunyevác mozgalomra vonatkozó miniszterelnökségi iratokkal. *(Iratok* III. 60. sz. irat. – *Iratok a szabadkai bunyevác mozgalomról.*) – A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészítő elpusztult.

„Alldeutsch” körök pángermán mozgalmának semminemű nyoma sem észlelhető, a német ajkú lakosság hazafias érzelmeiben nem történt változás, s végre, hogy a tanítói kar magatartása kifogástalan.

Ezen jelentése kapcsán azonban arról is értesített a nevezett vármegye főispánja, hogy bár a vend ajkú lakosság körében eddig szláv irányú mozgalom nem észlelhető, mégis olyan jelenségek mutatkoznak, melyek arra engednek következtetni, hogy egyes muraszombati járásbeli vidékeken a szláv öntudat ébredésére – a külföldről – nagy gondot fordítanak. Ennek eszközéül szolgál, a szomszéd osztrák délszláv tartományokban alakult irodalmi társulatok termékeinek a muraszombati járásban való terjesztése.

A hazafias tisztikar, a főispánnal az élén, úgyszintén az állami tanítói kar, vállvetve küzdenek ezen újabban fellépő áramlat ellen, de ebbeli törekvésüket még teljes siker nem koronázta, mert az, csak a népre leginkább befolyást gyakorolni tudó katolikus papság erélyes támogatása mellett lesz elérhető.

A főispán ezen jelentése alapján, és hogy a papság támogatását a szóban forgó hazafias ügynek biztosítsam, ez érdemben leíratot intéztem dr. István Vilmos szombathelyi róm. kat. püspök úrhoz, akitől a / . alatt másolatban csatolt választ nyertem.

Mint a nevezett püspök úrnak leveléből kitűnik, ott ma még veszély nincs, mert a vend ajkú lakosság hazafiassága minden kétségen felül áll. De nehogy a nagy szláv eszmék rést törjenek a vendek eddigi korrekt magatartásán, feltétlenül szükséges megakadályozni a külföldi szláv s különösen a marburgi „Mohor” című kat. irodalmi társulat évi kiadványainak, a nép között való terjesztését.

Igaz ugyan, hogy a nevezett társulat kiadványai, nem politikai vagy nemzetiségi, hanem vallási irányúak – mint aminők nálunk például a „Szt. István Társulat” legtöbb kiadványa –, mégis kiküszöbölendők ezek, mert írmódoruknál fogva könnyen a szláv szellem terjesztőivé válhatnak.

Márpedig a szóban levő kiadványoknak, minden erőszak nélkül való kiszorítása csak úgy lesz keresztülvihető, ha a népnek helyettük a saját ősvend nyelvükön írott hasonírányú kiadványokat tudunk nyújtani, és azoknak terjesztéséről megfelelő módon gondoskodunk.

A szombathelyi püspök úr értesítése szerint ilyeneknek megírására volnának is vállalkozó munkások, csakis a felmerülő költségek fedezéséről kellene gondoskodni.

Tekintettel azonban arra, hogy a püspök úr jelenleg nincsen abban a helyzetben, hogy azokat magára vállalhatná; de másrésről a kérdés mielőbbi megoldása fontos politikai érdek, tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék ezt beható megfontolás tárgyává tenni, s amennyiben velem egy véleményen méltóztatnék lenni, szíveskedjék ilyen könyvek elkészíttetését magára vállalni, és azokat – esetleg a szombathelyi püspök úr közvetítésével – a megfelelő helyre juttatni.

Egyúttal van szerencsém Nagyméltóságod becses tudomására hozni, hogy jelen átiratommal egyidejűleg felkértem a nevezett püspök urat, hogy – miután a kormány a szóban forgó kérdéssel behatóan szándékozik foglalkozni – ezen ügyet érdeklő minden észleleteit velem közölni szíveskedjék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1903. évi január hó 10-én

Széll s. k.

B

1903 máj. 30

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata Széll Kálmán miniszterelnökhöz a szombathelyi püspök által javasolt „vend irodalmi társaság” tárgyában

ME 1904 – XV – 2.404

Magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter
1654. eln. szám.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A szombathelyi püspök úr konkrét javaslatot terjesztett elő arra vonatkozólag, miként véli a vend nép között mindinkább terjedő s szláv irányzatú „Mohor” szlovén irodalmi társaság kiadványait ellensúlyozandóknak.

A püspök úr javaslata oda konkludál, hogy alakíttassék vend jellegű irodalmi társaság: amely azután a vend tájszólás művelésével elszigetelné a vend elemet a szlovéntól, és kiszorítaná a Mohor kiadványát.

Ezzel szemben a Vas megyei főispán Nagyméltóságodhoz folyó évi január hó 4-én, 8 res. sz. a. adott és velem január hó 27-én, 241. ottani számú átirattal másolatban közölt jelentésében idegenkedik a vend kultúra erősítésétől, a vend vidéki magyar közművelődési egyesülettel való haladást javasolja, de egyben felemlíti, bár bővebb részletezés nélkül, hogy a papságnak az egyesülettel való haladása ez idő szerint nagy akadályokba ütközik.

A nézetek ezen elágazása mellett, mielőtt a kormány a szombathelyi püspök javaslatával szemben állást foglalna, meghallgatandónak vélem a Vas megyei főispánt.

E javaslatot anélkül, hogy Nagyméltóságod elhatározása elé vágni akarnék, nagybecsű figyelmébe ajánlva, van szerencsém a szombathelyi püspök úr iratát /. alatt visszakérőleg beismutatni.

Budapest, 1903. május hó 30-án

Wlassics s. k.

C

1903 júl. 16

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöknek a Vas megyei vend lakosság körében terjesztett „szláv irodalmi kiadványok” ellensúlyozása tárgyában¹

ME 1904 – XV – 2404 (3106/1903)

Magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter
2843 eln. szám.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Vas vármegye vend ajkú lakossága körében nagy számmal terjesztett szláv irodalmi kiadványok ellensúlyozása tárgyában Nagyméltóságod hivatali elődjéhez folyó évi május hó 30-án

¹ A főispáni jelentés lényegét Wlassics közli az átiratban, a terjedelmes irat közlése szükségtelen.

1654 eln. sz. a. kelt átiratom kapcsán és hivatkozással Nagyméltóságod hivatali elődjének folyó évi június hó 6-án 2366. sz. a. hozzám intézett átiratára, van szerencsém Vas vármegye főispánjának 43 res. sz. felterjesztését /. alatt visszavárólag megküldeni.

Teljesen osztom a főispán aggályait a szombathelyi püspök által felvetett azon eszmével szemben, hogy a szláv irányzatú „Mohor” szlovén irodalmi társulat által a vend ajkú lakosság között terjesztett irodalmi termékek kiszorítása céljából, a jelenleg nálunk élő vend nyelven népies iratok készíttessenek és terjesztessenek egy e célból alakítandó vend irodalmi társulat által.

Amint azt a főispán nagyon meggyőzően kifejti, ily irodalmi társulat megalakítása által mintegy elismertetnék a nem magyar ajkú állampolgároknak az az igénye, hogy a magyar kultúra rovására mint más nyelvű csoportok érvényesüljenek. Ily irodalmi társulat létesítése annyit jelentene, mint mesterségesen elősegíteni, egy, eddig irodalommal nem is bíró nyelvnek művelését, és ezzel gátat vetni a magyar nyelv terjedésének, mely körül oly sikeresen működött eddigél a „Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület”. Alapos az az aggálya is a főispánnak, hogy ily társulat szervezése azt a látszatot kelthetné, mintha éppen az imént említett hazafias egyesület nemes célzatának ellensúlyozására alakult volna meg.

De nem kevésbé figyelemre méltó azon körülmény is, hogy – amint a szombathelyi püspöknek hozzám intézett és Nagyméltóságod hiv. elődjével fenti számú átiratommal közölt felterjesztéséből kitűnik – a tervbe vett vend irodalmi társulat határozottan katolikus felekezeti jelleggel bírna, irodalmi központját a püspök, illetve az általa megbízandó kanonok ellenőrzése mellett kat. lelkészek képeznék, kik között a vezetés – a püspök terve szerint – éppen a csendlakai esperes-plébánosra lenne bízva, akitől, a főispán felterjesztése szerint, a szláv propaganda, vagyis a „Mohor” irodalmi termékeinek terjesztése kiindult. Eltekintve tehát attól a körülménytől, hogy ilyen vezető alatt álló irodalmi társulattól a szláv törekvéseknek kívánatos ellensúlyozását nem lehet reményleni, az irodalmi társulat ezen felekezeti jellege nagy felekezeti ellentétekre vezethetne, legalábbis arra, hogy a vend lakosság felét kitevő protestánsok szintén alakítanának ily vend társulatot, és akkor a magyar nyelvet terjesztő egyesület működése teljesen céltalanná, hiábavalóvá lenne.

A főispán legfeljebb azt a koncessziót tartja megengedhetőnek, hogy átmenetileg, ti. addig, míg a vendek a magyar nyelvet teljesen megértik, egy-két szigorúan hazafias szellemben írt könyv, pl. naptár vagy olvasókönyv, vend nyelven szerkesztessék és terjesztessék. Nézetem szerint azonban ez egyrészt nem vezetne célra, másrészt ebben is látok veszélyt a magyar nyelv terjesztését illetőleg, ha mindjárt átmenetileg is óhajtja csak a püspök ily vend könyvek terjesztését, mert ezzel kedvet kapnak a vendek a saját nyelvükön írott könyvekhez, és idegenkednének a magyar olvasmányoktól. A főispán felterjesztése szerint a vend ifjúság, de a lakosság nagy része is bírja már a magyar nyelvet, hazafias szellemű is, és így nézetem szerint nem vend, hanem magyar nyelvű népies könyveket, lapokat kellene minél nagyobb számban köztük terjeszteni. Terjeszthetné azokat a „Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület”, mely e célra állami támogatásban volna részesíthető; vagy ha tényleg annyira kiélesedtek az ellentétek ezen egyesület és a kat. papság között, úgy az egyházmegyei főhatóság volna ily magyar népies iratok terjesztésére felkérendő².

Feltétlenül szükségesnek tartom, hogy a „Mohor” termékeinek terjesztése teljesen megszüntetessék; hogy a szombathelyi püspök egyenesen eltiltsa papjainak ezen szláv kiadványoknak, melyek könnyen a szláv szellem terjesztőivé válhatnak, propagálását, és ezzel szemben tegye kötelességükké, a nekik rendelkezésükre bocsátandó magyar nyelvű iratoknak híveik között való szétosztását.

² Piros ceruzával aláhúzva.

Miután tehát a főispán aggályaiban teljes mértékben osztozom, a szombathelyi püspök által tervezett akciót *nemcsak segíyezhetőnek nem tartom, hanem meg sem engedhetőnek.*³

Végül szükségesnek tartom megemlíteni, hogy különös gondoskodásom tárgyát fogja képezni a vend lakosságú községek iskoláinak államosítása. A főispán jelentése szerint ez a nép szívesen fogadja az állami iskolákat, melyek ott máris nagy eredményeket mutatnak fel a magyar szellem megteremtése körül.

Ettől, valamint a szombathelyi püspöknek papságával szemben tanúsítandó erélyesebb eljárásától reményelem csak az óhajtott eredményt a délszláv törekvések megakadályozását illetőleg.

Budapest, 1903. július hó 16-án

Wlassics s. k.

D

1904 ápr. 1

Reiszig Ede Vas megyei főispán jelentése Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszternek az ún. „vend akció” hivatalos támogatása tárgyában

ME 1904 – XV – 2404 (VKM eln. 1904 : 1697)

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Folyó évi március hó 25-én 1573 eln. szám alatt felhívni méltóztatott arra nézve, nyilatkozzam, vajon az ún. vend akció mi módon volna a nagyméltóságú kormány által támogatható.

Ebben a kérdésben elfoglalt álláspontomat bátor voltam múlt évi július hó 11-én 43 res. sz. a. Nagyméltóságod hivatali elődjéhez intézett előterjesztésemben jelezni, s az ebben kifejtett indokokat bátor vagyok ezúttal is Nagyméltóságodnak magas figyelmébe ajánlani.

Részemről a vend viszonyokat folytonos figyelemmel kísértem, s annak oly fontosságot tulajdonítok, hogy azoknak folytonos figyelemmel kísérése Vas vármegye mindenkori főispánjának elsőrendű kötelessége leend, s Nagyméltóságodat is arra kérem, kegyeskedjék hivatkozott felterjesztésemben foglaltakat kegyes figyelmére méltatni.

A helyzet ma még alaposan javítható, különösen, ha a kat. papság végleg szakít az osztrák délszláv irodalmi körökkel és a délszláv irodalmi termékeket nemcsak maga nem terjeszti, hanem azok terjesztését saját hazafias hatáskörében teljesen megakadályozza.

Mint már hivatkozott felterjesztésemben kifejtettem, nem tartom megengedhetőnek, hogy a vend ajkú lakosság körében vend nyelvű irodalmi társaság szervezésével a vend nemzetiségű öntudat felébresztessék s azt is, hogy közötté bár hazafias irányú vend nyelvű irodalmi termékek terjesztessenek, bizonyos aggodalommal fogadnám, legfeljebb átmenetileg lehetne ily termékeket előállítani, s azok szerkesztését nézetem szerint az ott működő „Vendvidéki Magyar Közművelődési Egylet”-re lehetne bízni, mely ebben az esetben anyagi támogatásra szorulna, azonban azt a biztosítékot nyújtaná, hogy a nép közé csakugyan hazafias irányú irodalmi termékek jutnának. A fő súlyt azonban arra kellene helyezni, hogy ez utóbbi egylet és a Muraszombat vidéki kat. papság között főleg politikai okokból kifejlődött súrlódások kiküszöböltessenek, aminek lehetőségét nyújtja a szombathelyi megyéspüspök úrnak teljesen kifogástalan magyar hazafias érzelme, és az az eléggé nem méltányolható nemes törekvés, hogy a hazafias irányzat megszilárdítása céljából az ellentétek kiegyenlítettessenek.

³ Ua.

A nevezett egyletnek nyújtandó segély összege, az irodalmi termékek mineműsége csak újabb tárgyalások útján volna megállapítható, mire azonban a jelen viszonyaim között már időm nem maradt.

Abban az esetben, ha vend nyelvű irodalmi termékek szerkesztetnének kétségtelenül vallási irányú könyvek is volnának szerkesztendő, ez azonban csak abban az esetben volna elérhető, ha a vendvidéki kat. papság a fent megnevezett egyesülettel karöltve működne, mire azonban sajnos még kevés kilátás van; azonban a vend irodalmi akciónak akkor sem volna szabad oly mérveket ölteni, hogy ezáltal a vend ajkú lakosság körében a nemzetiségi öntudat felkeltesse, nehogy ezáltal egy új nemzetiségi csoport támadjon, s inkább el kellene teljesen ejteni a vend irodalmi termékek szerkesztését, hogysen általuk ezt a veszélyt felidézük.

A szombathelyi megyéspüspök úr hazafias intencióktól vezéreltetve maga részéről is arra törekszik, hogy a délszláv irodalmi termékek kiküszöböltesse; minthogy pedig ezeket a délszláv irányú *irodalmi termékeket vallásos társulatok szerkesztik és terjesztik*¹, az a nézete², hogy azokat *csak vallásos irodalmi társulat által lehet ellensúlyozni*³, oly vallásos irodalmi társulat által, mely kezdetben az itteni szokásos betűkkel és írmodorban⁴ adna ki vend nyelvű irodalmi termékeket, melyeknek írmodora teljesen elüt a délszláv betűktől és írmodortól; később vegyesen magyar és vend termékeket adna ki, idővel pedig teljesen magyar kiadványokat juttatna a nép körébe.

Kétségtelen, hogy a szombathelyi püspök urat teljesen hazafias intenciók vezetik, azonban kénytelen vagyok abbeli aggodalmamnak kifejezést adni, hogy ily vend irodalmi társulat mégiscsak nemzetiségi jelleggel bírna, s előre nem látható körülmények zavarólag hathatnának a szombathelyi megyéspüspök úr hazafias intencióinak érvényesülése tekintetében.

A megyéspüspök úr e tekintetben az első lépést már megtette, s anélkül, hogy irodalmi társulatot alakított volna; *már készítettett egy vend naptárt, mely sok száz példányban közkezen forog, költség hiányában azonban egyéb irodalmi termékeket nem szerkesztett.*⁵

Mint már előbb említettem, a fő súlyt arra helyezném, hogy a „Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület” az ottani kat. papsággal együttesen szolgálja a nemzeti érdekeket, ha azonban ez elérhető nem volna, és a délszláv irodalmi termékek a püspök úr akciója által kiszoríthatók volnának, úgy ebben az esetben a megyéspüspök úr akcióját is az ő szigorú ellenőrzése és felügyeletének feltevése mellett, támogathatónak tartanám, de vend irodalmi társulat szervezését most is perhorreszkálom, és attól tartok, hogy ily egyoldalú akció a „Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület” tevékenységét megbénítaná, és az egyesület vezetőinek munkakedvét és buzgalmát károsan befolyásolná. Oly nagy fontosságot tulajdonítok ennek a kérdésnek, hogy mielőtt Nagyméltóságod bármely irányban döntené méltóztatnék, elkerülhetetlennek tartom, hogy Nagyméltóságod bizalmi közege a „Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület” vezetőivel tárgyalást tartson, mert azok mellőzése oly veszélyeket rejthet magában, mely az eddigi eredményeket is teljesen kockáztathatná. Ennek államsegélybeni részesítését minden esetben ajánlom.

Kívánatosnak tartom továbbá, hogy Nagyméltóságod ezt a kérdést a szombathelyi megyéspüspök úr *Őméltóságával megbeszélni méltóztatnék, amire most alkalom is nyílik, mert, mint értesülve vagyok, a püspök úr Nagyméltóságodnál legközelebb tisztelegni óhajt.*⁶

Mielőtt jelentésemet befejezném, bátor vagyok még arra utalni, hogy nézetem szerint az ottani magyarság megerősítésének leghatékonyabb eszköze állami iskolák felállításában áll,

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² A lap szélére írva kék ceruzával: Mohor.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

⁴ Értsd: ír(ás)modorban.

⁵ Kék ceruzával aláhúzva.

⁶ Ua.

melyekre ez az elszegényedett vidék különben is reá van szorulva, mert az állami tanítói kar megszorításával a magyarság oly törzskart nyer, mely kellőleg *vezetve*⁷ diadalmasan fogja visszaverni azt a támadást, melynek hazafias vend népünk a délszlávok részéről kiteve van.

Midőn hálás köszönetet mondok, hogy Nagyméltóságod alkalmat adott, hogy ebben a nagy fontosságú kérdésben még nyilatkozhassam, fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását, mellyel maradtam

Szombathely, 1904. április hó 1-én

kész szolgálja:
Reiszig Ede s. k.
főispán

E

1904 máj. 14

*Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter átírata gr. Tisza István miniszterelnökhöz
a „vend akció” asszimilációs feladatai tárgyában, 1 melléklettel*

ME 1904 – XV – 2.404

Magyar kir. vallás-és közoktatásügyi miniszter
1697 eln. szám.

Nagyméltóságú Gróf, Miniszterelnök Úr!

Vonatkozással hivatali elődömnök múlt évi augusztus hó 16-án 2843 eln. szám alatt kelt átíratára a Vas megyei kir. tanfelügyelőnek a „Mohor” szláv egyesület kiadványainak terjesztése felől hozzám intézett, múlt évi 702 sz., továbbá a Zala megyei kir. tanfelügyelőnek ugyane tárgyra vonatkozó 1902. évi 2000, és 4348 számú jelentéseit mellékleteivel és a „Mohor” kiadványaiból készített szemelvényekkel visszakérőleg van szerencsém oly felkéréssel Nagyméltóságodhoz átteni, hogy figyelemmel a „Mohor” társaság kiadványaiban előforduló, a magyar állameszme ellen irányuló célzatos ferdítésekre és közjogellenes részletekre, méltóztassék intézkedni, hogy ezen iratoknak a hazafias érzésű vend nép megtántorítását célzó terjesztése mindenképpen megakadályoztassék.

Tisztelettel ajánlom Nagyméltóságod szíves figyelmébe a Vas megyei kir. tanfelügyelő jelentéseinek azon részét, mely szerint ezen könyvek nem postán küldetnek a Mohor egyes tagjai részére, hanem a stájerországi papok közvetítésével Radkersburgból fuvaros által szállítatnak egy tömegben a plébánosokhoz, s ezek által megérkeztük kihirdetése után a tagok által szétesztatnak.

Végül tisztelettel jelzem Nagyméltóságod előtt azt, hogy a szóban forgó iratok ellensúlyozására és a vend nép között a hazafias szellem és a magyar nyelv terjesztésére, megszilárdítására állami kisdedóvodák és elemi népiskolák és ezek mellett ifjúsági egyesületek és ifjúsági népkönyvtárak szervezését, és ezen kívül a lakosság azon rétegei közt, melyek már a magyar nyelvet elsajátították, magyar könyvek terjesztését tartom legcélravezetőbb eszköznek.

Azt, hogy a magyar kormány vend nyelvű iratok készítésére és terjesztésére, és ezzel ezen különben kifogástalan hazafias szellemű és érzelmű népben, a szláv nemzetiségi öntudat felébresztésére nyújtson akár anyagi, akár erkölcsi támogatást, az állam feladatának nem tartom. Ellenben nem tehető az ellen kifogás, ha a szombathelyi püspök úr saját hatáskörében gondos-

⁷ Ua.

kodnék arról, hogy az ő felügyelete alatt a Vas megyei vend írásmód szerint előállítandó vallásos és hazafias irányú ismeretterjesztő könyvek terjesztetnének a lelkészek útján a vend nép között, és ilyen módon is ellensúlyoztatnék a Mohor társulat kiadványainak hatása.

Megjegyzem, hogy eddig, Vas vármegyében Alsó-csalogány, Barkóc, Farkasdifalva, Felsőszölnök, Görhegy, Gyanafa, Halmos, Hegyszoros, Korong, Kőhida, Kužma, Magasfok, Marokrét, Mezővár, Muraszentes-Muracsermely, Muraszombat, Prosznyákfa, Seregháza, Szentbabor, Úrdomb – Tótlak, Vaskorpád, Vidorlak, és Zsidahegy vend lakosságú községekben már magyar tannyelvű állami elemi népiskolák működnek. Ugyanúgy állami iskolák vannak Zala vármegyében: Gámcsa, Melinc községekben, melyek vend lakosságúak, szintén vannak állami elemi népiskolák. Az állami kiseddóvodák és elemi népiskolák további szervezése ügyében Vas vármegye kir. tanfelügyelőjéhez egyidejűleg intézett rendeletem másolatát szíves tudomás végett megküldöm. Ügyszintén csatolom ez ügyben a folyó évi 1573 sz. eln. rendeletemre Vas vármegye főispánja által hozzám intézett, folyó évi 7 res. számú jelentést is, oly felkéréssel, hogy ezt nekem annak idején visszaküldeni, s engem nagybecsű intézkedéséről értesíteni méltóztassék.

Budapest, 1904. évi május hó 14-én

Berzeviczy s. k.

Melléklet:

A m. kir. vall. és közokt. miniszter f. 1904. évi máj. hó 14-én 1697/el. sz. a. kelt, s Halász Ferenc Vas vármegye kir. tanfelügyelőjéhez intézett rendeletének másolata

A vármegye nyugati, Ausztriával határos részein levő vend lakossággal bíró községekben a magyar nemzeti irányú kultúra meghonosítása és megizmosítása kizárólag jó, hazafias, magyar tannyelvű elemi népiskolák által érhető el. Ezen okból hivatali elődeim már több vend lakosságú községben szerveztek állami elemi népiskolákat. Minthogy a vend lakosságú községek egy részében még magyar népiskola nincs: felhívom címedet, hogy tapintatos utánjárás mellett állapítsa meg azt, hogy mely vend lakosságú községekben volna szükség a népoktatás magyar nemzeti irányú rendezése céljából állami népiskolákat és mely népesebb községekben volna szükséges az állami népiskolákkal kapcsolatban állami kiseddóvodákat szervezni, és hogy az illető községektől e célra mily hozzájárulás volna remélhető.

Minthogy ezen községekben a magyar nemzeti kultúra terjesztésének igen hathatós segéd-eszközei az elemi népiskolákkal kapcsolatosan szervezendő ifjúsági egyesületek és ezek körében állítandó ifjúsági könyvtárak: felhívom Címedet, hogy a legbuzgóbban működjék arra, hogy az áll. elemi iskolák mellett ifjúsági egyesületek, és ezek körében ifjúsági könyvtárak szerveztessenek, és azok olvasása lehetőleg a nép körébe[ne] is elterjedjen. Figyelmeztetem Címedet, hogy ez idő szerint a vend ajkú lakossággal bíró községekben működő állami elemi népiskolák közül csak a gyanafai állami iskola mellett van 24 kötetből és a mezővári mellett 118 kötetből álló ifjúsági könyvtár: felhívom Címedet, hogy az ifjúsági könyvtárak szervezése iránt haladéktalanul intézkedjék.

K. m. f. Berzeviczy s. k.

A hivatalos másolat hitelül:

Komlóssy s. k.
elnöki irodaigazgató

Az útlevelügyi törvényjavaslat főrendiházi vitája és társországi vonatkozásai

A

1903 jan. 26

*Bánffy Dezső br. beszéde az útlevelügyről szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában*¹

A magyar állam szuverenitásának és egységének kifelé érvényesülnie kell, s ezt – szerinte – a törvényjavaslat lehetetlenné teszi. Ez nem sérti az 1868 : XXX. tc-t, a magyar-horvát kiegyezési törvénycikket, mert ez a horvát nyelvhasználatot csak a belügyekben biztosítja.

... A dolognak különben, méltóságos főrendek, története van (*Halljuk!*). 1896. február 5-én a képviselőház költségvetési tárgyalásának rendjén Tibád Antal akkori nemzetpárti képviselő úr egy határozati javaslatot nyújtott be, amely így szól:

„Utasítatik a belügyminiszter, hogy az útlevelrendszerrel, különös tekintettel a horvát-szlavonországi viszonyokra és állapotokra, mentől előbb törvényjavaslatot terjesszen a képviselőház elé.”

Tehát már akkor a benyújtott határozati javaslatban, amelyet a képviselőház elfogadott, kifejezésre jutott, hogy tekintettel a horvát-szlavonországi viszonyokra és állapotokra, látja szükségét a ház az útlevelügy egységes rendezésének. Tibád Antal beszédében mint sérelmet mondja el, hogy az útlevelek – be is mutat egyet, amely 1893-ban kelt – horvát és német, továbbá horvát és francia szövegűek, a magyar nyelv azonban hiányzik róluk. Ezek az útlevelek a bán nevében adatnak ki. Nem a magyar állam címere alkalmaztatik rajtuk, hanem Horvát-Szlavon-Dalmátországek külön címere. A képviselő úr mint sérelmet mondta el ezt, és oda konkludált, hogy ez a sérelem tovább fenn nem maradhat, szükséges az egységes rendezés, szükséges úgy, amint határozati javaslatában mondja, az egységes rendezés különös tekintettel a horvát-szlavonországi viszonyokra és állapotokra.

Ennek a határozati javaslatnak alapján, az itt tendált intenciónak megfelelően, kétségtelenül foglalkozott a kormány ezzel a kérdéssel, és szerintem helyesen foglalkozott volna akkor, ha tekintettel a magyar állam egységére, amelynek kifelé föltétlenül érvényesülnie kell, az útleveleken is kizárólag a magyar és a nemzetközi francia nyelvet kívánna alkalmazni. Úgy tartom, hogy azok a szakaszok, amelyek az 1868 : XXX. törvénycikk értelmében Horvátország részére nyelve szabad használatát megengedik és megállapítják, egyáltalán nem korlátozzák azt, hogy ott, ahol a magyar állam, Szent István koronája egységesen jelenik meg, a magyar állam a maga szuverenitásának, a maga egységének érvényesítésére ne használja a magyar nyelvet; és hogy ez így van, hogy előző időkben az utolsó percig, máig is rendelkezések érvényesültek, melyek e tekintetben az én álláspontomnak adtak igazat, be fogom bizonyítani, hivatkozva rendeletekre, bemutatva eredeti, magyar és francia, Horvátországban kiállított nem útleveleket, de hasonló természetű okmányokat.

Már az első paragrafusa az 1868. XXX. törvénycikknek azt mondja, hogy Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországek egy és ugyanazon államközösséget képeznek, úgy az ő Felsege uralkodása alatt álló többi országok, mint más országok irányában. Azok a szakaszok, melyek Horvát-Szlavonországnak a nyelv használatát engedélyezik, – vegyük akár a 38. §-t, – nem szólnak egyébről, mint belügyekről. Azt mondja a 38. §. (*olvassa*):

¹ Közli: Főrend. Napló, 1901–1906, II. 25–28. l.

„A közös ügyek, amennyire lehetséges, a közös országgyűlésen előlegesen és egymás után tárgyaltnak, és mindenestre tekintet lesz arra, hogy Horvát-Szlavon-Dalmátországek képviselőinek saját országgyűlésükön, saját belügyeik intézésére évenként legalább három havi idő engedtessek.”

Itt nem nyelvről szól a törvény, de arról, hogy az a jog és hatáskör, mely Horvát-Szlavonországnak adatott, kizárólag belügyi jellegű. Sőt tovább megy, mert a 47. §-ban azt mondja, hogy az önkormányzati jog, mely illeti Horvát-Szlavon-Dalmátországekat, úgy a törvényhozás, mint a végrehajtás keretében, autonóm jellegű, amit zárjel közé tesz.

A 48. §. hasonlóképpen Dalmátországnak önkormányzati jogot ad, és itt korlátozza a hatáskörét, míg az 56. §-ban megállapítja, hogy az egész területen a törvényhozás, a közigazgatás és a törvénykezés nyelve horvát, de sehol sem beszél arról, hogy a belügyi kereten kívül, önállóan, a magyar állam mellett, kifelé jelentkezhessen vagy érvényesülhessen Horvátország. Igaz, hogy a törvény 10. §-ában, ahol az útlevelügy rendezésének kérdését a közös országgyűlésnek tartja fenn az útlevelügy adminisztrációját, kezelését az autonóm jogkörnek biztosítja, de ebből egyáltalán nem következik az, hogy e tekintetben a kifelé való érvényesülésnél lehetséges lenne, hogy a magyar állam nyelvének feladása mellett, Horvát-Szlavonországekből útlevelek adassanak ki, melyek azt mutatják, azt igazolják, hogy Szent István birodalmának egysége, a magyar korona egysége meg van ingatva, és ennek az államnak olyan szétdarabolt-sága van, amely kétségtelenül nem tendáltatott az 1868 : XXX. t. cikkben sem. Sőt, méltóságos főrendek, csak méltóztatnak elismerni, hogy a Lajtán túli tartományok, vagy, mondjuk Ausztria, kevésbé egységes, mint a magyar állam, és mégis Ausztriában ma is az útlevelegység áll fenn és a német nyelv az egységes útleveleken minden tartományban és országban érvényesül. Az útlevelügy 1857-ben rendeztetett általában az akkori fogalmak szerint egységes birodalomban. Ezen rendelkezés van ott ma is érvényben, és kifelé az egység érvényesül a német nyelvben mint egységes nyelvben. No már akkor csak méltóztatnak hozzájárulni ahhoz a nézetemhez, hogy a magyar állam, Szent István birodalma egységének megóvása érdekében a nemzetközi francia nyelv mellett más, mint a magyar nyelvet az államot kifelé képviselni hivatott, és mint okmányt, igazolásul szolgáló útleveleken használni nem lehet?

Ezekre való tekintettel méltóságos főrendek, bárha megjegyzéseim csak a 9. §-ra vonatkoznak, mégis itt elől mindjárt a törvényjavaslat feletti általános tárgyalásnál mondom el ezen nézeteimet azért, hogy kérjem a méltóságos főrendeket, hogy tekintettel azokra is, amiket Budapest székesfőváros feliratában elmond, méltóztassanak a törvényjavaslatot el nem fogadva a képviselőháznak módot és alkalmat adni arra, hogy a kérdést jobban és újabban megfontolva, mérlegelje a helyzetet, nézze azon nagy és fontos érdekeket, amelyek parancsolják, hogy kifelé a magyar állam szuverenitásának megvédése szempontjából, egységének érvényesítése szempontjából miként kell eljárni, és mérlegelve ezt, találja [meg a] módját, hogy ezen törvényjavaslat és különösen annak 9. §-a módosítást nyerjen...

A tíz évvel ezelőtt létrejött berni nemzetközi vasúti áruforgalmi szerződés rendelkezése alapján használt fuvarlevelek belföldön magyar-horvát-német, ill. magyar-olasz-német, nemzetközi vonatkozásban magyar-francia ill. magyar-német szövegűek, mégsem láttak benne horvát részről sérelmet. Hasonló a helyzet a postautalványokkal is.

Ne méltóztassanak ezúttal arra az álláspontra helyezkedni és magukat az által félrevezettetni, hogy az áru- és postafuvarlevelek kiállításánál a közös kormány közegei járnak el, míg az útlevel kiállításánál az autonóm közegek, mert e tekintetben, méltóságos főrendek, különbség nincs. Az általam felolvasott és hivatkozott szakaszok egyaránt megállapítják azt, hogy Horvát-Szlavonországeokban a hivatalos nyelv a horvát, és egyaránt kötelezik az autonóm hatáskörben alkalmazott hivatalnokokat, nemkülönben a közös kormány hivatalnokait és alkalmazottait, hogy a magyar nyelvet használják. Ebből következik, hogy különbség ott a kötelezettség tekintetében nem lévén, különbség nem lehet és nincs is ezen nemzetközi vonatkozású okmányok kiállításánál.

Mindezekre való tekintettel, méltóságos főrendek, kérem a méltóságos főrendeket, méltóztassanak meghallgatni Budapest székesfőváros lelkes közönségének szavait, méltóztassanak mély és komoly megfontolás alá venni ezt a kérdést, és a magyar állam egységének s az egység szuverenitásának kifelé való érvényesülése érdekében méltóztassanak hozzájárulni, hogy ezen törvényjavaslat általánosságban sem fogadtatván el, újból megfontolás céljából és érdekéből a képviselőházhoz visszaküldessék. (*Helyeslések.*)

B

1903 jan. 26

Gr. Keglevich Gábor beszéde az útlevelügyről szóló törvényjavaslat főrendiházi vitájában¹

Nagyméltóságú elnök úr! Méltóságos főrendek! Amidőn szíves figyelmüket igénybe veszem, ígérem, hogy igen röviden fogom skrupulusaimat, aggodalmaimat elmondani, annál is inkább, mivel az előttem szólók is kifejtették ebben a dologban nézeteiket, és amit hozzá mondok tisztán egyéni szempontból mondom. Jól mondotta az előttem szólott nagyméltóságú főrend, hogy sokféle szemüvegek vannak, s e tekintetben az én szemüvegem is másképp és aggodalmasan lát. Én eleve is elmondom, hogy ezt a törvényjavaslatot általánosságban elfogadom, de azzal az elvvel szemben, amely annak 9. §-ában le van téve, tény, hogy skrupulusaim oly nagy mértékben jelentkeznek, hogy annak el nem fogadására készletnek, mert szerény véleményem szerint ez tényleg törvényellenes és ez a törvény a mi törvényeinken alapuló jogainkkal is ellenkezik; annál is inkább ellenkezik az igazsággal. És hogy hozzátegyem, individuális nemzeti óhajításaimmal és törekvéseimmel is ellenkezik. Így nagyon természetesen oda konkludálok, hogy ezt a 9. §-t ilyen alakban elfogadni képes nem vagyok.

Azok az elvek, amelyek érvényesülni akarnak ebben az új törvényjavaslatban, az 1868 : XXX. törvénycikkből meríttetnek. De ugyanakkor, midőn ennek a törvénynek jól tudjuk történelmi előzményeit, hogy hogyan lett elfogadva akkor, midőn a magyar nemzet ezt a carta biancát, ezt a fehér lapot tényleg átadta Horvátországnak, úgyszólván teljes őszinteségével és igaz voltával adta oda, akkor a magyar nemzet minden utógondolat nélkül, minden – mondjuk – különálló aspiráció vagy velleitás nélkül óhajította érvényesíteni az abban felmerült megállapított elveket. Azóta évek hosszú sora múlt el, és látjuk, milyen magyarázat adatott azóta ezen közjogilag elfogadott törvényeknek. Olyan magyarázatok, amelyekbe sok minden belefér – és hogy ez a sok minden belefér, az kétséget sem szenved –, nem adják meg alapját annak, hogy e két országnak: Magyarországnak és Horvát-Szlavonországnak lakosai teljes békeességben az együtt-tartozás érzését fejlesszék egymás iránt. Ez az, ami engem nagymértékben aggaszt, és amiért még veszedelmesebbnek tartom, hogy a most letett törvényjavaslatnak éppen a t. kormány ad egy olyan paragrafust, amely szeparatistikus irányban azoknak az óhajait törvényre emeli, noha abban a törvényben az annyiszor hangoztatott megoszthatatlan állami közösség elve megvan. Az 1868 : XXX. törvénycikknek, amint a közvetlen előttem szólottaktól hallottuk, vannak paragrafusai, amelyek értelmezése oly különböző. És azokra most már nem terjeszkedem ki, csak azoktól az elmagyarázásoktól félek, amelyek tényleg megtörténnek.

Az említett törvénycikknek 56. §-a miről szól tulajdonképpen? Szól arról, hogy Horvát-Szlavonország egész területén úgy a törvényhozási, mint a közigazgatási és a törvénykezési nyelv a horvát. Már most kérдем, prejudikálhat-e ez annak, hogy a magyar állam nyelve ne legyen az útleveleken? Prejudikálhat-e akkor, amikor quasi egy területi nyelvről van szó? És különösen amikor útlevelekről szólnak? Ki részére vannak az útlevelek? Azok részére, akik a határon túl kilépnek, és eo ipso külföldre mennek. És állampolgárságot tényleg csak

¹ Közli: *Főrend. Napló*, 1901–1906, II. 31–33. l.

egyét ismerünk, és ez a magyar állampolgárság. Horvát állampolgárság nincs, és nem is lehet, annál kevésbé, minthogy éppen az említett törvénycikk mi mást állapít meg, mint azt, hogy Horvát-Szlavonország külön territóriummal bíró politikai nemzet. Bárhová megyünk a kontinensen, mindenütt az illető állam nyelve van az útleveleken. Miért legyen éppen Magyarországon az útlevél, ha Horvátországban adják ki, olyan, amelyen a magyar nyelvnek nincsen nyoma?

Méltóztatnak jól tudni, hogy az 1868 : XXX. törvénycikk 10. §-a, – ez az a bizonyos diffikultált paragrafus – amikor biztosítja a közös törvényhozásnak eljárását, biztosítja Horvátország részére ezeknek végrehajtását. Már a végrehajtásra nem lehet külön megállapodás. Mikor az a kérdés, hogy a végrehajtás meg van határozva és biztosítva van Horvátország részére, ugyanakkor én most Magyarországon meg ne állapíthassam, hogy milyen legyen az, amit végrehajtani kell? Éppen ez az, amit méltóztattak különösen hallani, és ami mellettünk, a mi jogaink mellett szól..

A javaslat 9. §-a sérti a magyar állam szuverenitását és a magyar nyelv jogát, ezért azt úgy kell módosítani, hogy az útleveleket magyar, horvát és francia nyelven állítsák ki.

C

1903 jan. 26

Szell Kálmán miniszterelnök beszéde az útlevelügyről szóló törvényjavaslat főrendházi vitájában¹

Helytelennek véli azt az állítást, hogy a javaslat sérti az egységes magyar állam elvét és meghátrálást, jogfeladást tartalmaz a horvátokkal szemben.

... Alapos tévedésből indul ki szerény nézetem szerint ez a felfogás, mert közös törvényhozás az 1868 : XXX. törvénycikk 10. §-a alapján és ez a közös törvényhozás egészen korlátlanul rendelkezik ezen ügyben, úgy, amint rendelkezik Horvátországgal közös minden más ügyben, teljes szabadsággal és belátása szerint, egyetlenegy korlátozással, amelyet az 1868 : XXX. t. cikk elénk szab; mert semmiféle közös törvényt Horvátországgal ezen törvénycikk ellenére hozni nem lehet, mert ez egy szentséges, írott alapszerződés, amely törvényeink, szerződéseink szentsége alá van helyezve; mert meg van írva, hogy az 1868. XXX. törvénycikket módosítani csak azon a módon lehet, amely módon létrejött. Ha tehát az 1868-i törvényhozás jónak látta Horvátországgal a politikai kérdésekben az egyezkedést úgy csinálni meg, ahogy megcsinálta, és melléje egészen ünnepélyesen kijelentette, hogy ezt pedig nemzetközi szerződés természetével bírónak tartja – nem mondja ugyan, hogy nemzetközi, de azt mondja, hogy egyezmény s én ahhoz tartom magamat betű szerint, – tehát egyezményi szerződés természetével bírónak tartja, amelyet semmiképpen módosítani nem szabad: akkor törvényeinknek és a magyar állam és a magyar nemzet törvénytiszteletének pajzsa alá van helyezve az 1868 : XXX. törvénycikk, amelyhez egyoldalúlag nyúlni nem szabad.

Azt kell bizonyítani, hogy nyúlunk-e hozzá, vagy nem? Ha azt be tudják a méltóságos urak bizonyítani, hogy az 1868. évi XXX. t. cikk megengedi nekünk, hogy rendezkedjünk az útlevél nyelve tekintetében, ahogy akarunk, akkor önök mellett szól az igazság; ha ezt nem tudják bebizonyítani, s ha én ellenkezőleg be tudom bizonyítani azt, hogy az 1868. évi XXX. t.cikk pedig ezt nem engedi meg, mert itt korlátot szab nekünk, akkor mellettem szól az igazság és a törvény valóságos és igazi értelme. Igyekszem ezt bizonyítani.

Először is ki kell emelnem, hogy az 1868 : XXX. t.cikk, amint azt mindenki tudja, az ügyeknek két szféráját állítja fel. Abban a – mint maga mondja – politikai egyezkedésben,

¹ Közli: Főrend. Napló, 1901–1906, II. 38–46. l.

mely köztünk és a társországok között létrejött, egyik csoportjára az ügyeknek az áll, hogy minden, ami a magyar állam egységéből folyik és a magyar államnak Ausztriával való közös kapcsolatából folyik, közös a törvényhozásban és a végrehajtásban. Azután felállítja a másik szférát, és azt mondja: amit világosan közösül ki nem jelöl a törvény, vagyis ez az egyezmény, az pedig nem közös, hanem az a Horvát-Szlavonországok autonóm közigazgatási önkormányzati ügyéről van kijelentve, amely úgy a törvényhozás, mint a végrehajtás terén teljesen az ő szabad, autonóm hatáskörükbe van relegálva.

Ez a törvény az útlevelrendszer ügyét közösnek jelenti ki, de azt mondja, hogy ami azonban a végrehajtást vagy a közigazgatást illeti, az útlevelrendszer ügye is horvát autonóm ügy. A 10. §. ekképp szól: Az iparügy rendezésére nézve, a házaló kereskedést is ideértve, úgyszintén a közkereseti egyesületek ügyében, az útlevelrendszert, az idegenek felett gyakorlandó rendőrséget, az állampolgárságot és a honosítást illetőleg közös ugyan a törvényhozás, de ezen tárgyakra nézve a végrehajtás Horvát-Szlavon-Dalmátországoknak tartatik fenn.

A törvénynek egy másik alapvető rendelkezése azt mondja, hogy mindazokban az ügyekben, amelyek Horvát-Szlavonországok számára a közigazgatás terén autonóm hatáskörükbe rezervált ügyeknek jelentetnek ki, a végrehajtás körében Horvátországot teljes önkormányzati jog illeti meg. Tehát kétségtelen, hogy a végrehajtás terén az önkormányzati jog az útlevelek ügyében is megilleti Horvátországot. Hát hol végződik a törvényhozás, és hol kezdődik a végrehajtás? A törvényhozási aktus abból áll, hogy törvényt hozunk, amely közös Horvátországgal, a végrehajtás pedig abból áll, hogy Horvátország aztán a törvény értelmében tartozik kiállítani az útleveleket.

Már most így tisztázva lévén a kérdés, hogy az útlevelügy közigazgatási tekintetben, közigazgatási vonatkozásaiban, a végrehajtás terén tisztán horvát autonóm ügy, az a kérdés, hogy az autonóm végrehajtásnak ebben az akciójában melyik nyelv az, amelyet törvényhozásilag közösen a horvát útleveleknek nyelvül meg kell állapítani. Az én nézetem szerint ez nem lehet más, mint a horvát. Miért? Azért, mert az 1868 : XXX. törvénycikknek, ennek az egyezmény természetével bíró törvénycikknek az 56.§-a azt mondja, hogy Horvát-Szlavon-Dalmátországok egész területén úgy a törvényhozás, mint a közigazgatás nyelve a horvát, sőt még tovább megy azt mondja, hogy még a közös orgánumoknak a közigazgatási nyelve is tisztán a horvát.

Kérdezem tehát én, hogy miután Horvát-Szlavonország számára önnönmagunk ezen egyezmény természetével bíró törvénnyel, tehát az egyezmény megtartásának a szentsége alatt biztosítottuk azt, hogy az ő területén nem lehet közigazgatási aktust másképpen megcselekedni, mint horvát nyelven: szabad-e nekünk Horvátország számára olyan törvényt hoznunk, amely az ő közigazgatási aktusuk teljesítését más nyelven rendeli el, mint horvát nyelven? Az az én határozott véleményem, hogy nem szabad és nem lehet. Ha ez nem felel meg a magyar állam egységének, akkor az 1868 : XXX. t.cikket kellett volna másképp csinálni. Ezt megengedem, de ha az 1868-i törvényt nem így csinálták: nekünk ezt a törvényt másképpen, mint a horvát országgyűléssel egyetértve módosítanunk nem lehet. Ez az a legfőbb szempont, amely sokkal magasabb, mint az az érzelmi momentum, amely bennem is él, nemcsak önökben, de amelyet alá kell rendelni annak a nagy momentumnak, hogy Magyarországnak saját törvényeit, az egyezményi törvényeket megtartani szent és olyan kötelessége, amely alól magunkat kivonunk nem lehet. (*Helyeslés.*) ...

A magyar állam egységét kifejezésre juttatja az útlevelekben a magyar címer, míg eddig csak a horvát kiscímer szerepelt. Az útlevel továbbá kiemeli, hogy magyar állampolgár részére szól. Az osztrák tartományoknak nincs olyan széles körű autonómiájuk, mint Horvátországnak.

...Mert az 1868 : XXX. törvénycikk elismerte Horvátországot politikai nemzetnek, amely külön territóriummal bír és Horvát-Szlavonországoknak autonóm országgyűlése alá relegálta a törvényhozási aktusok egész seregét, amelyeket a Lajtán túl a bécsi Reichsrat intéz el az összes országok és tartományokra nézve. (*Igaz! Úgy van!*) A horvát országgyűlés a belügy,

az igazságügy és a kultusz terén teljes autonómiával bír. Mutasson a nagyméltóságú úr Lajtán-túli tartományt, amely ilyen kérdésekben a legkisebb autonómiával bírna, – eltekintve attól, hogy a Reichsratban nem ülnek delegáltjai a Lajtán túli tartományoknak, hanem a Reichsrat közvetlen választás által van összealkotva. Vannak ott lengyelek, csehek de nem a galíciai országgyűlés és nem a cseh országgyűlés küldöttei, mint nálunk a horvát országgyűlési képviselők, akiket a horvát tartománygyűlés küld, akik a törvény értelmében a horvát országgyűlést képviselik. (*Úgy van!*) ...

A vasút és postaforgalmi ügyek a végrehajtás tekintetében is közösek, ezért azokra itt nem lehet hivatkozni.

Én, méltóságos főrendek, a dolgot igen egyszerűnek tartom, és cseppet sem látom ehhez szükségszerűleg fűzve – mert hozzáfűzni mindenhez lehet mindent, de nem szükségszerűleg – a magyar állam kifelé való egységének kérdését. Nem látom azért, mert egyszerűen adminisztratív cselekményekről van szó, amelyet az a közigazgatási tisztviselő végez ezen útlevel kiállításával, midőn neki a törvény értelmében egyedül a horvát nyelvet szabad alkalmaznia. Neki mást mi nem diktálhatunk. Ez a mi nézetünk az 1868. évi XXX. törvénycikk helyes interpretációja alapján. És itt nincsen egyébről szó, mint arról, hogy ez a közigazgatási aktus így végeztessék, amint azt az egyezmény, illetőleg a törvény megszabja. Mert amennyiben nem rendel el valamit, annyiban gondoskodtam, hogy például a címer és a kiállítás és a magyar állampolgárság nyilvános, kifejezett odatétele a kifelé való egységet megmutassa. De ott, ahol a törvény ezt nem engedi, a nyelv tekintetében, tovább nem mehettem, mert ott a korlát meg van vonva az 1868. évi XXX. törvénycikk által. (*Helyeslés.*) Ha ezt a törvényt bármikor közös egyetértéssel ebben az értelemben revideáljuk, én is ott leszek, ahol a méltóságos főrend úr, és magam is azt fogom mondani, nehogy félreértés történjék, hogy itt egyszerűen egy közigazgatási aktusról lévén szó, ahol a horvát nyelv kizárólagos használata a magyar állam egységet kifelé csorbítja, javítsunk rajta, és csináljuk ezt a dolgot másképp. Akkor, de ne most, amikor a törvény ezt a tilalomfát odaállítja. Azt pedig, hogy subsidialiter használtassék a magyar nyelv, – mert hogy kizárólag nem lehet használni, az világos, bár bele lehetett volna tenni a törvénybe, s az egyezménnyel az nem lenne ellentétes, mégis rosszabbnak tartanám ennél, mert a magyar nyelvet semmi körülmény között nem akartuk a franciának nívóján tartani, amely csak subsidialiter és csak mint nemzetközi nyelv használtatik...

...Én azt tartom, hogy a magyar állam nyelvének a horvát határon az 1868. évi XXX. törvénycikk e tekintetben útját állja. Sehol másutt a magyar állam egységes területén, de a horvát-szlavon területen, ahol nem lehet tagadni, a horvát nyelvnek az exkluzivitását, s ebben a magyar nyelvnek ottan való érvénytelenítése ki van mondva. Hiszen mi egyéb az, hogy a törvényhozásban a horvát országgyűlés képviselői horvátul beszélhetnek; mi egyéb az, hogy a koronázási hitlevelet horvátul kell kiállítani, hogy minden közös törvényt horvát nyelven kell a horvát országgyűlésnek megküldeni, a mi közös orgánumaink: a postának, a kereskedelemnek, a pénzügynek, a honvédségnek minden orgánuma tisztán horvátul beszél és adminisztrál, és a horvát nyelvet használja Horvátországban: mi egyéb ez, mint hogy a horvát politikai nemzetnek az ő nyelvéhez való jogát mi igenis törvényhozásban is, kormányzatban is elismertük?

Ezt az elismerést nézetem szerint az útlevelekre is nyíltan és kifejezetten tartalmazza az 1868. évi XXX. törvénycikk, amint előbb kifejeztem. Ez előtt nekünk meg kell hajolnunk. Higgyék meg nekem, a magyar állam egységének posztulátumait én éppen oly nagyra tartom, mint bárki ebben a házban, akárkinek hívják is, és az előtt nemcsak meghajlok, hanem soha semmiféle működésben azon csorbát üttetni nem engedek. Egy tilalomfa van azonban, és ez a tilalomfa az, ahol a magyar állam a maga egységének, a maga benső konzisztenciájának, a maga jövője konszolidációjának nagy érdekeiből Horvát-Szlavonországokkal testvériesen megalkudott 1868-ban, és az egyezménynek szent ereje alá helyezte ezt a megalkuvást és azt a

törvényt, amelyet azon az alapon alkotott. Ez tilalomfa, ezt a tilalomfát én a magam részéről respektálom, azon túlmenni nem akarok, és azt hiszem, a magyar törvényhozás sem mehet azon túl.

Ajánlom a törvényjavaslat elfogadását. (*Élénk helyeslés.*)

67

1903 febr. 22

Mikszáth Kálmán programadó vezércikke a magyarok és a „nemzetiségek” közötti békéről és egyéb társadalmi kérdésekről a „Fogaras és Vidéke” indulásakor¹

Egy vidék lap nélkül ugyszólván olyan, mint a néma, aki nem tud fájdalmának, örömeinek, bajainak hangot adni; pedig a legnagyobb orvos is, mikor a bajt gyógyítja, magától a betegtől is akarja hallani, hol fáj, miye fáj, s csak ezután meri megállapítani a diagnózist. Ez okból örömmel üdvözlöm az új lapot, mely – reményem – hű tükre lesz az ottani társadalomnak. Azonban hátránya is van a dolognak, mert a szegény ember könnyebben viseli el a szegénységét, ha folytonosan nem látja a tükörből a szakadozott ruháit és a saját bozontos, elkeseredett arcát.

Egy lapra kétségen kívül nehéz, de szép feladat vár Fogarason, ha helyes eszközöket használ és nemes célokat tűz ki s azokat komoly mérséklettel szolgálja; ha eleveníti a társadalmat, fölpiskálja a szunnyadó erőket s tevékenységre ösztökéli; ha feltárja a létező bajokat – de ha nem csinál újakat hozzájuk ő maga is, ami a vidéki lapokkal gyakran megtörténik, hogy fölzavarják a jótékony békét, kivált ahol több nemzetiség van.

Ami a közbajokat illeti, azokra kétségtelenül az az axióma áll, hogy amely bajokat könnyű felösmerni, azokat nehéz gyógyítani, – amelyeket ellenben nehéz felösmerni, azokat könnyű orvosolni. Így például Fogaras megye legnagyobb baját, a szegénységet könnyű felösmerni, minélfogva gyógyítása a legnagyobb nehézségekbe ütközik; még szinte a fantáziát is igénybe kellene venni ehhez a kúrához. Szükséges lenne elsősorban az Olt szabályozása. Nagy tőkék, ipari vállalatok, gyárak kellenének e vidékre, hogy a munkáskéz és a föld termékeinek becse emelkedjék s a nagyobb jólét forrása legyen. De hát honnan jönnének ezek a tőkék, ezek a gyárak? Az Aladdin csodalámpájának szellemei már beszüntették fürge szolgálatkészségüket.

Azért hát a helyi sajtónak nem az ilyen könnyen fölismerhető, sőt el sem titkolható bajok feltárása a feladata (mert a köhögést és a szegénységet úgyis mindenki észreveszi). Ezen az utóbbin segíteni csak szerencsés véletlenek képesek, vagy csodák. Hanem a nehezen fölismerhető bajok megfigyelésével okozhat nagy hasznot, mert ezeken a jóakarattal könnyen segíthet. Ami pedig megvan Fogarassal szemben úgy a kormánykörökben, mint a magyar parlament és társadalom egyéb rétegeiben is.

Ez a jóakarattal a mi kincses földünk, ezt kell okosan fölhasználni, de nem kimeríteni, sőt kímélni, öregbíteni az irántunk való rokonszenvet. Ennek pedig az az útja, hogy *nem másoktól kell mindent várni*, hanem mozogjon maga a megye, illetve a község is, és tudjon áldozni azon eszközök megteremtésére, melyek a fokozatos emelkedés forrásai.

A szellemi és anyagi emelkedésnek pedig a legfőbb három követelménye:

Az egyik *a béke a magyarok és a nemzetiségek közt*, melyet a megye most élő faktorai dicséretes mérséklettel és önmegtágadással létrehoztak.

¹ A közlemény címe és leőhelye: Fogaras jelene és jővője. (Levél a szerkesztőhöz.) Fogaras és Vidéke 1903. febr. 22; 1. sz.

A másik: a közélet tisztasága, melyre nagy energiával törekedni kell. Mert csak tiszta és friss levegőben van igazi fejlődés.

A harmadik: a társadalom összműködése. Sok széthúzó ember nagy gyengeség; kevés egy célra tartó ember is nagy erő velök szemben. Hát még a sok egy célra tartó ember!

E három irányban legyen résen az új lap, ha missziót akar betölteni; ne nyúljon hozzá a békéhez zavaró tollal, ébresztgesse a társadalmat, és ügyeljen a közélet tisztaságára, de sohase a személyeket nézze, hanem a dolgokat. A spanyol kardokon olvastam a következő feliratot: „Ok nélkül ki ne ránts, becsülettel tégy a hüvelybe.” Bár minden hírlapíró rávésetné a tollára: „Ok nélkül be ne márts a tintába és becsülettel tégy vissza asztalodra, mint olyat, aki az igazságot szolgáltam.”

Annyival is inkább vár nagy és nemes feladat Fogaras új organumára, mert tény, hogy Fogaras megye helyzete kényesebb, mint általában némely más megyéké. Hiszen némely megyék azt is gondolhatják, amit a Mátyás király restjei: „Ha kellünk az országnak, hát legyen ránk gondja, s ha az ország virulni fog, mi is fölpezsdlünk.” Ámbár ez is csak önáltató frázis, mert a szív egészségesen lüktethet s az egyes testtagok ennek dacára sorvadhatnak. De ha megállna is ez az okoskodás egyebütt, Fogaras primipilusainak nem lehet a szívük teljesen aggodalommentes a jövőre nézve, s kötelességük preventíve dolgozni bizonyos esélyek bekövetkezésének megátlására.

Semmi titok se lehet abban, hogy a közigazgatás megoldandó nagy feladatainak sorrendjében a megyerendezés kérdése is bennfoglaltatik, s ahhoz se kell próféta tehetség, hogy egy pár erdélyi megye e szabályozások és kikerekítések kapcsán el fog tűnni örökre. Isten mentsen meg attól, hogy Fogaras ezek közt legyen. De ha komolyan szeretjük fészünköt, lehetetlen, hogy a Damoklesz-kard gondolata ne nyugtalanítson.

Könnyelműsége mutatna, ha ez a nyugtalanítás nem jelentkeznék. Az okos politika: a bajok előre vetődő árnyékát meglátni s kitérni előlük. Hiszen még ki lehet kerülni.

Lehet, hogy az idő még messze van; lehet az is, hogy már közel van; talán még én leszek akkor a vármegye egyik képviselője, talán más, nálamnál erősebb ember – de az bizonyos, hogy nagy előrelátási hiány volna azzal a Pató Pál-féle filozófiával várni be azt, hogy ’iszen majd felmegy egy kérő deputáció annak idején a belügyminiszterhez és majd közbevetik magukat a képviselőink.

Nem emberekre, nem protekciókra, nem jóakaratokra (ezek mind csak hajszalak) kell fölépíteni a jövőt, hanem bástyákra, intéciókra. S itt főleg Fogaras városának jut nagy szerep. Fogarast, a vármegye szívét, kell fölsegíteni, fölemelni, fölvirágoztatni utánjárással, áldozatokkal, ernyedetlen munkával, téglát téglára rakni, morzsát morzsához tenni, míg végre olyan megyei empórium lesz, hogy egész természetes úton is egy nagy területnek a gyúpontja, amelyből messze kiszármazik a vérkeringés.

Mert ha aztán mindazok a vármegyék, amelyek a kerekítés vagy a földarabolás esélyeiben dolgoznak, meg fognak jelenni deputációkkal és képviselőikkel a miniszteri audienciákon, ahol a megyék új mappája készül: a sok pro és contra érv mind pusztá szószátyársággá válik a nagy versenyben – hanem döntené fog a városok ereje.

Merem mondani, hogy Fogaras városa jó úton van célja felé, de még a haladás elején. Tovább kell menni a megkezdett úton. Nagy dolgokat persze nem lehet kivinni (egyetem, kir. táblát nem kívánhat), de a kis dolgokat kell megcsinálni, amiket lehet – azok majd maguktól odahúzzák a nagy dolgokat.

Lehetővé kell tenni, hogy a pénzügyi igazgatóság minél előbb odajöjjön; ki kell építeni áldozatokkal a felek-fogarasi vasútvonalat. Különös súlyt tudnék fektetni egy kis kulturális haladásra is; egy városi könyvtárt kellene szerezni, egy nyári színekört építeni, hogy a lélek is megtalálja a maga táplálékát Fogarason.

Jól tudom én azt, hogy századok mulasztását rövid idő alatt pótolni alig lehet; azt is tudom, hogy egy generáció nem bír meg annyi terhet, és hogy a haladás mindenütt nemzedékek műve.

De másfelől érzem a kötelességet nyíltan megmondani, hogy egy kis erőfeszítés soha se lehetne olyan gyümölcsöző, mint éppen most. Mert ránk nézve az első főtörekvés az, hogy *egyáltalában megéljünk*.

Az aztán csak a mellékkérdés, hogy *jól megéljünk*.

Mikszáth Kálmán

68

*Iratok a „Délvidéki Földmívelők Gazdasági Egyesülete („Bauernverein”) szegedi nevelőintézete és az egyesület nemzetiségi jellegű tevékenysége tárgyában*¹

A

1903 febr. 28

*Széll Kálmán miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a „Bauernverein” (Délvidéki Földmívelők Gazdasági Egyesülete) szegedi nevelőintézetének irányzata ügyében*²

VKM eln. 1904 : 1573 (903/1903)

Magyar királyi miniszterelnök

245 I.

M. E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Megnyugvással értesültem Nagyméltóságod múlt évi december hó 11-én 4233. sz. a. kelt becses átiratából arról, hogy a „Délvidéki Földmívelők Gazdasági Egyesülete” által Szegeden fenntartott fiúnevelő-intézet hazafiassága ellen felhozott vádak alaptalanok.

Midőn fenti becses átiratával rendelkezésemre bocsátott mellékleteket, köszönetem nyilvánítása mellett – visszazárom, egyúttal felkérem Nagyméltóságodat, méltóztassék ezen intézet működését a jövőben is különös figyelmére méltatni, mert az olyan internátusok, ahol tömegesebben neveltetnek idegen ajkú gyermekek, könnyen ki vannak téve annak a veszélynek, hogy hazafias magatartásukban előnytelen változás álljon be.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1903. évi február hó 28-án

Széll s. k.

¹ Az ügy előzményeire von. I. az iratokhoz mellékelve Széll miniszterelnök Wlassics vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett, 1902 szept. 6-i átiratát és Kállay Albert szegedi főispán 1902 nov. 26-i jelentését Wlassics-hoz. Előbbiben a temesvári posta és távirda főigazgatója jelentése alapján Széll közli, hogy az intézetet Frecot, Blaskovics Ferenc országgyűlési képviselő és Kraushaar, a Bauernverein titkára, mindhárom az egylet ügyintézői, alapították, és Blaskovics az intézettel kapcsolatban kijelentette: „ebben a konviktusban” nem magyarosítanak: ... = magyarul csak tanítanak.” Kállay szegedi főispán említett jelentése részletesen foglalkozik az intézet működésével, és megállapítja: „a konviktusi növendékek nevelésének iránya ellen a szóban levő érdekek [é. magyarosodás] szempontjából, semminemű észrevétel nem tehető.” (VKM eln. 1904: 1573 (3369/902 és 4233/902.)

² A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészékor elpusztult.

B

1904 márc. 26

Rácz György nagybirtokos, Bács-Bodrog vármegye közgazdasági előadójának jelentése a földművelésügyi miniszternek a Délvidéki Földművelők Egyesülete (Bauernverein) nemzetiségi jellegű megyei tevékenysége tárgyában

ME 1904 – XLI – 2489 (F. M. eln. 4216/1904)
(Gépírásos irat.)

Bács-Bodrog vármegye közgazdasági előadójától

628 szám
közg. 1904.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Abból az alkalomból, hogy a Temesvárott székelő Délvidéki Földművelők Egyesülete, igazabban „Bauern-Verein” az utóbbi időben Bács-Bodrog vármegyére mindinkább kiterjeszteni törekszik működését, és ott politikai irányzattal szerepel, van szerencsém Nagyméltóságodnak a következő bizalmas jelentésem beterjeszteni, – nagyobb részt a helyszínen szerzett tapasztalataimat.

Köztudomású, hogy a „Bauern-Verein” bölcsőjét már születésekor politikailag érdekelt dajkák ringatták, és hogy Temes-Torontál vármegyékben úgy politikai, mint gazdasági téren, az ottani intelligens társadalomnak, a hivatásos közigazgatásnak befolyása rovására, jóformán magához ragadta a német köznép fölötti hegemoniát.

Igaz ugyan, hogy taktikából különböző pártárnyalatú jelöltek is támogatnak; de működésükön mégis áthúzódik a néppárti irányzat vörös fonala, s ennek érvényre juttatását részint Bécs felé kacsingató germanizálással, részint demagóg népugrattal szokták biztosítani.

Bács-Bodrog vármegyében is ezen bevált módszer szerint próbálnak érvényesülni. Igyekeznek a túlnyomólag német lakosságú községek plébánosát és káplánját megnyerni, és ha ez sikerül, megkísérik az egyenes térfoglalást oly formán, hogy a papok szereznek nekik 40 aláírású meghívást, s aztán erre a „szíves felszólításra” hivatkozva jelennek meg, mint a nép vendégei. Ezen állandó recept szerint jelentek meg még eddig minden községben; ha tehát imitt leírom a saját szemem láttára való bevonulásukat Kulára, akkor a „Bauern-Verein”-természetrajzának faji képét világosan megrajzoltam.

Krauszhaar, a titkár, a meghívó előmutatása mellett elkérte februárban a község nagytermét, s az összegyűlt gazdaközönség előtt német nyelven magasztalólag ismertetvén egyetük célját és működését, – felszólította a jelenvoltakat egy helyi fiók megalakítására; ennek szükséges és hasznos voltát a vármegyei gazdasági egyesület tevékenységének lekicsinylésével, a vármegyei szövetkezetek gazdaszövetségének kigúnyolásával s a közigazgatási közegek megcsipkedésével fűszerezve domborította ki.

Hogy ez a fellépés a vegyes ajkú községek életében miféle érzelmeket vált ki, azt igazolja az A) alatt mellékelt kulai községi képviselő hitelesített jegyzőkönyve, mely világosan mutatja, hogy „Bauern-Verein” mindenütt a német ajkúak különválását, faji tömörülését és a magyarságtól való hermetikus elzárását célozza.

A kulai polgárságnak, mely teljesen más vezetéshez van szokva, jelenleg Báró Vojnits István az országos képviselője, és nyelvi különbségei dacára, hazafias magyar szellemben nőtt nagyra, „Bácskulai Hírlap” (B/ alatt mellékelve) című helyi orgánuma „Honboldogítók”

címen hazafias szempontból megbírálta s elítélte ezeket a széparisztikus törekvéseket; a „Bauern-Verein” cáfolatul a Csanád egyházmegyei nyomdából kikerült és C) alatt mellékelte „Új Bácskulai Hírlap” című nyomtatványt osztogatva a nép között, és ott megjelent közege által a németeknek kijelentette, hogy most már ha évenként 1000 koronába is kerülne, fiókjukat Kulán megalakítják. Az Új Bácskulai Hírlap írói eszközeikben persze nem válogatásak, piszkolódnak, személyeskednek, gúnyolódnak, szóval: mindent és mindenkit megtámadnak, aki germanizáló törekvéseikkel nem rokonszenvez vagy legalább nem hallgat hozzája.

Van szerencsém D) alatt ide csatolni a „Bácskulai Hírlap” ama számát is, mely végválszéképpen leleplezi a „Bauern-Verein” szó- és írásbeli agitációjának közveszélyes irányzatát.

Így bontotta és bontja meg e még most csak nagyobb vendégszerepre átjáró „Bauern-Verein” a bácskai német lakosság belbékéjét és egyetértését, először a vegyes ajkú községekben, s azután ott is, ahol kizárólag németek laknak.

Ezen aknamunka igazolásául E) alatt csatolom a tiszta német Filipova község hitelesített képviseleti jegyzőkönyvét, ahol a germanizálás kapcsában szintén a vármegyei gazdasági egyesület és a közigazgatás ócsárlása szolgált izgató fűszerül a prozelita fogdosásra. Szemző Károly főszolgabíró részletes felvilágosítással szolgálhat.

Legyen szabad a „Bauern-Verein” népboldogító törekvéseinek jellemzéséül hivatkoznom arra a sokat mondó tényre, hogy míg 1903. évben az exlex alatt Bács-Bodrog vármegyében az állami adók alig 10% híjával a megyei, községi és iskolai adók rendszeresen befolytak, addig a Bauern-Verein meghódított területein a nép a vármegyei és községi adók leróását is általában megtagadta, úgyhogy Torontál vármegye kénytelen volt a folyó kiadások fedezésére az állampénztárból 534 000 koronát kölcsönvenni.

Ez a tény kiáltó bizonyossága annak, mi a különbség az eddig hazafiasan irányított bácskai és már megmetyelvezett torontáli nép polgári kötelesség tudása között.

Alulírott 40 év óta veszek részt vármegyém politikai és gazdasági életében, jól ismerem kivált a német népnek eszejárását és ideálját; ennek alapján mondhatom, hogy a bácskai németség eleddig a nagynémet hóborttal semmiféle közösséget nem tartott, magát politikai vonatkozásaiban mindig magyar hazafinak érezte és büszkén vallotta; a magyar nyelvet szerette, s azért, hogy a saját fiai jól írjanak és beszéljenek rajta, polgári kötelességen túl is áldozatot hozott. Nevezetesen divatba hozták német és magyar községek között a cserefiúkat; sok helyütt pedig külön magyar tanítót állítottak be a saját költségükön, és szemlátómást iparkodtak a magyar kultúrának élethivatásukhoz képest részeseivé lenni.

Nem alaptalan aggodalom tehát, hogy a német, amúgy is kevélyebb öntudatnak s faji közösségnek illetően mesterséges felélesítése, mely a gazdasági jólét fokozódásának álarcát ölti magára, megrendíti s visszafejleszti a könnyen befolyásolható népben a magyarsághoz való vonzalmát, s olyan kinövések melegágyává válhatik, ha erélyes visszaszorításra nem talál, hogy a most még jóindulatú, hazafias és magyarbarát bácskai németség politikailag és társadalmilag a „Bauern-Verein” irányító befolyása alá kerül.

Kegyelmes Uram! Nemcsak mint közgazdasági előadó, hanem mint hazafi is, sötétlátás nélkül fenyegetve látom ezen invázió által eddigi társadalmi tevékenységem egyik fő sikerét, s imitt idejében lerántom a leplet egy olyan üzelemről, mely rövid idő alatt tönkre teheti a bácskai társadalom s vele karöltve a nép jólétén működő vármegyei hatóságnak emberöltőn át elért sikereit.

Ilyen meggyőződésben lévén, bátorkodom indítványozni,

1. méltóztassék a „Bauern-Verein”-nak Bács-Bodrog vármegye területére való kiptortyázásait megfelelő intézkedésekkel megakadályozni.

2. Méltóztassék tőle, a Bács-Bodrog vármegye területén hivatlanul netán rendezendő kiállításokra lábasjóságok díjazására, az általa eddig élvezett 300 és 600 korona segélyt feltétlenül megvonni.

3. Méltóztassék a Bács-Bodrog vármegyei gazdasági egyesület és a vármegyei szövetkezetek szövetségét bővebben támogatni, s ezeknek egyenes feladatává tenni, hogy a kulturális haladásra felébredt németeknek minden téren feleslegessé tehesse a Bauern-Verein gyámkodását, és hogy az eddigi hazafias szellemben fejlesztve, megelégedettnek és kellően felkaroltnak érezhesse magát a bácskai németiség.

Feltétlenül bízván Nagyméltóságod hazafias bölcsességében, újból is kegyes figyelmébe ajánlom jelen bizalmas felterjesztésemet.

Nagyméltóságodnak

Bácskulán, 1904. év március hó 26-án

alázatos szolgálója
Ráczy György s.k.
közgazdasági előadó

69

*Iratok a magyarországi szerb és román nemzetiségi munkásmozgalom kezdeteinek történetéhez*¹

A

1903 márc. 1

*A budapesti „Narodna Reč (Népszava) szerb nyelvű szociáldemokrata hetilap közleménye a választójogi küzdelemben való részvételről*²

Az új szociáldemokrata³ programtervezet első pontja: az *általános, egyenlő és közvetlen választójog*.

Ez a pont önmagában többet mond, mint azoknak a képviselőknek minden ígérete, akik a népnek fűt-fát ígérnek, és mitsem teljesítenek, amikor bekerültek az országgyűlésbe. Ez az első pont a politikai tisztességnek és bármely párt igazi céljának a mértéke. Nem elég azt mondani, hogy egy párt a népért van, hogy jót és haladást kíván. *Ezt mindenki mondja és mindenki ígéri.* Nem az a fő, hogy a népnek ígérjünk, hanem, hogy vele együtt haladjunk, és azon munkálkodjunk, hogy neki jogokat adjanak. Minden ígélet hazugság, ha ugyanakkor nem jár együtt azzal az óhajjal, hogy a népnek minden jogot meg kell adni. A népért nem dolgozhatnak a gazdag ügyvédek, s a jóllakott gazdagok, akik nem tudják, hogy mi a nyomor, mi a szegénység, milyen a nép élete, és mire van szüksége a népnek. Ezek az emberek, ha tesznek is valamit, csak magukért teszik.

¹ A magyarországi nemzetiségi munkásmozgalom ez idő szerint a szociáldemokrata párt nemzetiségi tagozatai keretében szerveződik. A nemzetiségi tagozatok közül elsőnek a szlovák szociáldemokrata tagozat alakult meg, s a szlovák mozgalom jelentette meg az első nemzetiségi munkáslapokat (*Nová Doba* 1897–99, *Zora* 1897) is. (Vö. bőv. Iratok II. 92. sz. irat, 579–584. l.) A sort az ún. független agrárszocialista mozgalom szerb sajtókísérlete, az adai *Zemljodelac* (Földművelő) folytatta (Id. bőv. Iratok II. 95. sz. irat, 599–6101.), ez azonban nem tartozott a szervezett munkásmozgalom sajtója körébe. Több éves késéssel a század elején szerveződik a szerb és a román munkássajtó. A román munkássajtónak, a temesvári *Voșul Poporului*-nak rövidesen ellenlábasa is támad. A Mezőfi vezette szakadár szociáldemokraták, az „újjászervezettek”, *Voința Poporului* címmel rövid életű román nyelvű lapot adtak ki.

² A közlemény eredeti címe és lelohelye: *Prva tacska našeg programa* – Programunk első pontja. *Narodna Reč* (Budapest) 1903. márc. 1; 4. sz.

³ A szervezett munkásmozgalom pártja ez idő tájt a Magyarországi Szociáldemokrata Párt volt.

Ezért magát a népet kell arra ösztönözni, hogy önmagáért dolgozzék. Magának a népnek kell *jogokat* adni, s tudni fog velük élni, mert jobban ismeri a saját szükségleteit és a saját sebeit. Ő maga tudja, hogy mi kell néki, mert egész életében a nyomor és a nélkülözés iskoláját járta.

Ezért a szociáldemokrata párt helyes úton jár, mikor azt kívánja, hogy a népnek előbb adjanak *jogokat*, mert a népnek nincs más útja, hogy jobb sorsba jusson, csak a jog útja. Előbb jogot és jogot! ez ma a munkáspárt jelszava, és a mi programunk e pontját kell győzelemre juttatnunk, ha valamit el akarunk érni. Állandó törekvésünk legyen az általános, egyenlő és közvetlen választójog, ezt a jogot kell mindig és mindenekelőtt követelnünk, ha a magunk javát kívánjuk.

Valamennyi, Magyarországon és Horvát-Szlavonországban működő párt közül *egyedül* a szociáldemokrata párt követeli az általános választójogot. Valamennyi más párt egyszerűen és határozottan elutasítja vagy pedig csalárdul visszaél vele... A Kossuth-párt is követeli az általános választójogot, de csak azok számára, akik tökéletesen tudnak magyarul írni és olvasni, azaz csak a magyarok számára. A volt Ugron-párt ugyanezt követeli. A katolikus néppárt mást ígér, mint amire spekulál. Ez a jezsuita papi párt a választójog *kiterjesztését* ígéri ugyan, de nem tudni meddig, sem azt, hogy mennyire és kiknek. A többi magyar párt még hallani sem akar az általános választójogról. A szerb radikális párt minden nagyobb politikai harcról lemondott, és nem ismeri el többé az országgyűlést, s így szerinte megszűnt az általános választójog elve is. Egyébként ez a párt a múlt év májusában tartott autonóm [nemzeti-egyházi] szerb kongresszuson nem is gondolt a szerb önkormányzatot érintő általános választójogra, bár mi, mindjárt a kongresszus megnyitásakor, a képviselőkhez intézett kiáltványban ezt követeltük.

Egyedül a szociáldemokrata párt, a munkások pártja az, amely az általános választójogot követeli, küzd érte, s ezt a jogot nemcsak a magyaroknak követeli, hanem valamennyi nemzetiségnek, szerbeknek, horvátoknak, németeknek és mindenki másnak, aki ebben az országban él.

Ezért igazi néppárt a szociáldemokrata párt, mert jelszava: *a néppel és a népért*.

B

1903 márc. 28

A magyarországi szerb munkássajtó szerkesztő bizottságának javaslata a szociáldemokrata párt programtervezetével kapcsolatban¹

A „Narodna Reč” [Népszava] szerkesztősége a Budapesten élő szerb elvtársakkal egyetértőleg elhatározta, hogy a magyarországi szociáldemokrata párt programtervezetével kapcsolatban a következő módosításokat nyújtja be a Magyar [országi] Szociáldemokrata Párt kongresszusának jóváhagyás végett. A 4., 7. és a 13. pont szövege a következő legyen (a módosításokat vagy kiegészítéseket ritkított betűvel írjuk).

A 4. pont szövege a következő legyen:

Az ebben az országban élő összes nemzetiség egyenjogúsága és *autonómiája*.

A 7. pont szövege a következő legyen:

Az egyházi felekezeti egyesületeket nyilvánítsák magánegyesületekké, a vallást a hívők magánügyévé. Felekezeti célra sem állami, sem megyei, sem községi pénz nem fordítható.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Izmene u projektu programa* – Módosítások a programtervezetben. – Narodna Reč 1903. márc. 28; 5. sz.

Az egyházi és a *kolostori* javak néptulajdonba mennek át. Ezeket a javakat munkásegysületek kezelésébe kell utalni, tiszta hozamuk kulturális célokra fordítandó.

A 13. pont szövege a következő legyen:

A jövedelmi, vagyon- és örökösödési progresszív adó. Az egyenes adó (fogyasztási adó) megszüntetése. A dohánymonopólium megszüntetése. A szabad szeszfőzés engedélyezése. Minden vámhatóság (kihagyva a városi szót) és vám megszüntetése. Minden olyan gazdaságpolitikai intézkedés megszüntetése, mely a kisebbség érdekében megkárosítja a lakosság többségét. A lét(család)-fenntartáshoz szükséges jövedelmeknek a jövedelmi adó alóli mentesítése.

C

1903 ápr. 18

A temesvári „Votul Poporului” román szociáldemokrata hetilap beszámolója az 1903. évi budapesti szociáldemokrata kongresszusról¹

Végre mi is elérkeztünk odáig, hogy képviselhetjük magunkat a szociáldemokrata kongresszuson, amely a nép igazi parlamentje, ahol ténylegesen figyelembe veszik a mi érdekeinket. Itt tárgyalták meg, hogyan érhetnők el, hogy megszabaduljunk az urak igája, a kapitalizmus igája alól. Hogyan segítsék a népet, amely oly nagyon elnyomott, minden erejéből kizsákmányolt, az állam minden hivatalnokának alárendelt és a burzsoázia, a kapitalizmus szolgálatában állók részéről kifosztott. Mennyit kell szenvednünk a falu hivatalnokaitól minden helységben és megyében, akik gúnyt űznek belőlünk, kutya módon bánnak velünk, kedvük szerint kormányoznak, annak ellenére, hogy éppen mi választottuk őket.

Ennek az az oka, hogy írástudatlanok vagyunk, nem jártunk iskolába, hiányoznak az igazi ismereteink, hogy megismerjük fájdalmainkat, hogy tudjunk védekezni, meg tudjuk védeni magunkat ellenségeinktől, akiket különben épp mi választottunk, hogy aztán ők maguk zsarnokmódon uralkodjanak fölöttünk.

Elmondhatjuk, hogy az ez évi kongresszuson az igazi nép, a mezei munkások képviseltek bennünket, paraszti ruhába öltözve, öreg emberek, akiknek étellel teli fiatal szívük van, mindent el tudtak mondani, világos és értelmes szavakkal, meg tudták bírálni a csendőrök nyomorult viselkedését, akik meg akarták akadályozni küldötteink elindulását, elvéve tőlük a pénzüket, hogy ne tudjanak elindulni Budapestre, hogy találkozhassanak többi szenvedő testvérükkel s, hogy együttesen tanácskozzák meg, hogyan lépjenek fel ellenségeinkkel, valamint annyira igazságtalan rendszerrel szemben, a mi magyar hazánkban.

De nem sikerült az uraknak, mert a mi barátaink öntudatosak és határozottak, mert az eddig elszenvedett fájdalmak határozottakká tették őket és bátorságot adtak, hogy harcoljanak az elnyomott nép sorsának javáért és jobbrafordulásáért, tudva azt, hogy a többi szenvedő társal való egyesülésben van az erő és a felszabadulás reménye.

Az ez évi kongresszuson majdnem az összes vármegye képviselték magukat küldöttekkel. Az utóbbi időkben a szocialista eszme az ország minden zugába elhatolt, minden munkás otthonába, ez a tény igazolja, hogy a szocialista eszme igaz, hogy csak a vörös zászló alatt egyesült nép tudja meggyógyítani ezeket a csontig ható sebeket, melyeket a rendszer okozott nekünk. Igen sok román küldött volt, és mindegyik beszélt, s elmondották a kongresszusnak fájdalmaikat, melyeket falvaikban el kell szenvedniük a jegyzőtől és a bírótól, hogy ezek milyen aljasan bánnak azoknak a falvaknak és városoknak népével, ahol élnek és nagyon megtapsolták őket.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Congresul nostru in Budapesta* – Budapesti kongresszusunk. – *Votul Poporului* 1903. ápr. 18; 13. sz.

A kongresszust április 12-én 10 órakor nyitották meg. Elnöknek dr. Goldner testvérünket választották meg, aki üdvözölte összes barátainkat, akik a szociáldemokrata párt nevében részt vesznek a kongresszuson. A küldöttek azokról a vidékekről valók voltak, ahol van szocialista szervezet, több mint 300 küldött volt, csupán a románok mintegy harmincan voltak.

Goldner után Weltner barátunk, a párt titkára szólalt fel, ő ugyancsak üdvözölte a küldötteket, és jelentést tett mindarról, amivel egész éven át meg volt bízva.

Ezek után Fleischmann pénztáros beszélt és mindenről rendesen elszámolt. Azután közölte az ellenőrző bizottság jelentését, hogy a pénztárt és a munkáspárt többi hivatalát is ellenőrizték és mindent rendben találtak.

Miután mindnyájan felszóltak, áttértek a napirendre, és javaslatokat kezdtek tenni; végül szavaztak, és megvitatták a szóban forgó programot, s a kongresszus valamennyi küldötte megszavazta azt.

Ezután minden egyes küldött az emelvényhez ment, és falujabeli testvére nevében beszélt, üdvözölte a kongresszust. Különbő nyelveken beszéltek, így: németül, magyarul, bolgárul és románul.

Ponta barátunk így szólt hozzánk román nyelven:

A román munkásság nevében üdvözlöm az összes szervezett munkások küldötteit, főképp azért, mert megértették a szocializmus magasztos eszméit, és összegyűltek a vörös zászló alatt, hogy együttesen harcoljanak a proletariátus felszabadításáért.

Utána Voichescu barátunk beszélt. Ő ezeket mondotta:

A magyar részek² román népe üdvözli a kongresszust az egész Magyarország nevében, s hogy a déli³ proletárság felismerte annak szükségességét, hogy ők is szervezkedjenek, s odáig jutottak, hogy „Votul Poporului” címmel lapot indítottak, mely román nyelven védje meg a mindenfelől ellenségtől körülvett román népet, egyrészt a hatalom: másrészt a papok ellen, akik nekünk a templomokban és vitairataikban szocializmus ellen prédikálnak; egy másik léhűtő pedig arra törekszik⁴, hogy hazugságokkal becsapja a népet, azt mondván, hogy Bokányi eladta magát a kormánynak. (Bokányi említésekor mindnyájan kiáltják: „Éljen Bokányi!”) A szónok azzal végzi, ne higgyenek ezeknek a hazugságoknak, tehát kiáltjuk: „Le velük!”

Ezután román nyelven még Neniți Tovoda barátunk beszélt:

Tisztelt gyűlés! Engem is elküldöttek, hogy képviseljem összes tesvérünket, de az úton megállított a jegyző és az előljáró, akik rá akartak venni, hogy térjünk vissza, s hogy ne kövessük azokat, akik el akarják csavarni a fejünket oktalanságokkal és csalásokkal.

Ha csendben maradunk ott, akkor az urak elegendő munkát fognak adni, de 20–40 krajcárral egy napra; ennyiből kell megélnünk nekünk munkásoknak, hogy a basák jól éljenek. Mi ismerjük a mi érdekeinket, és nem kellene a jegyzők tanácsai, mi odamegyünk, azok közé, akik a mi javunkat akarják, mert a jegyzők és a papok szavai valótlanok. Tehát: „Éljen a szociáldemokrácia és az egész gyűlés!”

Gesni barátunk így beszélt: Testvérek, van nekem egy panaszom, amit ha elmondok nektek is, meg fogtok érteni. A hatalom egy vízimalomba dugott minket, követ tett a fejünkre, hogy az lenyomjon a föld mélyébe, a hatalom nyúz bennünket, és ha meg akarjuk védeni érdekeinket és jogainkat, a hatalom nem engedi. Elmondhatom testvéreink küldötteként, úgy jöttünk fel Pestre, mint tanulnivalók, hogy első ízben vegyünk részt mi is szociáldemokrata kongresszuson; a pénzt, amit a testvéreink adtak, elvették a csendőrök, hogy ne mehessünk a szocialisták közé, ahogy ők mondták. Én kénytelen voltam a saját pénzemből eljönni. Az bánt minket annyira, hogy semmit sem tudunk csinálni szabadon a mi országunkban. Ezért mondjuk: „Éljen a szociáldemokrácia!”

² É. Partium.

³ Utalás a délvidéki, közelebről a bánági proletariátusra.

⁴ É. Mezőfi.

Eltelt az első nap, eljött az este, amikor is mulatságot rendeztek. Valamennyi egyesület fáklyákkal felvonult, mintegy 30 ezer munkás vonult át a városon. Midőn a kongresszus színhelyére értek, felsorakoztak, és itt néhány beszédet tartottak. Bokányi elvtárs⁵ is beszélt este 8 órától fél tízig. Többek között azt mondta: a munkásnép legnagyobb ellensége a klerikalizmus, a kapitalizmus és a militarizmus, a burzsoá osztályok, vagyis a hatalom, amely minket kormányoz, és arra törekszik, hogy fenntartsa ezt a három osztályt, a nép leigázása céljából. A klerikalizmus (vagyis a papok és a szerzetesek) elhomályosítja az agyunkat, a militarizmus elnyom a fegyverekkel, és még fenn kell tartuk adókkal, amelyek kiszívják a nép velejét, a kapitalizmus kizsákmányol bennünket, ezért hát le mindegyikkel, nem kellene nekünk szerzetesek, nem kellene nekünk hadseregek, mert a nép egyedül meg tudja védeni az országot, nem kellene nekünk kapitalisták, hanem közös munka, mert mindnyájan együtt dolgozunk és együtt élünk.

Ezután a résztvevők hazatértek, és másnap folytatódott a kongresszus. – Visszatérünk rá a következő cikkünkben.

D

1903 máj. 1

Beszámoló a román „újjászervezett” szociáldemokraták 1903. évi nagyszalontai értekezletéről¹

Az ország hatalmasai megijedtek és kígyót-békát kiáltottak, meghallván, hogy az ország dolgozói már nem alszanak, hanem el akarják pusztítani a henyélőket, akik megeszik és elpusztítják mindazt, amit a munkások szereznek. Elsápadt az arcuk, amikor meghallották, hogy az ország 263 helysége 503 képviselőt küldött Nagyszalontára, hogy itt módot találjanak az elnyomottak megmentésére.

Leginkább azért ijedtek meg az urak, mert csak most vették észre, hogy a románság is felvilágosult, és nem tűri tovább, hogy a henyélők pusztítsák munkájukat, hogy a piócák tovább is szívják vérüket.

76 román község 158 képviselőt küldött Nagyszalontára, hogy bebizonyítsák a világ előtt, a román vágyik a szabadságra, és megelégette a szükségét, amiben évek óta része volt. Amikor a henyélők híret vették ennek a gyűlésnek, szidtak bennünket, mint a nemzet, az egyház, vagy bármiféle „jónak” az ellenségeit.

Hazugságok!

Nem vagyunk mi sem a nemzet, sem az egyház ellenségei, hanem éppen mi vagyunk azok, akik szeretetet prédikálunk, és nem teszünk különbséget ember és ember között, bármilyen fajhoz vagy felekezethez tartozzék is. Ezt csupán azért híresztelik ellenségeink, ezek a vérszívók, hogy visszatartsák azokat, aki még nem ismerik a szociáldemokráciát.

⁵ Az eredeti szövegben: testvér, testvérünk.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Congresul nostru* – A mi kongresszusunk. – Voința Poporului 1903. 8. sz. A Mezőfi vezette szakadár szociáldemokraták, az „újjászervezettek” román sajtója 1903 június elején beszámolót közöl a frakciónak a seprősi csendőrsortúz ellen tiltakozó budapesti gyűléséről. „Május 25-én – olvassuk a tudósításban – pártunk nagygyűlést tartott Budapesten, hogy felemelje szavát azok ellen, akik a seprősi mézárálást rendezték román testvéreink között.” (Măcelul din Șepreus – Adunare mare din Budapesta. – A seprősi mézárálás. Nagygyűlés Budapesten. Voința Poporului 1903. jún. 1; 10. sz.) – A román „újjászervezettek” sajtója egyébként éles harcban állt a magyarországi román szociáldemokraták temesvári lapjával, a Votul Poporului-val, mint ez utóbbinak a mezőfista szakadár frakció román tagozata lapakciója elleni tiltakozó cikkéből (*Dracii nu sunt morti*. – Az ördög nem alszik. Votul Poporului 1903. ápr. 4; 11. sz.) is kitűnik.

Az egész ország románjai! Ne higgyetek a képmutatóknak! Csak félre akarnak vezetni benneteket, mert látják, hogy a román nép többé nem adja oda vérét – semmiért.

Vesszenek a henyélők! Vesszenek a vérszívók! Csak az egyék, aki dolgozik!

És vesszen írmagostul mindaz, aki ellenségeskedést szít a nemzetek között. Az elnyomottak testvéri szeretettel szeretik bármely nép fiait, csak a különféle népek vérszívói és henyélői élnek ellenségeskedésben, mert nem tudnak igazságosan osztozkodni a prédán, amit az elnyomottaktól zsákmányoltak.

Eddig az ország elnyomott népei is ellenségeskedésben éltek, mert vezetőik elszédítették őket. Nagyszalontán, az aradi *Vecseri* és a balázsfalvi *Onişor* összelelkeztek, megpecsételve ezzel azt a szeretetet és összetartást, mely összefűzi az ország minden elnyomott népét, hogy elpusztítsák a henyélőket és vérszívókat, akik az utolsó falatot is kivették a szánkból.

Nem pihenünk, amíg ebben az országban nem lesz elégedettség. Most már százezrek állanak a szociáldemokrácia zászlaja alatt, és mi ismerjük az embereket, ismerjük önmagunkat is: Nem pihenünk, amíg az országban élő milliók valahányan nem kiáltják:

„Éljen a világot megváltó szociáldemokrácia!”

Románok, kik ott voltatok Nagyszalontán! Mondjátok el otthon, mit láttatok ott: hogy az elnyomott nép felvilágosult, s hogy a szociáldemokrácia jegyében az egész ország felvilágosul majd. Munkára tehát mindnyájan! Előre! Terjesszék minden erőttel a szociáldemokrácia eszméit! Terjesszék a mi fegyverünket, a szociáldemokrácia apostolát: a „Voinţa Poporului”-t!²

És nagyon bízzatok magatokban! Ne adjatok semmit azokra a hazugságokra, amiket a szocialistákról írnak a többi lapok, a henyélők és vérszívóink lapjai! Ne veszítsétek el reményeitek, még akkor sem, ha látjátok a csendőrszuronyokat! Ne adjatok hitelt azoknak az írásoknak, amelyek ellenségei a szocialistáknak s a „Voinţa Poporului”-nak.

Egy év múlva, a jövő kongresszuson, háromszor vagy még százszor is hatalmasabbnak lássuk magunkat, és kiáltsuk:

Megment minket a szociáldemokrácia!

Éljen a szociáldemokrácia!

*

A magyarországi újjászervezett szociáldemokraták 1903. évi kongresszusukat Nagyszalontán tartották. A tanácskozáson 263 helység 503 képviselője vett részt, ezek közt: 76 községből 158 román küldött volt. Négy napig tartott. Az első és a második napon általános tanácskozás volt, a harmadik nap a földművelők, a negyedik napon pedig a kubikos munkások tanácskoztak. A tanácskozásokon mindenik napon részt vettek mind a románok, mind a magyarok. A korelnökök T. *Onişor* (Balázsfalva) és *Vecseri J.* (Arad) voltak. Ügyvezető elnök: Mezőfi V[ilmos], jegyzők: *Salusinszky* és *Ladányi*. Ezekon kívül minden napra 4 elnököt és 4 jegyzőt választottak, részben románokat, részben magyarokat.

Az első napon a községek küldöttei szóban vagy írásban jelentést tettek, és leírták falubelieik helyzetét.

Következett a „Szociáldemokrácia a románok között” című [tárgysorozati] pont. Salusinszky testvér leírta a román nép helyzetét, amely mély álmát alussza. A románok vezetőinek – tisztelet a kivételnek – eddig csak arra volt gondjuk, hogy a világ szemében ők legyenek a *mártírok*, de ebből a népnek nem volt semmi haszna: továbbra is felvilágosulatlan és elszegényedett maradt. Megmagyarázta azután, hogy ennek az állapotnak meg kell változnia, az elnyomott románság felszabadulását csak a szociáldemokrácia útján találja meg. Bármit mondanak az ellenségeink, ne higgyünk nekik. Ha „szeretnek” bennünket, miért nem jöttek eddig is a segítségünkre. Most a csillagokat is nekünk ígérik, hogy ne csatlakozzunk a szociáldemok-

² Magyarul: A Nép Szava.

ratákhoz. Előre! Legyünk harcosai és ugyanakkor apostolai a magyarországi újjászervezett szociáldemokraták pártjának, amely az elnyomott román nép javáért és előhaladásáért harcol.

Kétórás beszédét sűrűn megtapsolták „Éljenek a szocialisták” közbekiáltásokkal.

Ezután T. *Onișor* (Balázsfalva) testvér emelkedett szólásra, és kifejtette, hogy ő, bár régi előfizetője a „Voința Poporului”-nak, csak most látja, hogy a szociáldemokrácia valóban magasztos eszme. Történeteket mondott el életéből, és megállapította, hogy az ország egyetlen pártja sem akar annyi jót, és olyan anyagi és lelki előrehaladást, mint a magyarországi újjászervezett szociáldemokraták pártja. A következő pontokat terjesztette elő:

1. Osszanak ki legelőket a földművelők számára.
2. A dohányültetés és a pálinkafőzés a ház és a család[hoz tartozók] részére illetékmentes legyen.
3. Saját terménynek ne legyen adója.
4. Aki 21. életévét betöltötte, legyen szavazati joga.
5. Töröljék el a rossz törvényeket.
6. Az állam tartson fenn népiskolákat.
7. A bírászkodás ügyvéd nélkül folyjon, és ingyenes legyen.
8. Csökkentsék az adót és a tisztviselők létszámát.
9. Az állam gondoskodjék a betegekről.
10. Az állam földjeit osszák szét a nép között, amely azután részletekben törleszthesse az árát.
11. A vadászat és a halászat joga a községeké legyen.
12. Legyen teljes sajtószabadság.
13. Vegyék figyelembe a vasárnapi [munka]szünetet.
14. Az állam gondoskodjék testvéri módon népeiről – megtanítva nekik a nyelvet –, tegye félre a népek és a középosztály gyűlölködését, mert csak így tudja majd megteremteni az országban a békét és a boldogságot, mert a jogoktól és engedményektől megfosztva, mindnyájan elhagyni kényszerülünk a hazát és újat keresni Amerikában, Afrikában vagy Ausztráliában, szétszóródva mindnyájan ebből a szenvedésekkel és zsarnoksággal teli országból.

Kérte, hogy ezeket a pontokat memorandum keretében terjesszék fel a kormánynak. (*Taps! Éljen!*) Amikor *O[nișor]* befejezte beszédét, hozzá ment az öreg *Vecseri* elvtárs³ Aradról, és rövid, de tüzes beszédében szidta azokat, akik a gyűlöletet táplálják a magyarokban a románok ellen és a románokban a magyarok ellen. Ezután mi, elnyomottak testvériségben fogunk élni – mondotta – és a magyarországi újjászervezett szociáldemokrata párt vörös zászlaja alatt fogunk harcolni.

E szavak után megölelte és megcsókolta *Onișor* elvtársat.³

Ez a jelenet meghatotta az összes jelenlevőt és mindenki sírt.

A kongresszus figyelembevételére, hogy az *Onișor* elvtárs⁴ által előterjesztett pontok a párt programjában is bennefoglaltatnak, egyhangúlag elfogadta a javaslatot, és megbízta az elnököt, hogy emlékiratban terjessze fel a kormánynak ezeket a pontokat.

[Ezután] ifjabb *Loy C.* hasonlóképp lelkesen beszélt a szociáldemokráciáról, bízta a románokat, hogy terjesszék ezeket az eszméket, amelyek arra hivatottak, hogy megmentsek az elnyomottakat. Beszéltek még: *V. Dumitru* (Talpas), *H. Vasilie* (Kalácsa), *B. Laslau* (Barakony), *P. Florian* (Méhkerék), *M. Iosif*, *B. Moise*, *P. Petru* és *Iosif*.

Ezután következtek a többi pontok, melyeket magyarul és románul is előadtak. Megtárgyalták a *szervezést*, melyről a következő számban írunk, és *megválasztották az ország földművesbizottságának tagjait*. A megválasztottakat értesíteni fogják. Április 15-én a kongresszus olyan lelkesedéssel fejeződött be, amilyenre még nem volt példa.

A kongresszus több mint kétszáz távirati üdvözlést kapott. A románok részéről táviratok érkeztek Balázsfalváról (B. L.), Seprősről, Méhkerékről, Budapestről, és sok levél is érkezett. Üdvözölt bennünket a németországi, az alsó- és felső-ausztriai, a svájci és az olaszországi párt.

³ Az eredeti szövegben: testvér, testvérét.

⁴ Ua.

Az 1903. márciusi horvátországi tüntetések országgyűlési és sajtóvisszhangja

A

1903 márc. 28

*Barta Ödön interpellációja Széll Kálmán miniszterelnökhöz a horvátországi zavargások és a magyar állami jelvények megsértése tárgyában*¹

T. ház! (*Halljuk, Halljuk!*) Nem először történik, t. képviselőház, hogy a ház termében horvátországi ügyekkel foglalkozunk. Tesszük ezt és tennünk kell azért, mert nem idegen ország, nem idegen terület ügyei azok, amelyeket itt tárgyalás alá vonunk, hanem a magyar állam egységes területének egyik integráns része lévén Horvátország, természetes, hogy a magyar állam szempontjából minden olyan tünetre gondosan figyelniünk kell, amely alkalmasnak látszik arra, hogy a magyar állam területi épségét és egységét bármily vonatkozásban veszélyeztesse. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Nem akarok hosszadalmas bevezetéssel élni, rámutatok egyenesen azon tényre, hogy az eddig már nem egyszer, de többször ismétlődött és látszólag mindig ugyanazon forrásból táplálkozó zavargások a legutóbbi napokban és különösen tegnap az ide érkezett hírek szerint ismét olyan fokra hágtak, amely fokon a zavargásokat az állam kormányának az állam területi épsége, az állam integritása szempontjából összetett kézzel néznie nem szabad.

Nem kisebb dologról van szó, minthogy a magyar államnak Horvátország területén úgyszólván kis mennyiségben jelenlevő képviselőit, úgyszólván kis mennyiségben ott működő magyar tényezőit, a magyar állam középületeit, a magyar államnak ott levő intézményeit, legszentebb jelvényeit, zászlaját és címerét állandó forrásból táplálkozó mozgalmak szülte zavargások alkalmával minduntalan megbecstelenítik, szégyenletes módon kezelik, sárba tiporják, és ezzel a magyar állameszmét nyilvánosan, szándékosan és bűnös kézzel kompromittálják. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

László Mihály: Horvát hűség!

Barta Ödön: T. képviselőház! Én nem tudom, nem is mutathatok rá pozitívitással azokra a forrásokra, melyekből ezen mozgalmak táplálkoznak, de ha az előzményekre pillantok vissza, ha vizsgálom azokat a forrásokat, amelyekből a múlt időben és most legutóbb szeptemberben fellépett zavargás táplálkozott, akkor azt hiszem, nem hibázom el a helyet, ha arra merek mutatni, hogy ezeknek a zavargásoknak forrása és kútfeje ismét Bécsben van, melynek érdekében áll Horvátországot mindannyiszor kijátszatni Magyarország ellen, valahányszor Magyarország a maga alkotmányos jogaiért küzdőtérre lép. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ezen szempontból tartom én veszélyesnek azon tünetet, amely most már nem tünet,

¹ Az 1903. tavaszi horvátországi magyarellenes tüntetések *Khuen-Héderváry* húszéves horvátországi báni uralmának utolsó száz napját vezetik be. Az ekkor lezajlott zágrábi tüntetések és államjelvényesértések közel hasonló körülmények között zajlottak le, mint 1895-ben, amikor – mint ismeretes – az uralkodó zágrábi látogatásakor (1895. okt. 14–16.) horvát egyetemi ifjak, *Stepan Radić*, a későbbi horvát parasztpárti vezér irányításával zászlósértéssel, a magyar zászló elégetésével tiltakoztak *Khuen-Héderváry* horvátországi politikája ellen (Vö. *Iratok* II. 61. sz. irat, 418–419. l.). Döntő különbség azonban, hogy míg 1895-ben a tüntetés nem terjedt túl lényegében a horvát egyetemi ifjúság körén, 1903 tavaszán valósággal az egész horvát közvélemény tüntetett *Khuen-Héderváry* rendszere ellen. A kérdés 1903. évi magyar képviselőházi vitája ezzel arányosan sokkal feszültebb légkörben zajlik le, mint 1895-ben. – A szemelvényt közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, XIV. 57–59. l.

hanem tényekben jelentkezik, amely most Zágráb biztonságát veszélyezteti, Zágrábban a magyar állam középületeit, jelvényeit és címerét közmegebotránkozásunkra megbélyegeztetés tárgyává tűzte, és ezért azon reményben, hogy a t. miniszterelnök úr, mint a magyar államhatalomnak képviselője, Horvátország területén is a maga ott működő tényezőinek segítségével, ha kell, ha azokkal nem lehet, akkor a maga erejével tudni fog rendet csinálni és a magyar állam tekintélyét meg fogja tudni védelmezni, erre alkalmat akarván a t. miniszterelnök úrnak szolgáltatni, a következő interpellációt terjesztem elő *(olvassa)*:

Interpelláció a miniszterelnök úrhoz:

1. Van-e tudomása a miniszterelnök úrnak a horvátországi legújabb zavargásokról, és különösen arról, hogy ott a magyar állam intézményeit, címerét, jelvényeit durva sértésekkel illetik?

2. Tisztában van-e a magyar kormány ezen államellenes mozgalmak céljával; ismeri-e a mozgató erőket, melyekre ezen mozgalmak támaszkodnak?

3. Mit szándékozik a kormány tenni, illetve mit tesz, hogy a magyar állam területén minduntalan fellépő eme állambontó törekvések kellőleg megtoroltassanak, és a magyar állam tekintélye az állam horvát területén helyreállíttassék? *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Széll Kálmán min. eln.: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Azokról az utcai zavargásokról, amelyek az utolsó napokban Zágrábban jelentkeztek, van ugyan tudomásom, de különösen a tegnap este történt zavargásokról mégsem olyan kimerítő, hogy azokra vonatkozólag részletes felvilágosítással szolgáljak. De annyit mondhatok, hogy amennyiben úgy áll, amint a t. képviselő úr mondja, hogy a magyar állam címerét, a magyar állam jelvényét horvát területen sértés illette, hát az meg fog toroltni, az meg fog minden áron és minden módon, amennyire lehet, előzetesen is akadályoztatni *(Helyeslés a jobboldalon)*, amennyiben nem, kellő büntetésben és megtorlásban fog részesülni. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Hogy mik a forrásai ezeknek a zavargásoknak ottan, nagyon nehéz azt így konstatálni és azokra az elemekre szétbontani, amelyekből azok itt-ott jelentkeztek. Hát talán az is egyik oka – talán, így mondom –, hogy most, úgy látszik, ezek a zavargási velleitások a levegőben vannak; Cataniában is zavarognak a diákok, Budapesten is, Zágrábban is, már aztán kiki a maga útján és a maga céljai szerint. Az egyik helyen olyan a motívum, amelyet mindannyian elítélünk, a másik helyen olyan, amelyet nem mindnyájan ítélnék el. Bizony ezek a dolgok nagyon nehezen tisztázhatók így lapidáris, egyszerű kijelentésekkel. Itt is bizony sok mindenféle járulhatott ehhez a dologhoz, és sokból támadhatott, mindenesetre helytelen dolgokból és helytelen törekvésekből, helytelen felfogásokból és olyanokból, amelyeket nemcsak erkölcsileg kárhoztatunk, ha a magyar állam jelvényeit illették, hanem amelyekre vonatkozólag a megtorló intézkedéseket az ottani hatóság meg is tette, vagy meg is fogja tenni, ha még eddig nem tette volna meg; és ha nem tette volna meg, intézkedni fogok, hogy megtegye.

Ezt adom válaszul a t. képviselő úrnak, és kérem, méltóztassék válaszat tudomásul venni. *(Helyeslés jobbfelől)*.

Barta Ödön: T. ház! Nagyon sajnálom, hogy a miniszterelnök úr eddig még nem kapott kellő tájékoztató adatokat arról, ami Horvátországban történt.

Széll Kálmán min. elnök: Az estiekről!

Barta Ödön: Hiszen olyan korszakban élünk, amikor Zágráb nem fekszik a világ végén, és az különben sem az országnak egy elrejtett zúga. Zágrábban a magyar kormányának egy expozitúrája, a horvát bán, felelős mindazért, ami ott történik. A horvát bán a miniszterelnök úrnak tartozik jelentést tenni minden olyan dologról,...

Széll Kálmán min. elnök: Tesz is!

Barta Ödön: ...amely ott a magyar állam egysége, területi biztonsága, különösen a magyar állam jelvényei és címerének veszélyeztetése irányában történik. Nem alárendelt, kisebb jelentőségű utcai rendetlenkedésről van szó, hanem egy szervezett mozgalomról, amely abszolúte nem hibázza el még tévedésből sem azokat az objektumokat, amelyek ellen irányul;

egyenesen és tervszerűleg a magyar állam középületei, intézetei, címerei, jelvényei és feliratai azok, amelyek a zavargásnak célját képezik.

T. miniszterelnök úr! Ilyen esetben azt hiszem, kell az ott levő báni kormánynak annyi kötelességtudással bírnia, hogy ezekről a dolgokról haladéktalanul jelentést tegyen a miniszterelnök úrnak.

Széll Kálmán min. elnök: Tesz is. De azok tegnap este történtek!

Barta Ödön: Legalábbis kell lennie oly fontos szolgálatnak a bán részéről a kormányelnök úrral szemben, mint a milyen egy Budapesten megjelenő, jól szervezett lap tudósítója és a lap szerkesztősége között van. Pozitív tényekről szólnak azok a táviratok, amelyek Zágrárból ideérkeztek. Megnevezem a tényeket. A magyar államvasutak üzletigazgatóságának összes ablakait bezúzták; letépték a magyar feliratokat, abcugolták Magyarországot, és a horvát pénzügyi függetlenség mellett tüntettek. Ugyanaznap este a főpostát kövel bombázták: megint egy magyar intézmény, letépték a magyar címet, és sértő felkiáltások közben darabokra törték. Ugyanazon este folytatólag tíz óra tájban a magyar államvasutak igazgatósági épületét egy század katonaság őrzi a csőcseléktől, amely nem olyan csőcselék, amelyet mások így neveznek, nem proletárok, hanem én nevezem csőcseléknek azért, mert magyar állampolgár léte a magyar állam intézményei ellen tüntet. *(Helyeslés a szélsőjobboldalon.)* Ott történik mindez, ahol Jellasics szobra Magyarország felé kivont karddal mutatja a szellemnek az irányát, amelyet követniök kell, ott történik, ahol az iskolában tanítják az ifjúságot arra, hogy magyargyűlölet legyen benne, ha férfiúvá lesz, mikor pedig férfi, akkor az egyetemi tanszékből hirdetik, hogy Magyarországnak Horvátországhoz annyi köze van, mint egyik szövetséges államnak a másikhoz.

Ezért, mint ahogy a múltban, úgy most is fontosnak tartok minden oly tünetet, amely arra mutat, hogy Horvátországban a gyűlöletet Magyarország ellen szítják. És minthogy Horvátország reánk nézve nem idegen terület, hanem a magyar állam területe, a magyar állam biztonságának ezen területen ily módon való veszélyeztetése sokkal fontosabb, semhogy afelől a bán úr, amikor neki tetszik, egyszer fürdőbe mehessen szeptemberben, másszor pedig gondolkodjék napokig vajon tegyen-e kimerítő jelentést a miniszterelnök úrnak, igen vagy nem. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Nem akartam, t. képviselőház, e részleteket feltárni, illetőleg interpellációm keretébe belevonni, mert azt hittem, hogy a miniszterelnök úr azon helyzetben lesz, hogy megnyugtató választ fog adhatni. Ezen helyzetben és ezen értesítéssel azonban én az ügyet elintézettnak nem tekinthetem *(Helyeslés a szélsőbaloldalon)*, és azt hiszem, a miniszterelnök úr sem kívánja választát véglegesnek tekinteni; nem is tekintem az ügyet olyan bagatellszerűnek, hogy azzal megelégedhetnék, hogy a t. miniszterelnök úr – amint nem is kételkedtem, hogy meg fogja tenni – azt mondja, hogy, ha jelentést fog kapni, arra fog törekedni, hogy ott az állam rendje ne veszélyeztessék.

Hát t. miniszterelnök úr, nem ez a kérdés, hanem a kérdés az, hogy minő garanciáink vannak arra nézve, hogy ott a magyar kormány úgy van képviselve, hogy ott azok a zavargások a magyar állam létalapját alá nem áshatják, és fel nem forgatják. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőjobboldalon.)* Én nem találok megnyugvást egy olyan kormányzatban, amelynek kormányzása alatt 1895-ben letépték a magyar zászlót, és megszegyenyítették a magyar jelvényeket; 1901-ben és 1902-ben pedig a szerbek ellen tüntettek, és a szerbeket azért fosztották, rabolták ki, mert magyar érzelműeknek tartották őket, és most 1903-ban Horvátország pénzügyi függetlenségét proklamálják, tehát ők felláznak a magyar alkotmány ellen, azon magyar alkotmány ellen, amely őreájuk is kiterjed – mert ez nem belügy –, és felláznak oly módon, hogy a magyar jelvényeket, a magyar címet és mindazt, ami a magyar állam hatalmát mutatná kifelé, sárba tiporják. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ez nem közönséges zavargás.

És most még egy szót akarok mondani arra, amit a miniszterelnök úr említeni méltóztatott. *(Halljuk! Halljuk!)*

Azt mondja a t. miniszterelnök úr – bizonyára kissé tréfásan hangolva – hogy a levegőben vannak a zavargások. Hát, t. miniszterelnök úr, ilyen komoly pillanatban és állapotban a tréfa nem egészen jól van alkalmazva. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon)*. Az, ami Budapesten megtörténik, az nem zavargás. És ha Horvátországban mindennap tüntető körmeneteket tartanánk, és mindennap kiáltványokat bocsátanánk ki Horvátország történeti jogai mellett, amelyeket el nem alkudott, amelyeket tőle el nem vettek, hanem a történeti alapon és a törvényes alapon állva bármely irányban a maguk történeti és törvényes jogai érvényesítése végett küzdelmet folytatnánk, ez ellen Magyarország részéről senkinek nem volna szava. De Horvátországban a fennálló törvényes rend ellen – Horvátországban az alkotmányos biztosítékok ellen: Magyarország jelvényei és címere ellen dolgoznak, láznak fel. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Tehát amíg Magyarországon békés polgárok törvény adta jogukkal élve – ha demonstratív módon is, mert másképp nem nyilatkozhatnak – egyszerű polgári nyilatkozatokat tesznek, fellépésük által abszolúte nem veszélyeztetik sem az egyeseknek személy- és vagyonbiztonságát, különösen pedig nem veszélyeztetik a magyar állam jogait, alkotmányát, címerét, jelvényeit és a magyar állam egységét, és pedig sem alkotmányos, sem területi egységét. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőjobb oldalon.)* Ezt a kettőt tehát összehasonlítani – azt hiszem – csak tréfából lehet. De én kérem a t. miniszterelnök urat, hogy ilyen esetekben vegye figyelembe, hogy ez a tréfa esetleg bátorításul szolgálhat azoknak, akik a magyar állam ellen tüntetnek. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Ismételten kijelentem, hogy én e helyzetben ezen választ nem is tekinthetem véglegesnek, és így azt nem tekinthetem olyannak sem, amelyet tudomásul vehetnék. Nem veszem tudomásul a miniszterelnök úr választát. *(Élénk helyeslés és tetszés a szélsőbaloldalon.)*

Széll Kálmán viszontválaszában tiltakozik szavai félreértése, kivált pedig az ellen a feltevés ellen, hogy a kormánynak akár a tárgyalás alatt levő (az újoncszám megállapításáról szóló), akár bármely más törvényjavaslatában „bármiféle jogfeladás lenne akár közjogi, akár alkotmányjogi, akár más tekintetben”. Bejelenti, hogy a későbbiek folyamán visszatér az ügyre. Erre Barabás Béla függetlenségi képviselő horvát vonatkozású felszólalásával kapcsolatban rövidesen sor került. A függetlenségi képviselő ez alkalommal – 1903. máj. 12-én – a brodi magyarellenes zavargásokról számolt be a képviselőházban (Képv. Napló, 1901 – 6, XV. 330 – 332. l.) Barabás szenvedélyes hangú beszédére Széll kijelentette, hogy a zavargásokat – ha szükséges-minden rendelkezésre álló eszközzel megfékezik („Közibük lövünk ott, ahol kell, a zavargók közé” Képv. Napló, 1901 – 6, XV. 335. l.), de nem szabad a „zavargásokból” helytelen általánosításokat levonni.

B

1903 ápr. 9

A függetlenségi sajtó Khuen-Héderváry Károly horvát bán politikájáról és annak következményeiről¹

A horvát közéletnek egyik előkelő tagjától az alábbi cikket kaptuk, amely élesen megvilágítja gróf Khuen-Héderváry politikáját, valamint azt a veszedelmes, válságos helyzetet, amelybe e politika a magyar-horvát kiegyezést és kapcsolatot juttatta:

Aki a horvát viszonyokat ismeri, azt nem lepték meg a zágrábi tüntetések.

A szerbek ellen a múlt év szeptemberében történt kihágások előjátéka voltak a mostani demonstrációknak, és azért választották ki elsőként a szerbeket, hogy ezt az egyetlen korrektül unionisztikus és magyarbarát elemet megfélemlítsék, s aztán teljes szabadsággal adhassanak kifejezést a magyarok irányában való ellenséges indulatnak.

¹ A közlemény és lelőhelye: *A bán politikája*. E. 1903. 98. sz.

Nem szabad e tüntetéseket diáktüntetéseknek tekinteni, mert az demonstrációja az egész zágrábi közönségnek, amely a tüntetést – nagyon kevés kivétel híján – egyértelműen támogatta és helyeselte. Hiába sürgönyözték a félhivatalos budapesti lapoknak, hogy a polgárság távol áll a mozgalomtól, a tény az, hogy a polgárság seholsem állott ellent a tüntetőknél. Dr. Franknak a Sokol-épületben tartott polgárgyűlésen elmondott beszédét pedig erős zúgással fogadták.

Sőt egyetért a tüntetőkkal a hivatalnoki kar túlnyomórésze is, ez is Nagy-Horvátországról és Magyarország megsemmisítéséről álmodozik.

Mert Horvátországban vannak ugyan a kormányt szolgáló kreatúrák, de unionisták nincsenek többé.

Ez az eredménye gróf Khuen-Héderváry húszéves kormányzásának. Íme, e kormányzás eredményei:

az 1895-i zászlóaffér,

a sjenicaki hivatalnokok lemészárlása azért, mert magyar emisszáriusoknak tartották őket,

a szerbek kifosztása,

a legújabb magyarellenes demonstrációk

Mi van hát pacifikálva Horvátországban?

S a legcsodálatosabb, hogy Széll Kálmán mindezt nem tudja, s nemrég még meg is dicsérte a bánt a magyar országgyűlésen.

Horvátország nyílt sebe a magyar birodalomnak, a horvát kérdés egyáltalán nincs megoldva, azt nagyon alaposan kellene tanulmányozniok a magyar államférfiaknak, e nélkül hiába való az egységes magyar államról való beszéd. S a kormányelnöknek lenne feladata, hogy a bánnak az irányt megszabja, nem pedig, hogy – amint ma történik – a bán határozza meg esetről esetre a miniszterelnöknek horvát politikáját.

A horvát zavargások, a magyarok ellen való ellenséges hangulat, a bán komisz alapokra fektetett politikájának s kétszínűségének az eredménye.

A horvátok, akik a monarchia bizonyos köreiben mindig támogatást találnak a magyarok ellen, a bán kormányzását s annak tervnélküliségét gyöngeségnek tekintik, s ebből bátorságot merítenek arra, hogy a magyarok elleni ellenséges érzésünknek kifejezést adjanak.

Az osztrák kísérletező politika, mely hosszú időn át a szlávokat favorizálja, nem maradt hatás nélkül Horvátországban sem, s a nagy délszláv birodalom álma egy Magyarországtól teljesen független nagyhorvát birodalom ábrándjává változott át, s ez ma az általános irányzat, annak dacára, hogy a horvát kiegyezési törvény is nyíltan megállapítja a magyar birodalomnak egységes politikai állam természetét. A bán a miniszterelnök előterjesztésére s ellenjegyzése mellett nevezi ki a király, tehát a bán a magyar kormány orgánuma. A horvát miniszter közvetlenül tagja a magyar kormánynak, s így a magyar országgyűlés által felelősségre vonható a horvát autonómiának minden ténykedéseért. Az 1873 : XXXIV. tc. 5. §-a is biztosítja azt, hogy a bánnak minden előterjesztése a magyar minisztertanács elé jusson, mielőtt a király elé kerül. A horvát kiegyezési törvények számos egyéb tétele is igazolja, hogy Horvátország alkotórésze az egységes politikai magyar birodalomnak. De ez igazság gyakorlati érvényesítésére alig történt valami. A helyzetet túlságos rózsásan fogták fel, a bánra bízták a megfelelő viszonyok megteremtését, s öbenne nagyot csalódtak.

A bán 1883-ban mint volt győri főispán jött le egészséges és helyes elvekkel. Hivatását korrektül fogta fel, és sikerült is neki az erősen ellenzéki áramlatot visszaszorítani, és megbízható tartománygyűlési többséget szerezni. A bán eljárása korrekt volt mindaddig, amíg erős magyar kormánynak az állandó ellenőrzését érezte maga felett. Amint ez megszűnt, s kivált magyar miniszterelnökké való deignáltatása és e minőségben való csúfos kudarca után, teljesen megváltozott az iránya. Azóta a bán működése súlyosan sérti a magyar államérdeket, Khuen-Héderváry gróf az egyházpolitikai küzdelmek s az Ausztriával való egyezkedés zavarait alaposan kihasználta, hogy magának a magyar kormánnyal szemben minél több önállóságot szerezzen, s az ő újabb politikai irányát mind erősebben kifejezésre juttassa.

Ez az irány nem nagyon távol van a hazaárulástól.

A bán Bécsben persona gratissima akart lenni, lefelé népszerűséget akart szerezni s azonfelül úgy, ahogy mégis a magyar kormányt is ki akarta elégíteni, tehát három nyeregben is akart egyszerre ülni.

Valószínű, hogy népszerűség-hajhászata Bécsben tetszést aratott, mert Bécsben mindig kellemes, ha Horvátországban magyarellenes áramlatok vannak. Ha már most a magyar kormány által a magyar birodalmi érdekek megóvásával megbízott férfiú ez áramlatokkal nemcsak hogy szembe nem száll, hanem azokat még favorizálja is, ennek Bécsben különösen jó benyomást kell tennie, s ez az oka annak, hogy Khuen-Héderváry gróf Bécsben állandóan persona gratissima.

Akárhány tény szomorú bizonyítékát szolgáltatja annak, hogy a bán a magyarellenes áramlatot mennyire elősegítette.

A „magyar-horvát állampolgárság” kreálása, amit úgy csempészték be a horvát autonóm törvényekbe: a magyar országgyűlésnek „magyar-horvát országgyűlés” néven való említése, amit egy 1901-i királyi leiratba csempészték be, elegendő bizonyítéka a bán magatartásának.

A horvát iskolakönyvek, kivált a történelmi, Magyarország ellen való tendenciával vannak megírva, vagy legjobb esetben hallgatnak Magyarország létezéséről. A népiskolákban a földrajzot olyan térképről tanítják, amelynek címe: „Horvátország és társországa”, e térkép egységes Horvátországgént tünteti fel Horvátországot, Szlavonországot, Dalmáciát, Boszniát, Isztriát, Krajnát és Stájerország alsó részét (tehát Nagy-Horvátországot), míg Magyarországot néhány vonallal, mint külföldet jelzi.

Mínthogy itt nagyon jól tudják, hogy a bán Bécsben persona gratissima, tevékenységét úgy fogják fel, hogy azt Bécsből diktálják a magyarság gyöngítésére. Mínthogy továbbá Horvátországban még mindig nagyon ügyelnek arra, hogy Bécsből milyen szél fúj, ennél fogva ily tények láttára nagyon kedvezőnek találják a bécsi szelek járását, és készülődnek a magyarok ellen.

Ezért van, és csak a bán inkorrekt politikai magatartásának lehet tulajdonítani, hogy a pénzügyi kiegyezés annyi akadályba ütközik. A bánnak, mint a magyar kormány orgánumának a horvát regnikoláris küldöttségben a magyar kormánnyal előzetesen megállapított álláspontot kellene képviselnie, amint ez eddig mindig történt, de a bán ma Magyarország ellen dolgozik, ezért tartanak a tárgyalások oly sokáig. A tárgyalások elhúzódása érleli a horvát pénzügyi függetlenség eszméjét, s jellemző, hogy a bán magában Zágrábban engedélyt adott egy olyan népgyűlés tartására, amely a pénzügyi függetlenséget proklamálta. S az adott körülmények között ezt az engedélyt nem lehet botlásnak tartani, hanem annak egyenest az volt a célja, hogy Magyarországra nyomás gyakoroltassék, s a pénzügyi kiegyezés meghiúsulásáért a felelőség a magyarokra hárítottassék. Aminek aztán Bécsben fölöttébb örülnének.

Igaz, a dolgok kissé másként alakultak, mint ahogy a bán várta. A mozgalom – éppúgy, mint az 1895-i zászlóaffér is – őt készületlenül találta, részben ellene is fordult s Khuen-Héderváry grófnak be kellett látnia, hogy az ő kétszínűségében már legföljebb Széll Kálmán bízik.

A bán azonban mégsem akarja belátni, hogy neki nincs már többé helye Horvátországban.

Az előbb szétforgácsolt ellenzék egyesült, megerősödött, úgy hogy a jövő választások elé sok gonddal kell tekinteni. Uniópárt nincs többé, a mai tartománygyűlési többség megbízhatatlan s Magyarország ellen élesebb a gyűlölet, mint valaha volt.

Khuen-Héderváry gróffal ezt a helyzetet nem lehet orvosolni soha. A bán az oka annak, ha Horvátországban szinte csak kormánybiztossal lehetne már rendet teremteni, de olyan kormánybiztossal, aki legalább tíz évig kormányozna s új horvát generációt nevelne a mai, magyargyűlölő generáció helyébe.

C

1903 ápr. 11

A „*Budapesti Hírlap*” közleménye az 1903. évi „*horvát obstrukció*”-ról¹

Nem múlik el hét, hogy Horvátország valamelyik részéből magyarelles botrány híre ne érkezne. A magyar címer megsértése, a magyar zászló letétele, magyarul beszélő emberek inzultálása eddig sem tartozott éppen a ritkaságok közé sem Zágrábban, sem egyebütt. De a mostani botrányoknak van egy, az eddigiektől sajátságos módon elütő jellemvonása. Az eddigi botrányok alkalmával mindenki tisztában volt, hogy kik rendezték. Mikor húsz év előtt letették a magyar címet és fölírást a zágrábi pénzügyigazgatóság épületéről, mindenki tudta, hogy azt Starcsevicsék rendezték. Még az sem volt titok, hogy a létrát Mazzura kölcsönözte a merénylőknek. Mikor Bánffy miniszterelnöksége idején a király zágrábi látogatása alkalmával elégették a magyar zászlót, Frank dr. és két jogász fia voltak a vezetők és rendezők. Most azonban senki sem tudja, hogy kik vezetik a Zágráb utcáin rendetlenkedő tömeget. Még a botrányok eddigi hivatásos rendezői is a legnagyobb mértékű tájékoztatlanágban élnek. Sejtelmük sincs, hogy mindezeket valami láthatatlan kéz intézi, egyre általánosabb lesz a horvát politikusok között.

Az érzés, amely a horvát politikusok lelkében e meggyőződés nyomán kisarjad, nem a megnyugvás, hanem az aggodalom érzése. Azt hiszik, hogy az a láthatatlan kéz, amely a sűrűn ismétlődő botrányokat rendezzi, nem Zágrábban otthonos, hanem Bécsben. Félnék, hogy valami olyasféle van készülöben, mint 1848-ban, midőn Magyarország ellen vezették a horvátokat. Bármilyen égő is a horvát ellenzéki pártok magyargyűlölete, de azért nem szeretnék mégsem a 48-i szerepet újra eljátszani. Ötvenöt évvel ezelőtt a reakció nagyon rúdul köszönte meg a horvátok szolgálatait. Még a legmagyargyűlöbb horvátnak is szájában van e köszönet kellemetlen íze. De azt is tudják, hogy ha a most láthatatlanul működő kéz csakugyan abban a stílusban kezd dolgozni, amelyben ötvenöt év előtt dolgozott, akkor nem sok fáradságába fog kerülni a horvátokkal saját kárukra még egyszer eljátszatni a régi szerepet.

A horvát politikusok meglehetősen fáznak ettől a szereptől, amelyre a hazai nemzetiségek hírlapilag – különösen a románok – nagy buzgósággal ajánlkoznak. Okoskodásuk szerint a hadsereg kérdésében az összeütközés a magyarság és az uralkodóház között kikerülhetetlen. Lehet, hogy kenyértörésre nemcsak ez idő szerint, de addig, míg a király él, nem kerül, de ez utóvégre is csak idő kérdése. Az uralkodóház csak a legnagyobb kényszer nyomása alatt engedhet a magyar követeléseknek. A nemzetiségek föltétlen hűségüket a trón iránt azzal bizonyíthatják be, ha a magyar törekvésekkel szemben a hadsereg jelenlegi állapotának fönntartását hangoztatják, s ha nyilvánvaló jelét adják, hogy kenyértörés esetén föltétlenül a dinasztia táborában lesznek szemben a magyarsággal.

Tegyük föl, hogy az a helyzet, amelyet az ok nélkül erőltetett obstrukció teremtett a magyar politikai életben, csakugyan valami olyas összeütközést szülne, mint aminőt a nemzetiségek politikai képzelődése máris annyi kedvteléssel színez ki. Minő gyermekjáték lesz annak a láthatatlan bécsi kéznek, amelyet nálunk még csak emlegetnek, de amely Zágrábban minden valószínűség szerint már működik is – a nemzetiségeket csatasorba állítani a magyarság ellen. Sokan leginkább azért ítélik el az obstrukciót, mert azt hiszik, hogy az csak buzdító példaadás lesz a nemzetiségekre, ha azok passzív politikai álláspontjukkal föl hagyva, mint számbavehető párt foglalják el helyüket a parlamentben. Az obstrukció nem azért veszedelmes, mert hiszen azt egy esetleges nemzetiségi párt minden előző magyar példaadás nélkül is alkalmazásba veheti, ha alkalmasnak látja. Veszedelmes azért, mert kikökkentvén a parlamentarizmust a maga útjá-

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *A nemzetiségek és az obstrukció.* – *BH* 1903. ápr. 11; 110. sz.

ból, nagyon könnyen komolyabb természetű alkotmány válságot idézhet elő. Az ilyen válságok pedig sokkal veszedelmesebbek nálunk, mint egyebütt, mert csak nálunk állanak lesben minden készülő válság küszöbén bécsi ellenségeink és a nemzetiségek, akik úgy látszik, egy félszázadnál hosszabb idő alatt éppúgy nem felejtettek, mint nem okultak semmit.

D

1903 máj. 1

A pesti horvát munkások röplapja az üldözött horvát-szlavonországi munkásmozgalomról: Májusi írás 1903¹

Íme, ismét eljött május elseje, és a világ öntudatos proletárjai mindenütt méltóan, magasztos manifesztációkkal ünneplik. Ünnepeles, hangos szóval köszöntik a maguk napját, ünnepnapjukat. Az öntudatos dolgozó nép milliói büszkén menetelnek a vörös zászló alatt, melyen fel van írva a magasztos jelszó: „Világ proletárjai egyesüljtek!”

És a délszláv öntudatos proletárok, tehát a horvát proletárok is, ezen a napon szintén ugyanezen zászló alatt menetelnek az utcákon, munkaszünetet tartanak, s ezzel mutatják meg ellenségeiknek, hogy élnek, előre haladnak, és harcolni kívánnak helyzetük javításáért.

A múlt esztendő ismét próbaköve volt nehéz harcunknak. Az év folyamán kirekesztettek bennünket a törvény védelméből, és állandó rendőri felügyelet alá helyeztek. Elvtársainkat mindenütt üldözték, még azt sem engedik meg, hogy a dolgozó nép Horvátországban és Szlavóniában megszervezze saját politikai pártját, a szociáldemokrata pártot. Khuen-Héderváry gróf korrump kormányát² zavarja a mi ügyünk abban a szemérmetlen törekvésében, hogy lezüllessze, politikailag sterilizálja és megölje ezt a népet.

De, elvtársaink, és testvéreink, ezek az üldöztetések csak új erőt adnak nekünk a még szívósabb harcra. A szociáldemokrácia feladata életre és öntudatra kelteni, harcba szólítani a nemzetet, és feladata, hogy az első sorokban álljon a hatalmaskodók és a tolvajok elleni harcban.

Íme, a törvény ellenére, gyalázatos erőszakkal megtiltották a „Sloboda”³ és a „Nova Sloboda”⁴ lapok megjelenését. Ezeket megfojthatták, de bennünket nem, s ezután sem fognak! Növekedünk és sokasodunk, amíg erőnkkel, öntudatunkkal, számbeli fölényünkkel, műveltségünkkel el nem nyomjuk ellenségeinket.

A megszűnt „Sloboda” és „Nova Sloboda” helyett nem a régiben „Crvena Sloboda”⁵ kezdett lengedezni, s ez sokkal vörösebb és véresebb a két elfojtott lapnál. Irgalmatlanul ostromozza a megvett bábukat és romlott hatalmasokat, ezeket a korrump zsarnokokat. Az elnyomott nemzet rokonszenve a szociáldemokrácia felé fordult.

¹ A közlemény eredeti címe: *Svibanjski spis 1903*. Megjelent a „Crvena Sloboda” (Vörös Szabadság) budapesti horvát nyelvű munkáslap fenti című, horvát nyelvű röpiratának vezércikként.

² É. a bán képviselte horvátországi rendszert. (Khuen-Héderváry első kormánya megalkotására – 1903 júniusában került sor. Khuen miniszterelnöki minőségében 1903 jún. 30-án, az új kormány bemutatkozása alkalmából mondott beszédében nyilatkozott először a nemzetiségi kérdéstről és kormánya nemzetiségi politikájáról.)

³ Szabadság, zágrábi munkáslap.

⁴ Új Szabadság, zágrábi munkáslap.

⁵ Vörös Szabadság, horvát nyelvű, Budapesten megjelenő munkáslap.

S íme, Zágrábban megjelent a „Slobodna Rieč”⁶, hogy fennhangon és férfiasan szóljon a horvát dolgozó néphez, ne hagyja magát, ne essék kétségbe, ébredjen fel, és újból szívós harcba szálljon. Budapesten szerb elvtársaink „Narodna Reč”⁷ zászlaja büszkén lobog, ez öntudatra kelti azokat, akik vérük, nyelvük és helyzetük szerint testvéreink. Erősödik és emelkedik a szociáldemokrácia, s vele együtt nő a nép ellenségeinek félelme.

Sokan kérdezik majd, hát mit akar ez a szociáldemokrácia Horvátországban? Íme a válasz, mit akar jelenleg és mindenekelőtt:

Most sem időnk, sem terünk, hogy hosszadalmasabban és terjedelmesen megmagyarázzuk, mi mindent akarunk. Jelenleg csak arról szólnak: nem akarunk elnyomott és üldözött nép lenni, melyet kizsákmányolnak, megcsálnak, kiszipolyoznak, melynek agyát és vérének kiszívják. Nem akarjuk, hogy a báni palota, az országos kormány fejének palotája egy erkölcsileg züllött, közönséges tolvaj és csaló palotája legyen, nem akarjuk, hogy a horvát-szlavon országgyűlés gazemberek és semmirekelők gyülekezete legyen, akiknek egy más nemzet már méltó jutalmat, kötelet adott volna a nyakukra, és a legelső fára vagy városi lámpavasra felkötötte volna őket; nem akarjuk, hogy a bíróságok Horvátországban a rablók barlangjai legyenek, ahol halálra kínozzák a nép jogát és inkvizíciós eszközökkel kínozzák a becsületes embereket, ha a nép védelmére kelnek; nem akarjuk, hogy a politikai tisztviselők visszataszító ocsmány törtetői legyenek, aki előremenetelért és jutalomért testvéreikre, szüleikre lövessenek; nem akarjuk, hogy a néptanítók gyalázatos kémjei legyenek a romlott politikai fosztogatók bandájának; nem akarjuk, hogy a főispánok saját népük gyilkos török pasái és janicsárjai legyenek, akik képesek egyéni haszonért egész családokat, községeket és vidékeket tönkretenni, nem akarjuk, hogy az egyetem a lelkiismeret nyilvános háza, nyomorult kreatúrák menhelye legyen, akik pénzért tisztára mossák és védik a legutálatosabb gazembereket és zsarnokokat, s gyáva kretének rejtekhelye, akik a nép véres tetemén keresztül hagyják magukat az országgyűlésbe tereltetni; nem akarjuk, hogy az egyetemi tanári katedrák politikai kötéláncosok kellemes színekúrái legyenek, akik a horvát nemzet létjogát kétségbe vonják; nem akarjuk, hogy elemi iskoláink a népbútítás színhelyei és a kretenizmus növelői legyenek, nem akarjuk, hogy a középiskolák e nemzet ifjú elméinek sterilizáló intézetei legyenek, hogy még a szilárdabb jelleműeket is az erkölcsi prostitúcióra készítsék elő; mind ennek az ellenkezőjét akarjuk, és *mindenekelőtt becsületes és erkölcsös közéletet kívánunk Horvátországban, a nép körében*, ami által elérjük a szabad mozgást és gyülekezést, a gondolatok szabad kifejezését, s ez úton kikerülünk majd az önkényuralom fekete sötétségéből az alkotmányosság tavaszi napfényére, ahol a dolgozó nép javára megerősödünk, és további harcainkban meg-edződünk.

Ne feledjük, hogy a nép szabadsága és jóléte csak akkor érhető el, ha az egész nép harcra kél. A szabadságot és jólétet nem egyesek, sem egyes gyülekezetek vagy pártok gyorsan nem Vívhatják ki. Ehhez szükséges, hogy az egész nép részt vegyen a munkában, minden egyes ember Horvátországban, akinek szikrányi becsülete van, s akit nem érintett a tespedés fertőző lehelete, amely a horvát és szerb nép felett elhatalmasodott. Tehát *ébredj fel nép, csatlakozz a harchoz, ezt követeli tőled szabadságod és jóléted!*

Munkásnép, lépj a szociáldemokrácia soraiba, mely egyedül küzd őszintén a nép igazi jólétéért!

Ennek jegyében legyen szerencsés az új május elseje!

Hozzon szerencsét néktek, testvérek és elvtársak az új levegő és napsugár, mely fejtök felett ragyog, boldog új tavaszt, melyet ereinkben éreztünk!

Éljen május elseje! Éljen az elnyomottak és kizsákmányoltak dicső napja!

⁶ Szabad Szó, zágrábi munkáslap, a horvát-szlavonországi Szociáldemokrata Párt lapja.

⁷ Népszava, Budapesten megjelenő szerb nyelvű munkáslap, a *Népszava* szerb nyelvű, rövid életű melléklapja.

Az 1889. évi VI. tc. 14. §-ának módosításáról, illetőleg a közös hadsereg és a honvédség újonclétszámának megállapításáról szóló törvényjavaslat képviselőházi „nemzetiségi vitája”¹

A

1903 ápr. 3

*Veselovský Ferenc felszólalása a nemzetiségi elnyomatás tárgyában az újonclétszám megállapításáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor*²

„... A napirenden levő törvényjavaslat mellett főérvül az Osztrák–Magyar Monarchia nagyhatalmi állását hozzák fel. Nagyhatalomnak pedig azon államot vagy országot állítják és tekintik, amely ország vagy állam saját akaratát, saját érdekeit bárkivel szemben érvényesíteni képes. Ezen definíció szerint mi nagyhatalmat tulajdonképpen sohasem képeztünk, mert eddig saját akaratunknak és érdekeinknek senkivel szemben a világon érvényt szerezni nem tudtunk.

A saját népek elnyomása, és azoknak Amerikába való kiüldöztetése pedig a mi nagyhatalmi állásunkat meg nem fogja alapítani, jelenleg a külföldel szemben sem...

... Minthogy a vita folyamán olyan állítás is hangzott el, mintha nekünk egy keleti nagy államnak, vagy egy keleti nagyhatalomnak keletkezését eltűrnünk nem volna szabad, mert hogy keleti érdekeinknek csakis kisebb önálló államoknak keletkezése felel meg: bátor vagyok e tekintetben is azon nézetemnek kifejezést adni, hogy én ezt a nézetet feltétlenül és megdönthetetlenül megállónak nem találom. De sőt ezen elvnek, ezen nézetnek érvényesítését a mai viszonyok alatt kétélű késhez hasonlítom. A dolog megfejtése ugyanis a keleti népek természetében fekszik. Közismert tény az, hogy a keleti népek nyelv és vérrokonságban, vallásban és kultúrában, gazdaságban, iparban és kereskedelemben, de az összes életviszonyok szerint is Oroszországhoz igen közel állanak, hogy Oroszország magát ezen népek természetes védőjéül tekinti, hogy ezen népek érdekében sok háborút viselt, és tömérdek áldozatot is hozott. Közismeretes továbbá az is, hogy ezen népek egymással szemben valami barátságos indulattal nem viseltetnek, hanem ellenkezőleg ellenségesek és irigykedők egymásra, amint az kisebb népeknél lenni szokott, mert minden parányi természeti sajátságukat féltékenyen őrzik és védik. Ha most azt is tekintetbe vesszük, hogy a délszlávok, vagyis a Keleten lakó szlávok, jelesen pedig a szerbek, bulgárok és montenegróiak tulajdonképpen egy és ugyanazon népfajt képezik, hogy nyelvükben az eltérések jelentéktelenek és parányiak, másrészt pedig, hogy egy és ugyanazon valláshoz, egy és ugyanazon egyházhoz tartoznak, nagyon könnyen megtörténhetik az is, hogy azon népek, dinasztiaiknak egymás közötti civakodását megunván, egy országgá alakulnak. Nézetem szerint reánk nézve mindegy, hogy több önálló kisebb államot csinálnak-e maguknak, vagy pedig egy nagyobb államot. Ezen nézetemet indokolom is. Hiszen mi a netán Keleten megalakulandó nagy országgal talán még könnyebben, sikere-

¹ Az újonclétszám megállapításáról, valójában emeléséről szóló törvényjavaslat képviselőházi vitájára ismét a függetlenségi ellenzék élesen nemzetiségellenes, elfogult és ingerült politikája nyomja rá a bélyeget. Ebben a légkörben sem a kényes politikai kérdések elemzésében még járatlan, jószándékú *Veselovský* szlovák nemzetiségi képviselő, sem a nála jóval nagyobb politikai rutinnal rendelkező, „örök kormánytámogató” khuenista horvát képviselő, *Tomasics* Miklós, nem tudja érvényesíteni az 1868. évi törvényekre hivatkozó elképzeléseit. Ugyanakkor figyelmet érdemel a nemzetiségi kérdésben ugyan függetlenségi képviselőtársaihoz hasonlóan elfogult és szűk látókörű *Rákosi* Viktor határozott antimilitarista állásfoglalása és tiltakozása.

² Közli: Képv. Napló, 1901–1906, XIV. 181–185. l.

sebben léphetünk barátságra, mint sok apró-cseprő állammal, amelynek barátsága vagy szövetsége reánk nézve értéktelen, holott az érdekünkben netalán elvállalt terhek nagyok, de sőt vészthozók is lehetnek. Nézetem és véleményem támogatásául hivatkozom az 1878-i berlini szerződésre. Ha Európa 1878-ban a San Stefanó-i békekötést meg nem támadta volna, a Kelet dolga már el lett volna intézve. Azon kisebb államok mindegyike azt kapta volna, ami őt a természet viszonyainál fogva megilleti. De mi lett a berlini szerződés következménye? A mostani fegyveres európai állapot, azon általános, állandó bizalmatlanság, amely az államok és a népek között van, a hármass szövetség, és ennek ellenében az orosz-francia szövetség. Következménye lett az az általános elégedetlenség, az az elszegényedés, nyomor, amelyben az európai népek ma vannak, és ennek következtében, az anarchia kezdete. Mi a berlini szerződés alapján okkupáltuk ugyan Boszniát és Hercegovinát, nagy áldozatok árán, de ebből csak az a hasznunk, hogy azon idő óta még egyszer annyi adót fizetünk és hogy ezen okkupációból még komplikációk is támadhatnak.

Azon általánosan elterjedt nézetről is kívánok szólni, mintha mi a nyugati kultúrának a keleti, állítólagos barbarizmussal szemben öröül szolgálni hivatva lennénk, és mintha jövőnk e feladat miképpen való teljesítésétől függne. Én ezt a nézetet azért nem osztom, mert mi magunk is a Keletnek népei vagyunk, mert a mi kultúránk Keletről származott, és mert mi azt Keletről vettük át. A török invázióval szemben mi csakis létünket és keresztény mivoltunkat védelmeztük, és ha ezen védekezésünk a Nyugat javára vált, annak fejében a Nyugatnak irányunkban háládatosnak kellene lenni, de ebből reánk nézve kötelesség nem merül fel...

... De minek ajánlkozunk mi a Nyugatnak, a nyugati kultúrának védőjéül a keleti barbarizmussal, vagyis a keleti kultúrával szemben, amidőn ez a két kultúra egymással barátkozik, ölelkezik, szövetkezik és pedig irodalomban, művészetben, tudományban, gazdasági, ipari, kereskedelmi viszonyokban, hadászatban és politikában, szárazon és tengeren, békében és harcban? Hiszen látjuk és tapasztaljuk, hogy a nyugati népek érzését, izlését, kedélyvilágát, gondolkozási módját éppen az utolsó decenniumokban a Keletnek írói, költői, filozófusai, mérnökei, jogtudósai, vezérei és politikusai elevenítették, frissítették fel, sőt át is idomították.

Idézhetném a keleti írók egész sorát, akiknek művei a nyugati kultúrában igen jelentékeny szerepet játszanak. Hiszen tudjuk, hogy ha ma egy francia, angol, spanyol vagy olasz szépirodalmi lapot kezünkbe veszünk, ott látjuk a Kelet népeinek íróit. A magyar írók közül csak Arany János, Petőfi Sándor, Széchenyi István, Eötvös József nevét említem, akiknek iratai, munkái ma már a Nyugat közkincsét képezik. De kérem van-e a keleti és a nyugati kultúra között olyan különbség, hogy az indokolná a mi elzárkózásunkat a Kelettel szemben? Az én nézetem szerint nem, és pedig azért nem, mert a kultúra, jelesül az európai kultúra nagyjában és lényegében egy és ugyanaz jelenleg. Csak mellékes tulajdonságaiban, méreteiben, formáiban, színeiben, árnyalataiban van eltérés. Miért és minek tehát ellentétet állítani fel ott, ahol ellentét nincsen? Itt lehetne azon német mondást idézni: „Man merkt die Absicht – und wird verstimmt.” Politikai okokból és politikai célokból kell az ellentétet megállapítani!

Vagy talán azért kell a Nyugattal szövetkeznünk a Kelet ellenében, mert a Nyugat mindig megtámadott bennünket, mert a Nyugat ellen létünket és életünket kellett évszázadokon át védelmezni fegyverrel a kezünkben? Vagy azért kell a Nyugattal szövetkeznünk, mert a Nyugatnak, túlnépesedése folytán, a mi kenyeret, búzát termő földjeinkre, vizeinkre, hegyeinkre, ligeteinkre és bányáinkra szüksége van? S talán azért ellenségeskedjünk a Kelet népével, mert azokkal évszázadokon át barátságban, sőt szövetségben éltünk? Talán azért, mert ők magok elég földdel, hegygel, vízzel bírnak és így ésszerűen nem is támadhatnak meg bennünket? Gondoljunk csak Szobieszki lengyel király sorsára, akinek országát pusztán hálából felosztották. Vagy talán nagyobb kultúra rejlik a Nyugat véres és erkölcstelen regényeiben,

mint a Kelet örökké ifjú, elérhetetlen, utánozhatatlan, örökbecsű szellemi és anyagi műveiben és kincseiben? Igaz, hogy a nyugati népek a tatárjárástól és a török inváziótól általunk megmentve a vegyészeten, a kémiában, a technikában, a fizikában, az építészetben, a gyáriparban, a kereskedelemben rendkívül nagy haladásokat, előmeneteleket tettek; de kérдем, oly természetű-e ez a körülmény, hogy az általunk utólérhető nem lehetne? Hiszen mindaz, ami a Nyugaton van, ma már Ázsiában is meg van honosítva. Nézetem az, hogy nekünk sem keleti eredetünket, sem keleti kultúránkat szégyellnünk nem kell. A Kelettel szemben pedig a katonaságot emelni: először nem szükséges, másodsor céltalan is. Mi hivatva lettünk volna a Keletet a magunk számára megnyerni. Nem értem ez alatt a népek leigázását, hanem azt, hogy a keleti népek közt és közöttünk barátságos úton egyetértést hozhattunk volna létre. De mi éppen a Nyugat miatt elmulasztottuk ezen feladatunkat teljesíteni. A Keletnek földrajzi, néprajzi, kulturai, kereskedelmi és egyéb viszonyai és érdekei a mi viszonyainkkal, érdekeinkkel nem ellentétesek, hanem azokkal inkább összeesnek.

Igen gyakran hallom a „nemzet” kifejezés használatát, és mindig fájdalmat érzek e felett. (*Halljuk! Halljuk!*) Miért ez? Azért, mert mi politikai nemzetet tulajdonképpen csak a törvényben képezünk, nem a praxisban, nem az életben.

Ballagi Aladár: Ez az ő témája! (*Egy hang jobbfelől: Ezt kell begöngyölni a másikkba!*)

Veszelszky Ferenc: A politikai nemzetet ugyanis a honpolgárok összessége képezi. (*Egy hang jobbfelől: A honpolgárok összessége képezi!*) E szerint kellene tehát az összes honpolgároknak politikai jogokkal is bírniok. És bír-e nálunk politikai jogokkal? (*Felkiáltások jobbfelől: Hogyne! Mozgás és zaj.*)

Ballagi Aladár: Lehet ezt kérdezni? Minden állampolgár bír politikai jogokkal! (*Mozgás és zaj a jobboldalon és a középben.*)

Veszelszky Ferenc: Nálunk politikai jogokkal csak a vagyon bír, és pedig a politikai jogok egyik felét a virilísvagyon, másik felét pedig a cenzusvagyon foglalta le és birtokolja, a személyes kvalifikációhoz kötött jog is csak ábránd, mert akinek vagyona nincs, az nem szerezhet magának kvalifikációt sem. Ez az én nézetem. (*Mozgás a baloldalon.*) Ez visszaesés még a rendiséggel szemben is, mert a rendiség idejében a vagyon nem döntött, hanem a születés és az intelligencia. Az ún. politikai jogok gyakorlásánál legszégyenletesebb pedig a hivatalos jelölés, a kandidáció.

A mi alkalmazottaink parancsolnak nekünk, hogy kit kell nekünk választani. (*Igaz! balfelől.*) Hát ez a politikai jog? Hiszen ez nem ér semmit. Az ilyen politikai felfogás a politikai szabadságnak paródiája, minden szabadságnak a világon valóságos karrikatúrája. (*Derülség balfelől.*) Vannak népek, t. ház, amelyek alig pár decennium előtt szabadultak fel, és amelyek az általános szavazati jogból eredő parlamenttel bírnak; mi pedig ezer év után cenzusból eredő parlamenttel bírunk. Hát ez bizony nem valami nagy szabadság. (*Zaj jobbfelől.*) Igenis, ők bírnak általános polgári szavazatjoggal, mi pedig ezer év múlva csak cenzusjoggal. (*Zaj jobbfelől, felkiáltások: Hát ön is cenzusjog alapján jött ide?*) Igenis, cenzusjog alapján; ha ez nincs, akkor meglehet, hogy én sem jövök ide, mert talán mást választanak.

Ballagi Géza: Tessék megjavulni, akkor bejöhhet!

Veszelszky Ferenc: Végtelenül fájdalmasan érintett engem, a legmérvadóbb helyről, ti. az igen t. miniszterelnök úr ajkairól elhangzott azon kijelentés, mintha a perifériákon és így a Felföldön is a hazaszeretetet, a hazafiságot jóformán csak a hivatalnokok és különösen a politikai hivatalnokok képviselnék, ápolnák és gyakorolnák. Én ezen kijelentést, mely azon ember ajkairól hangzott el, aki Magyarország első tiszta választását elrendelte, jóhízeműnek tartom. Minthogy azonban ezen kijelentésben nem valódi tények foglaltatnak, és ezen kijelentés csak helytelen információk következtében támadhatott, a következőket akarom felhozni...

... Egy nép sem prosperálhat művelt emberek nélkül: a tótoknak is szükségük van intelligenciára. A tótoknak is szükségük van papra, tanítóra, bíróra, hivatalnokra, orvosra, gyógyszerészre, ügyvédre, mérnökre, iparosra, kereskedőre. Honnan vegyék azokat, amidőn

középiskoláik nincsenek? Hol tanuljon meg a fiatalember tótul, amidőn arra való iskola nincsen? Hát ezek a népek, ezek a milliók tanuljanak más nyelvet, amely különben nem szükséges az élet fenntartásához, egy-két év alatt? (*Nagy zaj jobbfelől.*)

Nálunk a tót nyelvvel okvetlenül bírni kell! Az a tót ember hogyan beszéljen, hogyan közlekedjék pl. ahhoz a püspökhöz, hogyan érintkezzék a főispánnal, az alispánnal, mikor egyikük sem tudja a nyelvét. (*Ellenmondás jobbfelől.*) Hiszen az intelligenciának volna kötelessége megtanulni a nép nyelvét, de nem viszont. Ha én cigánytól származnék, én nem szégyenleném magamról megmondani, hogy cigány vagyok. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Magyarországon vagyunk!*) Vannak máshol is poliglott országok, ahol többféle nyelv van, és ott a célszerűség, az igazság, az okosság és a politikai előrelátás szerint a nyelvek egyenlő jogúak.

Hock János: Magyarországon nem lehet!

Veszelszky Ferenc: Nagyon is lehet! Hogyan bírja az a nép a bizalmat az előjáróihoz, legyenek azok az előjárók méltóságok vagy hivatalok, mikor velük érintkezni egyáltalában nem képes? (*Ellenmondások.*)

Szüllő Géza: Tudnak magyarul!

Veszelszky Ferenc: Nem mind: a főispánok nem tudnak, a püspökök sem tudnak. Igaz, hogy a Felföldön igen értelmes, tisztességes, jóra való hivatalnokok is vannak, különösen az öregebb hivatalnokok között, kik tótul is, magyarul is tudnak.

Ezek igen derék, becsületos, tisztességes emberek, jó hazafiak, talán jobb hazafiak, mint azok, kik hazafiságukat fitogtatják és abból élnek. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) Ezen tisztességes, jóra való elemek azonban kihalófélben vannak. Nézetem szerint azonban az intelligencia mindig a nép számára van, nem pedig nép az intelligencia számára. Arra kell tehát törekednünk, hogy az intelligencia sajátítsa el a nép nyelvét. (*Zaj a jobboldalon és a középén.*)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, ne méltóztassanak állandóan beleszólni.

Veszelszky Ferenc: A nép nyelvének kérdése kényszerít engem arra, hogy egy igen fájdalmas dolgról szóljak, s ez az amerikai kivándorlás. Az Amerikába való kivándorlás okai szintén kétfélék, anyagiak és szellemiek. A tót vidék sivársága, terméketlensége az egész világon közismeretes. Kellene tehát először anyagi téren a népet segíteni, miután pedig a másik ok szellemi, kulturális ok, kellene a népet oktatni, buzdítani, a nép karjai alá nyúlani, őt felemelni, nem pedig azt hazafiatlansággal vádolni. Miután a keleti drámák utolsó előtti felvonása megindult, bátor leszek e tekintetben is nézetemet felhozni. Én Magyarország hivatását úgy képzeltem az én eszemben és szívemben, hogy Magyarország az összes keleti népek gondos anyjává váljék, mert a kis népek alig képesek magukat fenntartani.

Szerettem volna, ha mindazon népek, melyek Bodenbachtól Konstantinápolyig, a Magas Tátrától a görög szigetekig elterülő földön laknak, Magyarország önállóságát, szabadságát és védelmét élvezhették volna. De, sajnos, ez nem történt, és most már alig történhetik, mert hiszen bennünket most már arra is használnak, hogy mi tulajdonképpen ijesztők gyanánt szolgáljunk azon népek ellenében, amely népek most fegyvert ragadtak szabadságuk és emberiségük érdekében. Miután köztudomás szerint a katonaság nem egyéb, mint kés a diplomaták kezében, én ennél fogva sem vagyok hajlandó a hadsereg nagyobbításába beleegyezni, mert diplomáciánk nem a mi érdekeinket képviseli, és nem a mi javunkra működik. Utópiák után szaladni nincs haderőnk, és arra nincs is pénzünk. Nem szavazom meg a törvényjavaslatot azért sem, mert Magyarország népei annyira elszegényedtek és oly veszedelmesen visszamennek, hogy katonaságra többenem áldozhatunk, és mert azon munka is jobb irányban és termelőleg lenne felhasználható, amelyet a katonaság az országtól elvon.

A törvényjavaslatot általánosságban sem fogadom el. (*Helyeslés balfelől.*)

B

1903 ápr. 4

*Rákosi Viktor Jelszólalása a monarchia nagyhatalmi a militarista politikájáról és a nemzetiségi elszakadási törekvésekről az újonclétszám megállapításáról szóló törvényjavaslat vitájában*¹

T. képviselőház! Én parafrázírozom Bismarcknak egy mondását, amikor azt mondom, hogy azért a nagyhatalmi politikáért egyetlen egy Mollináry-baka csontjainak épségét sem vagyok hajlandó kockáztatni. *(Élénk tetszés és helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Micsoda óriási feladatok várnak reánk, amikre sohasem kerülhet a sor, mert pénzünknek a javát elviszi a hadsereg. Itt van az erdélyi kérdés, amelytől Magyarország fennállása függ. Ezt egy szegényes székely-akcióval megoldani nem lehet *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon!)* Itt van az alföldi szociális kérdés, a nagybirtokok parcellázása a földéhes nép számára, az öntözőcsatornák, amelyekkel az Alföldet Európa veteményes kertjévé lehetne tenni. Ott van, hogy többet ne mondjak, az ingyeniskoláztatás, az ingyenorvos, az ingyenpatika a népnek. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ott van az új földtehermentesítés konverziója, a földbirtokok nagy adósságainak konvertálása. Ott van a szanatóriumok építése országszerte a tüdőbetegek számára, lelenházak építése országszerte az elveszett gyenge életek megmentésére, mert ha a gyermekek 45%-a nem pusztulna el ötéves kora előtt, és ha a tüdővész nem pusztítana el 50 000 embert évenként a lakosságból, akkor semmi szükség sem volna az újonclétszám felemelésére, mert ott volna az újoncanyag magától. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Csak meg kell menteni. Ott van még a földadó leszállítása, a kisipar talpra állítása, a gyári iparnak felvirágoztatása. Egy 50 éves program ez erős és bátor emberek számára. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* És minderről szó sincs. E helyett félretéve mindent, előállunk az újoncok szaporításával és a katonai költségek emelésével. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Olyan szerencsétlen turisták vagyunk mi, t. képviselőház, akik évtizedek óta igyekszünk feljutni a napsütötte csúcsokra, a kultúra tiszta levegőjére, és nem vagyunk képesek; mindig a sötét völgyben, erdőkben úttalanul bolyongunk, és sohasem tudunk felkapaszkodni. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Így megy tönkre az ország! Tacitus tollára méltó kép volna megírni a mai állapotot. Elcsendesedett műhelyek, félüzemre redukált gyárak, a felvidéki falvak ledeszkázott ablakú házaikkal, asszonyok, gyermekek sápadt és éhező serege nem dolgozik, mert nincsen fizikai ereje hozzá, de egész nap a postahivatal körül ólálkodik, és az amerikai pénzt lesi. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Innen újoncot nemigen fog kapni a miniszter úr, sőt munkáskezet sem a földbirtokos, és ezért a földbirtokos is tönkre megy. És itt az az abnormis helyzet áll be, hogy a vidéken már nem lehet elég munkáskezet kapni a mezei munkára, Budapesten pedig a gyáripari munkásoknak nem tudnak munkát adni. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

És ilyen sanyarú helyzetben mikor mint Bánk bán mondja: „Bármerre járunk, jajt és panaszt hallunk”, nekünk nincs sürgősebb teendőnk, mint az újonclétszámot felemelni, és a katonai költségeket fokozni! *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Igazán csodálatos egy ország vagyunk mi. A külső ellenségek ellen fegyverbe állítjuk a nemzetet, ellenben a belső ellenségek ellen teljesen szervezetlenek vagyunk. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Csodálatos dolgokat látunk, ha végignézzünk az országban. Itt van cseh-tót barátkozás. A csehek már megcsinálták a szent Vencel koronájának a birodalmát Szent István koronájának a mintájára – mert ők per analogiam dolgoznak –, és abba a mappába az egész tót felföldet beillesztették.

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, XIV. 208–209. l.

Vészi József: Tegnap helyeselték Veszelo vszkynek!

Rákosi Viktor: E tervezetnek első lépése a cseh takarékpénztárak működése a felsővidéken, amelyek pénzügyileg előkészítik az egységet és kultúráilag a cseh-tót egységet akarják előmozdítani. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Hogy az oláhság körében mi történik, arról is van sok adatom, de nem akarok róla beszélni. Tény, hogy az oláh nemzetiségi egyházakhoz a kormány hozzá nem férhet, hogy ott mit történik, nem ellenőrizheti, sem nem ellenőrizheti a kultuszminiszter az iskolákat. Az alldeutsch propagandáról a napokban jelent meg egy érdekes füzet. Bülow nagyon becsületesen, nyíltan és bátran nyilatkozik ott, de ő sem tehet arról, hogy háta mögött és akarata ellenére – felteszem róla – mik történnek az alldeutsch táborban.

Katonailag az ország nagyon jól van szervezve, ismétlem, de a belső ellenség ellen teljesen szervezetlen. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ennek illusztrálására néhány adatot leszek bátor felolvasni. *(Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.)*

Alapul veszem a tavalyi költségvetést és a tavalyi delegációt. *(Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.)* Tavaly a kormány az összes kultúrai kiadásokra 38 millió koronát irányzott elő. Ebben foglaltatnak az összes fő- közép- és elemi iskolák, egyházak segítése, továbbá művészet, tudomány és irodalom istápolása. Ezzel szemben a delegáció elé terjesztett költségvetésben a hadügyminiszter tavaly 38 millió koronát követelt tarackokra és hegyi ütegekre. Ebből reánk körülbelül 13 millió korona jut. Ebből pedig nagyon szépen megkezdhetnők négy új egyetem építését. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Csinálhatnánk tíz új klinikai kórházat. Felállíthatnánk még egyszer annyi állami népiskolát, mint a mennyivel most rendelkezünk.

Még két számot akarok említeni. A tavalyi állami költségvetésnek közegészségügyi rovatában 4000 koronás tételt találunk. Mit gondolnak mire? Tüdőbetegek segítésére. *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)* A tüdővész ellen való védekezésre 4000 korona van beállítva a tavalyi költségvetésbe. A tarackokra szükséges költségekből hat szanatóriumot lehetne építeni, amelyben sok ezer embert menthetnénk meg az államnak, vagyis az adóhivatalnak és a hadseregnek. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ilyen a magyar állam költségvetése, t. ház, ily ringyongy 4000 koronás tételekből áll. *(Zaj Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)*

Most pedig ezzel szemben lesz szerencsém a delegáció elé terjesztett tételeket bemutatni. *(Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.)*

Új táboriágyú-rendszerre célzó kísérletek folytatása, hitelfolytatás 500 000 korona. *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Különös tengerészeti kiadások, – nem hajókra, nem fegyverkezésre, nem is ellátásra, 450 549 korona. A Radeczky-hajó pótlására – új hajó – 9 millió korona összes szükséglet; első részlet 76 000 korona.

Ezekből, t. ház, mindenki láthatja, hogy mi a szánktól megvonjuk a falatot, hogy a hadsereget és a haditengerészetet tápláljuk. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon)...*

C

1903 máj. 13

*Tomasics Miklós felszólalása a horvát kérdésben az újonclétszám megállapításáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor*¹

T. ház! *(Halljuk! Halljuk!)* A kiküldendő kvótabizottság tárgyában nem tartanám szükségesnek szót emelni, ha a t. ellenzéknek egynéhány tagja ez alkalmat nem használta volna fel arra, hogy Horvátország viszonyait és a mostani zavargásokat szóba hozza. Miután én ennek szóbahozatalát a zavargásokkal szemben egészen természetesnek találom, úgy hiszem,

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, XV. 391–397. l.

az igen t. képviselőház is természetesnek fogja találni, hogy egy horvát képviselő azzal foglalkozzék. *(Helyeslés.)*

Én az igen t. ellenzék azon támadásaira, amelyek egyáltalában a horvát nemzet vagy a horvát képviselők ellen lettek irányítva, felelni szükségesnek nem találom, mégpedig azon oknál fogva, mert egyrészt azokban sértést látni nem akarok, – mert méltánylom az urak felháborodását, – másrészt pedig nem gondolom hogy kötelességem volna olajat önteni a tűzre. *(Helyeslés.)*

Tehát csak azon szemrehányásokkal fogok foglalkozni, amelyek nézetem szerint politikai jelentőséggel bírnak. E tekintetben legsúlyosabbnak azon vádat tartom, amelyet tegnap Pichler Győző t. képviselő úr felhozott, és amely így hangzik *(olvassa)*: „Mit jelent ez? Ez azt jelenti, hogy mi Horvátországnak nemcsak egy fehér lapot adtunk, hanem, hogy nincs nekünk soha jogunk nemzeti követelésekkel előállni, mert amint mi előállunk ilyenekkel, önáruk elkezdődik a lázadás a magyar nemzet ellen. 1848-ban a horvátok nem voltak a „bremzerek”, hanem akiket reánk küldtek Jellasics vezetése alatt, azokat ellenünk bujtogatta az osztrák hatalom. Most meg azt látjuk, hogy amint Magyarország közéletében egy hatalmas, nagy irányzat támad, melynek nincs semmi más célja, mint az, amit a képviselőház megnyitása alkalmával elmondott trónbeszédben a Felség nekünk megizent, hogy ti. a magyar nemzeti államot ki kell építeni: akkor odaáll Horvátország, s midőn mi kezdjük azt erélyesen követni, azt mondja: akkor mi lázadunk, agyonverünk benneteket.”

Ez, nézetem szerint, olyan súlyos vád, hogy, ha igaz volna, akkor a jövőben sohasem volna lehetséges más érzelmek a horvátok és magyarok között, mint gyűlölet. Mert ha egy nemzet a másikkal akadályául szolgál, vagy szolgálhat, vagy kell, hogy szolgáljon, annak más eredménye nem lehet. Legyenek a viszonyok most Horvátországban akármilyenek én azt hiszem, hogy egy szempontot mindig szem előtt kell tartani, és pedig azt, hogy Horvátországot Magyarországhoz milyen kapocs fűzi, amely a *pragmatica sanctio* értelmében *indivisibiliter* és *inseparabiliter* áll fenn. De én azt hiszem, hogy a *pragmatica sanctio* „*indivisibiliter*” és „*inseparabiliter*” szavainál még sokkal erősebb kapocs fűzi a két országot egymáshoz, és pedig a történelmi, és ami még jelentősebb, a geográfiai kapocs. El nem képzelhetek magamnak olyan fejleményeket, amelyek olyanok lennének, hogy ezt a két országot szét lehetne választani. És ha ez így van, akkor szem előtt kell tartani minden esélynél, és legyen bár az forradalom is, hogy az csak futó jelenség és ennek folytán szem előtt kell tartani azt, hogy a bajt csak orvosolni kell, nem pedig a bajnak a forrását elmérgesíteni. *(Helyeslés a néppárton és a szélsőbaloldalon.)*

Nem akarom szépitni a történeteket, hanem a képviselő úrnak saját bírálatára hagyom, hogy van-e ott forradalom, ahol egy embert sem ütöttek agyon, sem tetteleg nem bántalmaztak? Ez mégis furcsa forradalom, ahol sem tettelegességek, sem bántalmazások nem történtek. Ami pedig azt illeti, amit egy t. képviselőtársam mondott el, hogy ti. egy magyar birtokos kastélyába rontott be egy csorda, és a birtokost megkötözte stb., hogy elhurcolta a templomba és kényszerítette esküt letenni stb. erre megjegyzem, hogy ez nem volt magyar birtokos, hanem csak egy magyar hangzású névvel bíró egyén, Fodróczy, aki volt ugyan képviselő, de vajmi keveset törődik a politikával, és azért nem volna jogosult ebből az esetből ezt a konzekvenciát levonni. Ezt csak melleleg akartam megjegyezni; ez egy tény, mert igenis, nem mindenütt csak a magyar embert bántalmazzák, hanem ez esetben egy horvát embert bántalmaztak. Többet ebből levonni nem akarok, csak azt, amit mondtam, hogy ez furcsa forradalom volna, mint ahogy forradalom nincsen is. Zavargások igenis vannak, mégpedig nem tegnapról kezdve, hanem egy hónapja már, és hogy ezen zavargások megvannak és miért vannak, és miért lehetségesek, ezt leszek bátor előadni. *(Halljuk! Halljuk! a jobb- és a baloldalon.)*

Horvátországban az elégedetlenség nagy, mégpedig két okból. *(Halljuk! Halljuk! a jobb- és baloldalon.)* Egyrészt azért mert a gazdasági viszonyok rosszak. *(Egy hang a jobbol-*

dalon: Másutt is!) Elismerem, hogy másutt is, de nálunk ennek forrása és oka más, mint Magyarországon.

Az elégedetlenség másik oka pedig a nemzeti politika.

Hogy a gazdasági viszonyok a magyar birodalom egész területén nem rózsásak, azt tudjuk, – és hogy máról holnapra ezeket megjavítani nem lehet, azt is tudjuk, de tudják ezt a horvátok is. Hanem minálunk a pénzügyi kiegyezés folytán, dacára annak, hogy a közterhek napról napra éppen úgy nőnek, mint Magyarországon, a közjövedelmek apadnak, és pedig olyannyira, hogy költségvetést sem lehet csinálni. Ezért okolni nem fogok senkit, mert elégedetlenek ezért nemcsak a horvátok, hanem úgy hiszem, a t. miniszterelnök úr is.

Széll Kálmán miniszterelnök: Én magam is!

Tomasics Miklós: Ennek kifejezést is adott négy évvel ezelőtt; eddigelé ezt nem lehetett csinálni. De az urak mégis be fogják ismerni, hogy ez a baj megvan, és hogy ez az oka annak, hogy még nagyobb zavargásokat is csinálnak. Ha ezen elégedetlenségnek az oka a kormány volna, akkor minékünk is le kellene vonni a konzekvenciát, mi pedig azt nem tesszük.

Az ottani ellenzék most azt mondja, hogy csak két alternatíva lehet arra nézve, hogy ez így van. Hogy a közjövedelmek apadnak és a közterhek nőnek, az vagy abból származik, hogy nem igazságos a pénzügyi kormányzás Horvátországgal szemben, avagy Horvátország ezen állami kapcsón belül nem boldogulhat, legalább nem boldogulhat azon arányban, amilyen arányban boldogul a magyar. Nohát ez izgatásnak jó, de most már higgadtan mérlegelve, fel kell vetnünk a kérdést, vajon a kormányt vagy a többséget lehet-e ezért felelőségre vonni, vagy kifogásokat tenni? Megmondom, hogy nem lehet.

Az elégedetlenség másik oka az, hogy a kiegyezési törvény folytán a közterhek napról napra nőnek, a közjövedelmek pedig apadnak. Ez a törvény, az a bizonyos fehér lap, melyről a t. képviselő urak sokat szólnak, melleleg mondván – nem egzisztál. Voltak idők, a königgrätzi csata előtt, midőn Deák Ferenc átnyújtott a horvátoknak egy fehér lapot, de jött a königgrätzi csata, jött a dualizmus is, és azután arra a fehér lapra a horvátok nem azt írták, amit ők akartak volna, hanem azt, amiben a magyarokkal megállapodtak. Ennek folytán ez nem a magyar nemzet által ajándékozott fehér lap, hanem egy közjogi kiegyezés a magyarok és a horvátok között.

Az igen t. képviselőház és minden párt – eddigelé úgy hallottam és olvastam is az újságokban – azt hírszteli, hogy a kiegyezés által Horvátországnak adott jogokat respektálni akarja, ezeket kisebbíteni, csorbítani nem akarja. (*Úgy van! a középén.*) De ezt nem elég mondani, ezt tettekkel bizonyítani is kell.

Széll Kálmán miniszterelnök: Én teszem is!

Tomasics Miklós: Igen, igen, de a miniszterelnök úr csak négy éve miniszterelnök, a kiegyezés pedig már harminc és egynehány éve van életben.

Most mi történik? Hogy félreértések vannak, erre bizonyíték az, hogy 1886-ban regnikoláris deputáció küldetett ki. Akkor nem egészen tisztázták a kérdést. Ezt a kiegyezést, sajnos, a magyar közvélemény igen rosszul ismeri. Ez tény, ez mutatkozik sokszor a felszólalásokban.

Széll Kálmán: miniszterelnök: Az már igaz!

Tomasics Miklós: Pedig ez a kiegyezés, úgy hiszem, sokkal fontosabb Magyarországra nézve, mint a magyar-osztrák kiegyezés. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*) Mert elvégre jöhet oly idő – nem tudom, jönni fog-e, de jöhet –, amikor a függetlenségi párt kerül kormányra, ezt az idő magával hozhatja; de hogy magyar nemzet és erős magyar állam legyen Horvátország nélkül, ezt a jövődő soha sem fogja bebizonyítani. (*Úgy van! a középén.*)

Ennek a kiegyezésnek, amelyet Magyarországon, mondom, igen rosszul ismernek, egyik szakasza azt mondja, hogy Horvátországban a horvát nyelv az egyedüli hivatalos nyelv.

Krasznay Ferenc: Még mi sem vagyunk annyira!

Tomasics Miklós: Ha a magyarok még nincsenek annyira, akkor ne tekintsenek Horvátország felé, hanem Osztrákország felé; és az igen tisztelt képviselő úr bizonyára ki is tudja ezt használni igen jól, minden alkalommal. Ez a kiegyezéssel kapcsolatos hivatalos nyelv használtatik is az állami hivataloknál, pl. a pénzügyi igazgatás alá tartozó hatóságoknál, a posta- és távirdahatóságnál és így tovább, de nem használtatik az államvasutakon (*Halljuk! Halljuk!*), hanem az államvasutakon a hivatalos nyelv a magyar. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Természetes! Hála Istennek!*) Ha úgy tetszik, mondhatják erre azt, hogy „hála Istennek”, de másrészt azután azt mondani, hogy mi respektáljuk Horvátország jogait, és hogy Horvátország háládatlan, ez logikailag nem függ össze. (*Zaj.*) A magyar szempont annak idején, amikor e kérdést pertraktálták, az volt, hogy az állami vasutak nem hivatal, hanem valami más; az állami üzleti vállalkozás. (*Ellenmondás a szélsőbaloldalon.*) Én ezt a kérdést feszegetni nem fogom; amint mondom, valeat, quantum valere potest, hanem most mégis felteszem – nem mondom, hogy úgy van, nem mondhatom, mint horvát képviselő, addig, amíg a horvát nemzet a magyar nemzettel abban együttesen meg nem állapodik, hogy helyes; ez ideig ez nem történt, ezt a kérdést tisztázni nem tudták.

Tegyük fel, hogy ez helyes. Hát Osztrákországban az állam nyelve a német. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ott nincsen államnyelv!*) Azért a méltányosságot szem elől nem tévesztik, és azért a legkisebb nemzetiséggel is méltányosságból nem a hivatalos nyelven, hanem azon a nyelven beszélnek, amellyel az ottan él. Ez a méltányosság Horvátországban nincsen meg mindenütt és pedig két oknál fogva. Először, mert vannak az államvasutaknál alkalmazottak, akik egyáltalában nem tudják a horvát nyelvet. Másodszor vannak olyanok, akik tudnak ugyan, de nem akarnak tudni. Most azután jönnek krakélérek, csinálnak skandalumot, provokálnak és persze apellálnak nemzeti érzelmeikre, mert a horvát nemzet is respektáltatni kívánja nyelvét. Mindez a dolog nem volna meg, ha betartatnék a kiegyezési törvény azon szakasza, amely azt mondja, hogy Horvátországban, amennyire lehetséges, ennek a fiai alkalmazandók.

Pichler Győző: Honnan jönnek azok a krakélérek?

Tomasics Miklós: Nekem is jogom volna krakélernek lenni, ha valaki jogomat csorbítani akarná! (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*)

Vázsonyi Vilmos: A német nyelvre nem haragszik a horvát

Tomasics Miklós: Én azt mondom, hogy minden pártnak, minden nemzetiségnek lehetnek bizonyos céljai, törekvései, de akkor ám tessék azokat nyíltan megmondani és nyíltan megtenni, nem pedig folyton hangoztatni, hogy Horvátország barátai vagyunk. Igazi barát csak az lehet, aki ezeket a viszonyokat a múlt jelenségeiből magyarázza.

Így tekinti ezt a horvát többség, és ez a bán érdeme. Éz ő érdeme, hogy el tudta érni. Bármit következtessenek azonban, a mi meggyőződésünk nem változik. Mi azt mondjuk, hogy a forradalmat, a zavargásokat lehet erőszakkal letiporni, de a lehetőséget, hogy ezt az elégedetlenséget kihasználják az ellenségek, csak úgy lehet kikerülni, ha a bajokat akarja az ember orvosolni. És mit mondunk mi? Azt, hogy attól a naptól fogva, amikor a kiegyezés pontról pontra mindenben világosan, tisztán és becsületesen lesz megtartva, esküt teszünk rá, hogy soha Horvátországban sem Bécsnek a keze, sem másnak a keze fel nem található. (*Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*) És miért nem? Azért, mert akkor a nemzet minden rétege meg lenne elégedve, és semminő ellenséges befolyások eszközéül nem szolgálna, annál kevésbé, mert látta, milyen hálával találkozott akkor, amikor ilyen eszközül szolgált.

A bajokért – szerinte – nem lehet a kormányt felelősségre vonni.

A bajok orvoslását sürgetni: ez volna a mi kötelességünk, de sürgetni fogjuk majd akkor, amikor az időszerű és célszerű lesz. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Taktikával!*) Igenis taktikával! (*Nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon.*)

Elnök: Csendet kérek! Kérem a képviselő urakat, ne zavarják minduntalan közbeszólásaikkal a szónokot.

Tomasics Miklós: Akkor fogjuk ezt tenni, amidőn higgadtabb lesz a közvélemény, mert valamint az egyes ember is sok mindenfélét kívánhat és követelhet, de nem érhet el mindent, éppen úgy áll a dolog a politikában a nemzetek tekintetében is. Egy nemzetnek lehetnek jogos kívánalmai, követelései, de ha nem időszerűek, (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén. Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*) akkor ezen követeléseknek napirendre hozása nem helyes és esetleg csak a nemzet morális gyöngítésére vezethet. (*Élénk helyeslés a jobboldalon és középén. Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*)

Pap Zoltán: Ez is csak taktika!

Tomasics Miklós: Taktika, de becsületes taktika, mert megmondom őszintén. (*Zaj balfelől. Haltjuk! Halljuk a jobboldalon.*) Megmondtam, hogy ezeket a bajokat lehetne orvosolni, és azt hiszem, hogy kell is orvosolni, sőt fogják is orvosolni, és én úgy hiszem, és úgy vagyok meggyőződve, hogy lehetetlen lesz, bármiféle oldalról jöjjön is a kísérlet, a horvátokat kihasználni a jövőben, de ez most még lehetséges. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hogyan kihasználni? Mit ért ez alatt?*) Kihasználni a tekintetben, hogy zavargásokat csináljanak és az állam tekintélyét mindenestre ne erősítsék, hanem gyöngítsék ezzel. És azután jönnek az újságok és túloznak, és bizony senkinek sem a javára, hanem csak az államnak, a közös hazának hátrányára. (*Nagy zaj balfelől.*)

Elnök: Kénytelen leszek a képviselő urakat névszerint megnevezni. Csendet kérek!

Pichler Győző: Magyar cégér alatt... (*Zaj balfelől.*)

Elnök: Pichler Győző képviselő urat kérem, szíveskedjék csendben maradni.

Vázsonyi Vilmos: A magyar számlájára zsarolják ki a horvát parasztokat! (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Pichler Győző közbeszól.*)

Elnök: Kérem Pichler Győző képviselő urat másodszor, legyen szíves csendben maradni.

Gr. Batthyány Tivadar: Ez a szólásszabadság? (*Zaj. Elnök csenget.*)

Tomasics Miklós: A harmadik baj abból áll, és ez magától értetődik, hogy emiatt az államvasúti alkalmazottak nem lehetnek valami rózsás helyzetben, mert aki nem tud horvátul, az nem is beszélhet horvátul, és így az országban többé-kevésbé el vannak szigetelve. Ennek következménye, hogy érzelmeik sem lehetnek a legjobbak a horvátok iránt, és azért oly sokszor mutatkozik az a furcsa jelenség, hogy jönnek a magyar újságokban olynemű cikkek, ahol a hivatalnokok, az alantások felülbírálják és kritizálják a bán politikáját. Ez nem egészséges állapot. (*Zaj balfelől. Elnök csenget.*) Kérem, tessék engemet nyugodtan meghallgatni. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) Ez nem egészséges állapot, és ha Franciaországban vagy Angolországban történnék ez, akkor bizony fegyelmi eljárást indítanának azok ellen a közegek ellen, mert az a bán ott a kormány bizalmi férfia, és nem lehet megengedni, hogy ő felülbíráltassék alantás hivatalnokok által, mert ez a felülbírálat az újságokban éppen olyan, mint hogyha a pénzügyminiszter urat felülbírálnák egy más miniszter alantás közegei.

Kubik Béla: Az jogos ellenőrzés! (*Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!*)

Tomasics Miklós: Kérem, most én egész őszintén megmondtam ezeket az okokat. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) Most pedig csak azt fogom megmondani, hogy miképpen készülnek ezek a zavargások.

Rigó Ferenc: Strossmayer!

Tomasics Miklós: Csinálatnak úgy, hogy 30 vagy 40 embert fizetnek ottan, és ezek a magyar címer, vagy egy hatóság ellen demonstrálnak, a csöcselék pedig úgyis ingyen van mindig. (*Élénk mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.*) És most megfélemlítenek egy pár hivatalnokot anonim levelekkel, akik azután félelmükben ilyen cikkeket írnak. Itt van egy ilyen levél. Egy vasúti állomás főnöksége névtelen levelet kapott, amely szerint a vasúti állomás épületét szerdán éjjel megtámadják. Táviratilag fordult tehát az alispánhoz, katonaságot kérvén, de nem küldöttek. Most, azt mondja ez a hírlap, szükséges volt,

hogy az üzletvezetőségtől kérjenek éles töltényeket és revolvereket. (*Zaj a baloldalon.*) Én azt hiszem ugyan, hogy hatóság ilyeneket – éles töltényeket és revolvereket – nem küldhet; hanem ha küld is, akkor az titokban marad. (*Úgy van! Zaj.*) Hát kérem, ha én valaki ellen lázadni akarok, hogy az a hatóságnak tudomására jusson, csak nem fogom bejelenteni azt, hogy jönni fogok. Az alispán ostobaságot követett volna el, ha odahívja a katonákat névtelen levelek miatt. Én is kaptam ilyen fenyegető leveleket, de hát nekem van bátorságom, hogy ilyenekre nem adok semmit, és azt hiszem, ennyi bátorság kell, hogy az államvasút hivatalnokai is legyen. Hát kérem, ez túlzás és ha ezek folytán itt az urak olvassák ezeket az újságokban, az első pillanatban talán nem is gondolnak arra, hogy a tartalmát higgadtan mérlegeljék, hogy mi van benne. De ez mégis sok, hogy azt írják: lázadás által fog légberöpíttetni az állomás, és nem történik semmi. Hiszen ha minden ember, aki ilyen névtelen levelet kap, katonaságot kérne s kapna, akkor az osztrák–magyar birodalom katonasága sem volna elég, hanem a hármasszövetségtől kellene kölcsönkérni.

Mármost mi ennek a következménye? Ennek a következménye az, hogy az illető hírlapok és hírlapírók természetszerűleg felháborodnak, megjelenik olyan cikk, amely erősen támadja a horvát kormányt, amelynek élén a magyar kormány bizalmasa áll, és azután az ellenzéki lapok ezekből az újságokból kiválasztják a legerősebb támadásokat, és ez kész bizonyítvány arról, hogy a horvát bán nem bírja már a magyar kormányt támogatását. Ez azután már másokat is elragad, és ha ott valami történik és a horvátok ott zavarognak, ma itt történik valami, holnap meg amott: akkor következik ebből az, hogy természetszerű felháborodásában egy-egy hírlapíró itt is, ott is erősebb cikket ír a kelletténél. (*Felkiáltások balfelől: A Budapesti Napló!*)

Vérszi József: Nem a bán ellen!

Szatmári Mór: Inkább dicsekedjél vele!

A horvát kormányparti képviselő szerint a sajtó (értsd: a fővárosi sajtó) túlozza a horvát eseményeket s ezekből a miniszterelnök és a bán közötti ellentétekre, illetve a kormány gyengeségére következtetnek.

Tomasics Miklós: Mindenki, aki a horvát és magyar viszonyok iránt érdeklődik, meggyőződést szerezhetne magának, ha Zágrábban lenne, és érintkeznék a különféle ellenzéki képviselőkkel és faktorokkal, meggyőződést szerezhetne arról, hogy manapság Horvátországban egy ember sem, nem egy párt, de egy ember sem gondolkozik úgy, hogy ezt a fennálló állami kapcsolatot felbontani lehetséges volna, vagy felbontani akarná, mert látják az ottani viszonyokat, másrészt remélik, hogy jól fognak élni Magyarországgal együtt, és ha talán ezek a katonai kérdések itten nem lettek volna behozva, bizony ezek a zavargások nem történtek volna. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*) A legnagyobb baj ugyanis, ami ma ott van, a pénzügyi kiegyezésnek a hiánya, és minden gyermek tudja, hogy még ezen esztendőben kellene a kiegyezést megcsinálni. Hanem az elégedetlen elemek, akik egy erős kormány útjában állnak, minden alkalmat kihasználják, amely kínálkozik, és éppen ezt az alkalmat igyekeznek felhasználni, amikor itten a parlament nem egészen egészségesen működik. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)

Minden államnak az ereje, az alkotmányos ereje a parlamentben fekszik. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) Ez így van minden nemzetnél, parlamentáris és alkotmányjogi szempontból. Magától értetődik, hogy az emberek gondolkodnak, hogy Széll Kálmán miniszterelnök mikor a leggyengébb, és mikor a legerősebb? Akkor fognak valamit csinálni, mikor a leggyengébb, és nem mikor a legerősebb. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*) Ha holnapután egy más miniszterelnök ülne itt ugyanabban a bajban, mint ő, akkor is ez történnék. (*Nagy zaj a szélsőbaloldalon.*) Éppúgy, mint Széll Kálmán önöknek itt nem tetszik, úgy a bán Horvátországban azoknak nem tetszik, és ezek összejátszva, ezeket a zavargásokat csinálták. A magyar birodalom keretén belül jönnek és mennek a pénzek, és ezen zavargásoknak az okozói. (*Nagy zaj.*) Ki is fog sülni, mert az is mindenesetre ki fog sülni, hogy semminemű idegen, vagy bécsi, vagy katonai kéz nincs benne...

Mi a miniszterelnök urat 1873 óta ismerjük, és azt látjuk, hogy igazán megvan benne Deák Ferenc szelleme. (*Mozgás és derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások a jobboldalon: Ez nem tetszik!*) Én tények alapján beszélek. 1873-ban ő egészen államférfiasan és higgadtan megcsinálta a horvát-magyar kiegyezést, és neki köszönhető, hogy azután csend keletkezett az országban. Nem kicsinyes dolgokkal tette ő ezt, hanem igazi államférfiúi felfogással. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Azért reméljük mi, hogyha ez a kérdés ismét napirendre kerül, éppoly államférfiúi felfogással fogunk találkozni, amely egészen ellenkezni fog a t. ellenzék felfogásával. (*Élénk tetszés a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.*) Minden miniszterelnöknek, aki éppúgy fog eljárni Horvátországgal szemben, hogy be fogja tartani és tartatni a kiegyezést, mi horvátok egyaránt – amint mondják – hízelegni fogunk (*Tetszés jobbfelől. Mozgás balfelől*), mert ez nem történik meg minden alkalommal. Voltak efféle állapotok az igen t. miniszterelnök úr előde alatt is, és mi horvátok az exlexet nem írtuk alá. Lehet ebből következtetni, hogy mi is tudunk különbséget tenni, hogy milyen a miniszterelnök. (*Mozgás a baloldalon.*) Nem azért támogatjuk, mert miniszterelnök, és nem Széll Kálmán személyéről van szó, hanem a mostani miniszterelnökről, aki legszentebb meggyőződésünk szerint azt csinálja, amit egyedül csinálhat az ország szerencsés jövődjéért. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Azért vagyunk itt, azért csoportosulunk e padokon, mert ezen politika időszerű nemcsak magunkra, hanem a magyar hazára és a nemzetre nézve is. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Derűtség a szélső baloldalon.*)

T. Ház! Most pedig, miután látom, hogy az urak nevetnek – bár nem tudom, mi oknál fogva – a katonai javaslatok kérdésével is fogok foglalkozni. A horvátoknak bizony nagyon tetszetős lenne, ha az igen t. ellenzéknek ebben a tekintetben és ebben a kérdésben némi sikere volna, mert ha a közös hadseregben a német nyelv mellőzötnék (*Mozgás és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem halljuk!*), akkor a kiegyezés értelmében éppúgy, mint a honvédségnél, a hadsereg horvát részében is a horvát volna a szolgálati nyelv. (*Nagy zaj és közbeszólások a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!*)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Tomasics Miklós: Nekem jogom volna a kiegyezési törvény értelmében horvátul beszélni, de miután tudom, hogy e jogunk el nem évülhet, miután magyarul tudok, az urak pedig horvátul nem értenek, nem kívánok azzal a jogommal élni, és beszélek magyarul. (*Élénk tetszés és éljenzés.*)

Minden politikának időszerűnek kell lenni, és ha a magyar nemzetnek nyelvéhez joga van, hogy annak használatát a hadseregben is követelje, azért még nem következhetik, hogy minden pillanatban, amikor a nemzet ezt akarja, ezt el is érheti, ha nem időszerű.

T. ház! Az igen t. ellenzéknek az én nézetem szerint egy árnyalata mindig azt mondja, 20 milliónyi embernek jogában van a maga nyelvét a hadseregben is érvényesíteni. Tökéletesen igaz, mert 20 millió ember ezt követelheti, és van ereje kivívni is. S abban a pillanatban, amikor Magyarország lakossága nemcsak 20 millió magyar állampolgárból, hanem 20 milliónyi magyarból fog állni, nem lesz egy horvát sem, aki nem fog ehhez a kívánsághoz csatlakozni. (*Helyeslések a középben. Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Tomasics Miklósnak a képviselőház aznapi ülésén Pichler Győző válaszolt. (L. Képv. Napló, 1901–1906, XVI. 3–12. l.) Vitába szállt Tomasics beszéde befejező részének a nyelvi megoszlásra tett utalásával. Hivatalos horvát és osztrák statisztikai adatokat hozott fel annak bizonyítására: Magyarország és a társországok viszonylatában sem lehet elhanyagolni azt a körülményt, hogy – szerinte – számaránya révén csak a magyar hivatott az „uralkodó nemzet” szerepének és funkciójának betöltésére. Éles, elfogult bírálatban részesítette a horvátok történeti szereplését a harmincéves háborúk korától a legújabb időkig. Ugyanakkor elismerte, hogy „a mai elkeseredésnek az is egyik nagy oka, hogy ma [é. 1903 májusában, tehát Széll kormányelnöki és Khuen-Héderváry báni bukásának küszöbén] Horvátországban a népnek nincs választójoga... Horvátországban nincs szabad sajtó”. A horvát képviselőknek javasolja, karolják fel a horvát népet és tiszteljék Horvátország természetes érdekeit, „...és akkor – mondotta – Önök a horvát kultúra fejlődése mellett előmozdítják azt aminek – a felszólaló szerint – senki sem akadályozza: hogy e hazában az igazi humanizmus érvényesüljön”.

E

1904 jan. 30

*Holló Lajos beszéde a Tisza-kormány nemzetiségi politikájáról és határozati javaslata a magyar államnyelvnek a hadseregben való elismerése tárgyában az újoncmegajánlási vitában*¹

...Még csak egy kérdésre térek rá, ti. azokat az állítólagos veszélyeket akarom érinteni, melyeket a felekezetiesség vádja mellett hoznak fel ellenünk, és akarnak érvényesíteni, de amelyek ezen a téren, azt hiszem, hívőre a komolyan gondolkozók körében nem fognak találni. S itt csak a nemzetiségi kérdésnek rövid érintésével akarom ezt kellő világításba helyezni.

Talán szintén nem onnan a túlsó oldalról van tervbe véve, de láttuk, mondják, és emlegette maga a miniszterelnök úr is, hogy meglássuk, hogy majd a mi küzdelmeinknek az ellentétes tényezőknél is minő káros kihatása lesz. Annál a tételnél, mely ezt a mi küzdelmünket egy esetleges nemzetellenes küzdelemmel akarja paralellába hozni, annál nagyobb istenkáromlást el nem követtek a magyar képviselőházban. Mert lehet, hogy amit mi teszünk, azt talán túlságos elfogultságból, több reménnyel, mint erővel tesszük; de hogy össze lehessen azt mérni a nemzetbontó, a nemzet egysége ellen való küzdelemmel, ezt istenkáromlásnak kell mondanom. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) De tényleg a tendencia az, hogy kijátsszanak nemzetiségi velleitásokat velünk szemben. Hogy sikerrel-e vagy nem, az más kérdés. Láttuk azt, hogy amint a miniszterelnök úr betette a lábát a szabadelvű körbe, rögtön berendeltettek oda ugyanarra az estére, mielőtt az ő programját ismerhették volna – bizonyára felülről történt intézés következtében, és talán nem is a miniszterelnök úr közbenjárásával – az összes horvát képviselők, akik tüntetőleg felvonultak a pártkörbe. Ugyanabban az időben bevonultak t. száz képviselőink is, meggyőződésük alapján. Nem olvasom fel az idő előrehaladta miatt egy román lapnak, az „Adeverul”-nak e hónapban megjelent számát, amely azt mondja, hogy a t. miniszterelnök úr pártjába be fog lépni a legközelebbi választásnál húsz román képviselő, akik már megállapodásban vannak arra nézve, hogy a választások alkalmával a házban mandátumokat kapnak, és a miniszterelnök úr pártfogását fogják élvezni. Nem tudom igaz-e, nem igaz-e, van-e megállapodás, nincs-e megállapodás, ismét lehetséges, hogy nem is a miniszterelnök úr befolyásával történt ez, hanem azok a befolyások működtek, amelyek működtek az eddigi tényezőknél.

Íme, tehát nemzetiségi tendenciák jönnek bele, csak hogy ellensúlyozzák akár most, akár később, a jövőben ezen nemzeti törekvések feltámadását. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) Majd rámutatok, t. képviselőház, hogy a sikernek minő reményével teszik ezt; hogy azonban a kísérlet megvan, és hogy az ezen irányban halad, azt én a jelenségekből látom. Ami azonban a legsúlyosabban esik a mérlegbe, t. képviselőház, az az, hogy nemcsak ezen törekvések tápláltnak folytonosan, nemcsak az a helyes törekvés, hogy itt a nemzetiségi képviselők is elfoglalják a maguk helyét, amennyiben természetesen nemzetbontó tendenciával nem jönnek, s amennyiben a választók szavazatának többsége rájuk esik, hanem az a törekvés is, hogy a nemzetiségek szembehelyeztessenek a nemzeti állásponttal; ez a tendencia tűnik ki éppen a felülről való bujtogatásokból s a nemzeti eszme ellen intézett folytonos támadásokból. T. képviselőház! Az a támadás, amelyet Pitreich közös hadügyminiszter a magyar közjog és a magyar nemzeti álláspont ellen intézett, s amelyet mi itten szóvá tettünk, sérelmes lehet ránk nézve, de minden sérelem eltörpül amellet a durva és megdöböntő sértés mellett, amelyet elkövetnek velünk szemben akkor, amikor a hadseregben a tisztok elengedhetetlen kötelességévé teszik azt, hogy örködjének az eddigi szelleme s azon, hogy egyik nemzet vagy nemzetiség a másik fölé ne kerekedjék. Hogy mi Ausztria fölé akarnánk emelkedni: azt hiszem, kétséget nem szenved,

¹ Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, XXII. 310–312. l.

hogy ez nem így van; de, t. képviselőház, azt, hogy Magyarországnak nemzeti léte és a magyar államiság egészének kialakulása a hadseregben Pitreich úrtól tétessék függővé, azt eltűrhetőnek semmi esetre sem tartjuk, azt visszautasítjuk (*Élénk helyeslés a baloldalon*): mert amikor a hadügyi kormány nemzetiségi veszélyről beszél és azt avis gyanánt dobja ki, mondván, hogy ne engedjétek a ti nemzetiségeteket más nemzetiségek által elnyomni: akkor ezen ország ezeréves történetét akarja megtagadni, ami oly sértés, hogy azt erről a helyről mint egy mély, durva sértést vissza kell utasítanunk. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*) Lehet, hogy talán nem ezzel a direkt intencióval van mondva, de akkor mi értelme van annak a kijelentésnek, hogy a hadsereg tiszt-, karának elengedhetetlen kötelessége megőrizni az eddigi hagyományt, hogy abban sem a tót sem a szláv, sem a cseh, sem a magyar s nem tudom én ki, a másik fölé ne emelkedhessék? (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*)

Mi nagyon jól tudjuk, t. képviselőház, hogy a magyar nemzeti politika ebben az országban a nemzetiségek egyéniségét és kultúráját elnyomni nem akarja; mi az ő fennállásukat mindig ápoltuk, a tények legjobban bizonyítják, hogy azt 1000 év óta fenntartottuk, és senki sem akarja kétségbevonni az ő egyéniségüket, senki sem akarja lehetetlenné tenni az ő nyelvi, származásbeli, vérbeli és kultúrabeli különállásukat. De hogy, t. képviselőház, ebben az országban ők maguk sem vonják kétségbe azt, hogy a magyar állam nyelvének, mint összekötő nyelvnek, közhivatalok alkalmazásában való nyelvnek, minden nemzetiségre egyaránt uralkodó intézménynek kell lenni, arra nézve csak utalok arra, hogy méltóztassék megnézni őket, akár románok, akár tótok, mikor egymással érintkeznek, a magyar nyelvet használják. És ez egészen természetes, mert ha kultúrintézményeink úgy vannak berendezve, hogy mint közvetítő és uralkodó nyelv a magyar legyen, akkor nem lehet a hadseregben még egy másik közvetítő és uralkodó nyelvet is rájuk erőszakolni, amely az ő egész egyéniségükkel ellenkezik.

B. Kaas Ivor: Három nyelvet tanuljanak meg azok a parasztok?

Holló Lajos: Mi semmiképpen sem hisszük, hogy egy ilyen felbujtásnak eredménye a t. kormányra vagy az ő háta mögött ülőkre hatna. Meg vagyok arról győződve – beszédeimben többször rámutattam –, hogy a nemzetiségek fényes példáját adták magatartásuknak; soha a nemzetiségek részéről nyugodtabb, méltóságosabb és hazafiasabb viselkedést, mint éppen ezen küzdelem folytatása folyamán, tapasztalni nem lehetett. Ők is belátják azt, hogy mindenki, aki ezen a földön él, közös védelmet kell, hogy találjon azon külső erővel szemben, amely mindenkinek létérdekeit megtámadja, aki ezen a talajon akar boldogulni. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*)

Azok a gazdasági bajok és károsítások, amelyek részint a túlságos katonai terhek fokozódása, részint a közös gazdasági viszonyok folytán terhelnek bennünket, őket éppen úgy sújtják, és ők ezekből nem bírnak kibontakozni, ha a magyar faj energikus harca e válaszfalakat fel nem emeli, és ezen magyar talajon élő egész nemzet összes gazdasági erejét, összes gazdasági és politikai érdekeit meg nem védelmezi. És ők inkább jönnek segítségére és támogatására, ha kell e magyar nemzeti álláspontnak, mint hogy annak az ellenkező irányzatnak segédkezet nyújtsanak. Ezen felbujtások tehát nem lesznek eredményesek, de mégis kell, hogy a veszélyes jelenségek különösen bennünket figyelmeztessenek, hogy amidőn mi elbizakodunk abban, hogy olyan későbbi jövő következik be, amidőn a hadseregben is a magyar nemzeti álláspontot megvédelmezhetjük, akkor egy bontó tényezőt akarnak belevinni abba a közös hadseregbe a magyar nemzeti állásponttal szemben eddig még soha sem hirdetett nyíltsággal és egyenességgel, amely nyíltságról elismerem, hogy katonához méltó – mert nem katonához való dolog volna, ha bujkálnának, ha álláspontjukat eltagadnák és nem hirdetnék igenis katonához méltó nyíltsággal –, de a magyar nemzeti álláspont ellen való egyenes támadással teszik ezt. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*)

Ezek azok, amiket már ezen alkalommal azon álláspont igazolására akartam felhozni, amelynél fogva mi ezen harcot folytattuk és folytatjuk a jövőben is; amelynél fogva mi azt a szolgálatot meg nem tehetjük, hogy ezen javaslatok keresztülbocsátása által a katonai hatalom

részére szüntessük meg azon kényszerhelyzetet, amely legalább azt eredményezheti, hogy ezen kérdések a következő idők alatt tisztáztnak fognak; hogy mindannak tekintetében, ami ígérve van, precíz megállapodásra fognak jutni, s hogy a magyar nyelvnek, mint államnyelvnek irányában legalább az az álláspont tartassék fenn, hogyha annak keresztülvitelét most minden intézményben, így a hadseregben, nem is bírjuk érvényesíteni, mégis a magyar államnyelvnek joga úgy, amint azt az 1870 : XVI. tc. minden közintézményre nézve felállította, a hadseregnek magyar részére nézve is fenntartassék, elismertessék és legalább a jövőben való érvényesítésnek út nyitassék. Ha ezen irányban elérhetünk eredményeket és leköthetjük fixírozott álláspontunkat: akkor igenis lesznek eredmények, éspedig nemcsak olyan kikürtölt hírekben hangoztatott eredmények, amelyek kedvéért ezen küzdelmet oktalantul abbahagytuk, s amelyek miatt méltán érhetne bennünket vád, hogy alapos hit és meggyőződés nélkül küzdelmet idéztünk fel, de nem bírtuk azt olyan erős lélekkel befejezni, mint a nemzet hitte és várta s mint ahogy azt kezdettől fogva folytattuk. Ezen oknál fogva nem fogadom el a javaslatot, hanem bátor vagyok a következő határozati javaslatot beterjeszteni (*olvassa*):

Az újoncmegajánlás feltételül megállapítatnak a következő kikötések: 1. A magyar államnyelv joga az egész hadsereg kiegészítő részét képező magyar hadseregben elismertessék és érvényesítése a jövőben biztosíttassék. 2. Úgy a magyar hadsereg zászlójának és címerének, mint a katonai büntető igazságszolgáltatás terén a magyar nyelv használatának, a magyar tiszték visszahelyezésének, végül a magyar katonai tisztképzésnek ügye az újoncmegajánlás előtt előzetesen; később megállapítandó módon rendeztessék és szabályoztassék. (*Helyeslés és éljenzés balfelől.*)

72

A Széll-kormány (1899–1903) utolsó nemzetiségpolitikai intézkedései a „Zastava” újvidéki szerb hírlap elleni sajtóügyi eljárás és Vasile Lucaciu lacfalusi gör. kat. lelkész, román nemzetiségi politikus áthelyezése ügyében

A

1903 máj. 22

Széll Kálmán miniszterelnök átirata gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszterhez a „Zastava” újvidéki szerb nemzetiségi hírlapban megjelent, az Obrenović-házat érintő „felségsértő” közlemények tárgyában

ME 1903 – V – 2139

[Fogalmazvány]

*Külügyminiszter Úrnak**Igen bizalmas*

A magyarországi szerb lapok részéről a szerb királyi család ellen irányzott támadások meggátolása tárgyában még 1899. évi október hó 2-án 12.909/M.E. szám alatt kelt átiratomban volt szerencsém Nagyméltóságodat biztosíthatni, hogy a magyar kormány minden el fog követni, ami sajtótörvényünk határozmányai mellett lehető, hogy a nevezett lapoknak a szerb dinasztia ellen intézett támadásai meggátoltassanak.

A „Zasztava” című, szerb nyelven megjelenő újvidéki politikai napilapnak folyó évi 69. és 77. számaiban „Az alkotmány eltörlése Szerbiában” és „Egy tíz éves forduló” címek alatt közzé tett cikkekből kifolyólag – melyekben a jelenleg uralkodó szerb király Őfelsége irányában

elkövetett rágalmazás vétsége megállapítható – alkalom nyílt arra, hogy a magyar kir. kormány a jelzett irányban újabb lépéseket tehessen.

A magyar büntető törvénykönyv 272. §-a értelmében azonban a bűnvádi eljárás – ha a rágalmazás külföldi uralkodó vagy államfő ellen követtetett el – csak azon esetben indítható meg, ha a megrágalmazott ebbeli „kívánatának” diplomácia[i] úton kifejezést ad, mely esetben a B.P. 2. §-a szerint a vád képviselőjére a kir. ügyészség van feljogosítva.

Miután tehát a magyar kir. kormány a felségsértő lap ellen hajlandó a törvény által nyújtott legnagyobb szigorral eljárni, van szerencsém a visszakérőleg csatolt mellékletek idezárása mellett Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék a büntető eljárás megindításához az 1878. évi V. t. c. 272. §-a szerint s ez esetben a szerb király Őfelsége részéről – szükséges „kívánatnak” kijelentését diplomácia[i] úton kieszközölni, és azt – ugyancsak a törvényeinkben meghatározott elévülési időre való tekintettel – a lehető legrövidebb idő alatt tudomásomra hozni.

Budapest, 1903 május hó 22.

[Olvashatatlan aláírás]
V/22

B

1903 máj. 27

*Széll Kálmán miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez
Lucaciu László (Vasile Lucaciu) lacfalusi gör. kat. lelkész, román nemzetiségi politikus áthelyezése
tárgyában¹*

Magyar királyi miniszterelnök

2207 I. Bizalmas

M. E.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Lukács László lacfalusi lelkész ügyében folyó évi március hó 31-én 951. és április hó 29-én 1602/el. számok alatt kelt ottani átiratokra válaszolva, van szerencsém Nagyméltóságodat értesíteni, hogy mielőtt a szamosújvári püspök úrnak adandó leirattervezet érdemére nyilatkoztam volna, szükségesnek láttam – a belügyminisztériumnak Nagyméltóságodhoz intézett 510–903/res. szám alatt kelt átirata következtében – az óradnai áthelyezésre nézve a nevezett minisztériumot is meghallgatni, feltárván előtte azt a némileg kényszerhelyzetet, melyet egyrészt a Propaganda legutóbbi határozata, másrészt az óradnaiak fenyegető magatartása teremtett.

A nevezett minisztérium hozzám intézett átiratában kijelentette, hogy nincs észrevétele az ellen, hogy Lukács László Óradnára helyezzessék át.

² Lucaciu László (Vasile Lucaciu) áthelyezésének ügye 1899 óta foglalkoztatta a kormányzatot. Az ügy elvi része a római Curia előtt zajlott le, mely a kormány megbízásából Szabó János szamosújvári gör. kat. püspök által szorgalmazott megtorló eljárást vonakodott Lucaciu ellen folyamatba tenni. A kormány ismételt kísérletezett azzal is, hogy Lucaciu magas kegydíjban részesítse, elvonja a nemzetiségpolitikai szerepléstől (l. Széll Kálmán miniszterelnök 1902. febr. 27-i von. rendelettervezetét. VKM eln. 1903–951 (212/902–2304). Végül is a tervről lemondva, a minisztérium az áthelyezés mellett döntött. – A közölt irat 1956 őszén a VKM levéltári anyagának kiegészéskor elpusztult.

Ezek előrebocsátása után van szerencsém Nagyméltóságodat értesíteni, hogy a szamosújvári püspök úrhoz intézendő s velem 951/el. szám alatt közölt választervezetben csak annyi módosítást kívánnék tenni, hogy ne Szabó János püspökre bízassék az, hogy Lukácsot hová helyezze, mert ez esetleg újabb huzavonára vezetne, hanem a kormány kérje fel az említett püspök urat, hogy *Óradnát jelölje ki Lukács László új állomáshelyéül.*

Ezen áthelyezés által ugyanis kettős célt remélek elérhetni, azaz először azt, hogy ez az izgága pap végre talán megnyugszik, másodsor hogy az óradnaiak felizgatott kedélye lecsendesedik.

Felkérem tehát Nagyméltóságodat, méltóztassék ilyen értelemben intézkedni, s ha az áthelyezés megtörténtéről a szamosújvári püspök jelentést teend, azt szíveskedjék velem is közölni, hogy az illetékes főispán figyelmét Lukács László személyére és jövőbeni megfigyelésére felhívhassam.

Az előlidézett ottani átiratok vonatkozó mellékleteit – köszönetem nyilvánítása mellett – van szerencsém visszaküldeni.

Budapesten, 1903. évi május hó 27-én

Széll s. k.

C

1903 júl. 6

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök átirata Plósz Sándor igazságügyminiszterhez a „Zastava” újvidéki szerb hírlappal kapcsolatban az Obrenović-ház ellen intézett „felségsértő” cikkek miatt tervezett sajtóügyi eljárás elejtése tárgyában

ME 1903 – V – 2139 (2879)
(Fogalmazvány.)

Igazságügyi miniszter úrnak

Bizalmas.

Hivatali elődöm Nagyméltóságodnak f. évi május hó 18-án 15 795/III. szám alatt kelt átirata következtében diplomáciai úton tudomására hozatta Sándornak, a szerencsétlen véget ért szerb király Őfelségének, a magyar kormány abbeli készségét, hogy amennyiben „kívánatának” megfelelő módon kifejezést ad, a magyar kormány hajlandó a „Zasztava” című újvidéki szerb politikai napilap ellen, felségsértő cikkeiért a megtorló eljárást megindítani.

A néhai szerb király Őfelsége a belgrádi cs. és kir. követség jelentése szerint hálásan fogadta ugyan a kormány ajánlatát, ennek dacára bizonyos szempontokra való tekintettel az egész ügy elejtését kérte.

Eltékintve tehát a később bekövetkezett erőszakos trónváltozástól, van szerencsém erről Nagyméltóságodat, a csatolt mellékletek visszazárása mellett szíves tudomásul értesíteni.

Budapest, 1903 július hó 6.

[Olvashatatlan aláírás]